

Blindheid voor eigen tekortkomingen

Verslag van het historisch onderzoek naar de roof van Joods onroerend goed tijdens de Tweede Wereldoorlog in Hoorn, naar de rol van de gemeente en naar het rechtsherstel na de oorlog.

Raymund Schütz en Egbert Ottens

Hoorn, november 2021

Blindheid voor eigen tekortkomingen

Verslag van het historisch onderzoek naar de roof van Joods onroerend goed tijdens de Tweede Wereldoorlog in Hoorn, naar de rol van de gemeente en naar het rechtsherstel na de oorlog

In opdracht van de gemeente Hoorn

Raymund Schütz en Egbert Ottens

November 2021

Bron afbeelding voorzijde Slapershaven 2-3: Beeldbank *Westfries Archief*

Blindheid voor eigen tekortkomingen

1	Inleiding	5
1.1	De motie van de gemeenteraad	5
1.2	De onderzoeksoopdracht en vraagstelling	6
1.3	Onderzoeksaanpak en opzet rapport	6
2	Korte voorgeschiedenis van de actuele kwestie ‘Joods onroerend goed’	8
2.1	De maatregelen tegen Joden tijdens de bezetting	9
2.2	Maatregelen ten aanzien van onroerende zaken (goederen)	10
2.3	Wie profiteerden van de confiscatie van Joods onroerend goed?	10
2.3.1	De makelaars-beheerders	10
2.3.2	De notarissen	11
2.3.3	De tussenpersonen van hypotheekbanken	11
2.3.4	De Nederlandse Belastingdienst	11
2.3.5	De bezetter	12
2.3.6	De oorlogskopers	12
2.4	De historische context van het rechtsherstel vanaf 1945	12
2.5	Het gebrek aan overheidsbeleid in de huidige fase van het morele rechtsherstel	14
3	Onderzoek Hoorn	15
3.1	De Joodse gemeenschap in Hoorn: een korte voorgeschiedenis	15
3.2	De registratie van Joodse inwoners in 1941 (Verordening 6/41)	16
3.3	De gemeente Hoorn en de doorverkoop van Joods onroerend Goed	17
3.4	De eigenaren van het Joods onroerend goed in Hoorn	18
3.5	De kopers van Joods onroerend goed	23
3.6	De facilitatoren van de ontrenting op het gebied van onroerend goed	31
4	Het naoorlogse rechtsherstel van Joods onroerend goed in Hoorn	36
4.1.1	Hoe de verkopen van Joodse panden in Hoorn tot stand kwamen	36
4.1.2	De rol van H.J. Sindram	37
4.1.3	De rol van de notarissen	39
4.1.4	Was alles gewoon in Hoorn?	41
4.2.1	Het rechtsherstel	41
4.2.2	Het rechtsherstelproces vaak emotioneel beladen	42
4.2.3	Rechten van alle Joods onroerend goed hersteld	43
4.2.4	Langjarig proces	44
4.3.1	Levie van Kleef ‘regelt’ het rechtsherstel zelf	44
4.3.2	De complexiteit van het rechtsherstel	46
4.3.3	Het moeras van de advocatuur; Italiaanse Zeedijk 27-29	47
4.3.4	De ‘goede bedoelingen’ van de gemeente: de Bossupanden	51
4.3.5	Kleine Noord 20, Brieffies, Sindram en De Nadorst	57
4.3.6	Het bezit van Heiman Cohen en zijn dochters en de Stichting BAON	60

5	Een analogie: Burgemeester Leemhorst en de Hoornse vrijmetselaarsloge	66
6	Conclusies en aanbevelingen	67
6.1.1	Ter inleiding	67
6.1.2	Het juridisch herstel	67
6.1.3	De morele dimensie	67
6.1.4	Toets aan de onderzoeksopdracht	68
6.2	Aanbevelingen	
		69
6.2.1	‘Blindheid voor de eigen tekortkomingen’	70
6.3	Epiloog	
		71
Bijlage 1	De voor Hoorn in de Verkaufsbücher van de Niederländische Grundstücksverwaltung opgenomen verkochte Joodse panden en percelen	72
Bijlage 2	Geraadpleegde literatuur en andere bronnen	75

1 Inleiding

Voor u ligt het rapport 'Blindheid voor eigen tekortkomingen'. Daarin wordt verslag gedaan van het historisch onderzoek dat in 2021 is ingesteld op verzoek van de gemeenteraad van Hoorn naar de onteigening van Joods onroerend goed tijdens de Tweede Wereldoorlog, naar het naoorlogse rechtsherstel en naar de rol van de Hoornse lokale overheid in dat proces. De term 'Joods onroerend goed' werd na de bevrijding gebruikt voor panden en gronden die eigendom waren van Joodse burgers die als gevolg van bezettersmaatregelen waren doorverkocht aan niet-Joden.

De uitvoering van het onderzoek geschiedde door twee externe onderzoekers: Egbert Ottens en Raymund Schütz. Ottens publiceerde onder meer over de geschiedenis van Hoorn in de bezettingstijd.¹ Schütz is historicus en publiceerde over de rol van het notariaat tijdens en na de bezetting², over de *Joodse Raad* en over oorlogsarchieven in bredere zin. In 2019 verzorgde hij een lezing rond het onderwerp bij de presentatie van het boek van Ottens in de Oosterkerk.³

Onze dank gaat hierbij uit naar Dirk Dekema en Jan de Bruin van het *Westfries Archief*, Jaap de Vries van de gemeente Hoorn en naar de medewerkers van het *Westfries Archief*, die voor de dienstverlening zorgdroegen in moeilijke tijden.

Tijdens het onderzoek ondersteunde Angelique Hendrikx ons bij het achterhalen van historische kadastrale gegevens. Wij danken haar voor het zoekwerk en de precisie van het geleverde resultaat.

Het onderzoek liep in 2020 en 2021 vertraging op door de beperkende Coronamaatregelen. De studiezalen van archieven waren gesloten, terwijl in Hoorn eerst moest worden gewacht op de bewerking van het gemeentelijke archief tot en met 1949 hetgeen geheel stillag.

1.1 De motie van de gemeenteraad.

De aanleiding voor het onderzoek in Hoorn was enerzijds de publiciteit na het tv-programma *Pointer* en het internetplatform *Follow the Money* over geroofde Joodse panden tijdens de bezetting en de vaak dramatische nasleep. Anderzijds speelde de lokale aandacht na de lezing in de Oosterkerk van november 2019, het artikel in het *Kwartaalblad Oud Hoorn* van juni 2020 en een interview in het *Noord-Hollands Dagblad* van 11 juli 2020 waarin werd gesteld dat de gemeente Hoorn na de oorlog panden had aangekocht die eigendom waren van Heiman Cohen en Meijer Cohen.⁴

Op dinsdag 3 november 2020 nam de Hoornse gemeenteraad een motie aan van de *Fractie Tonnaer* (brief van 13 juli 2020). Voorgesteld werd onderzoek te (laten) doen naar de koop en doorverkoop van Joods vastgoed tijdens en kort na de Tweede Wereldoorlog, vanwege het belang de geschiedenis over transacties van Joods vastgoed grondig te doen uitzoeken: 24 raadsleden stemden voor, 10 tegen. Het raadslid Nico Oudheusden (*Fractie Tonnaer*) was afwezig.

---

¹ Egbert Ottens publiceerde o.a.: Hier is alles gewoon, dat spreekt... over Hoorn in de Tweede Wereldoorlog (2019) en meerdere artikelen over de oorlog in het *Kwartaalblad Oud Hoorn*.

² Raymund Schütz, Kille mist. Het Nederlandse notariaat en de erfenis van de oorlog, 2015.

³ Een bewerking van de lezing verscheen in juni 2020 in het *Kwartaalblad Oud Hoorn*.

⁴ Hoorn kocht Joodse panden, interview van Cees Beemster met Ton van Schoten, *Noordhollands Dagblad*, d.d. juli 2020. Van Schoten stelde dat de rol van de gemeente Hoorn om een diepgravend onderzoek vroeg. Zie ook van Cees Beemster Onderzoek naar joods vastgoed, van juni 2021.

1.2 De onderzoeksoopdracht en vraagstelling

De gemeente vroeg te onderzoeken of er sprake was van mogelijk twijfelachtig handelen van de gemeente Hoorn tijdens en vlak na de Tweede Wereldoorlog ten aanzien van (door)verkoop van Joods vastgoed en het innen van de erfpacht.⁵ Het onderzoek moet derhalve uitwijzen of, en in hoeverre, twijfelachtig dan wel onrechtmatig gehandeld is door de gemeente Hoorn en zo ja of, en in welke vorm, er compensatie dan wel een gebaar gemaakt kan worden naar de nabestaanden of naar de Joodse gemeenschap in Hoorn in het algemeen. De gemeente heeft twee concrete onderzoeksvragen opgesteld:

1 - Is er sprake van twijfelachtig handelen door de gemeente Hoorn in de periode in en vlak na WOII ten aanzien van de aan- en verkoop van panden van Joodse eigenaren? Zo ja, welk handelen?

2 - Is er sprake geweest van het onterecht innen van erfpacht of andere inkomsten door de gemeente Hoorn bij de Joodse eigenaren en/of hun erfgenamen? Zo ja, welke erfpacht en/of inkomsten betreffen dit? ⁶

Verzocht werd om in het onderzoeksrapport ten minste de volgende onderdelen aan de orde te stellen:

- onderzoeksoepzet en uitvoering
- resultaten
- conclusies, waarbij minimaal op bovenstaande onderzoeksvragen wordt ingegaan
- aanbevelingen, waarbij minimaal wordt ingegaan op de vraag of compensatie gerechtvaardigd is of dat andere vervolgstappen noodzakelijk zijn.

Dit onderzoeksrapport en de opbouw ervan is gebaseerd op de uitgangspunten die in de opdracht van de gemeente zijn geformuleerd.

1.3 Onderzoeksaanpak en opzet rapport

Het onderzoek is een klassiek bronnenonderzoek. De gebruikte bronnen worden in bijlage 2 nader beschreven. Het meeste onderzochte materiaal is niet gedigitaliseerd, zodat bezoek aan de betreffende studiezalen noodzakelijk was. Het onderzoek is vooral verricht bij het *Westfries Archief* te Hoorn en bij het *Nationaal Archief* te Den Haag. Het archiefonderzoek liep minimaal zes maanden vertraging op vanwege de sluiting van de studiezalen in verband met de Coronapandemie. Ook de geplande herordening van het gemeentearchief van Hoorn kwam daardoor stil te liggen wat voor nog enkele weken openthoud zorgde.

Wij moeten constateren dat, ook in Hoorn, veel individuele uitvoeringsstukken, met name uit de jaren veertig en vijftig, in de loop der tijd op grond van toentertijd geldende archiefvoorschriften⁷ zijn vernietigd, andere eenvoudigweg zijn verdwenen of onvindbaar zijn. Als we al dergelijke individuele zaken vonden, waren dat geluks- of toevalstreffers, resp. stukken die aan de voorgeschreven vernietiging waren ontsnapt. Tegenwoordig kijken we anders naar selectiecriteria. Omdat niet alle uitvoeringsdossiers bewaard

---

⁵ Brief van de gemeente Hoorn aan de onderzoekers van 2 december 2020.

⁶ Idem

⁷ Archiefwet 1962 en Archiefbesluit 1968. De bewaartermijn voor aangiften, bezwaarschriften, ontheffingen en kwijtscheldingen was vijf jaar en voor kohieren en aanslagen tien jaar. Helaas werden ook veel opgebouwde archieven met oorlogsdocumentatie, zoals de Schade Enquête Commissie daartoe gerekend. Daarbij werd een redelijke bewaartermijn soms niet eens afgewacht en kon een dossier worden vernietigd als het was afgehandeld. Ook het archief van de Stichting Bewindvoering Afwezigen en Onbeheerde Nalatenschappen, welke fungeerde van 1948 tot en met 1956, is vernietigd.

kunnen worden, is het van belang een systeem van waardering en selectie te hanteren, zeker voor een bijzondere periode als de oorlog, zodat toch een bestand van dossiers bewaard blijft waarop latere onderzoekers zich kunnen baseren.

In het tweede hoofdstuk wordt kort ingegaan op de manier waarop de kwestie van doorverkochte Joodse panden in 2020 en 2021 via de media in de aandacht kwam. Met name de presentatie door nieuwe media en de publiciteit in traditionele persmiddelen verschafte dit historische thema actuele urgentie. Daarna wordt uitgelegd welke repressieve maatregelen tijdens de bezetting tegen Joden zijn genomen en hoe deze de eigendommen van Joden troffen. Deze maatregelen stonden in het teken van de ontrechting van de gehele Joodse bevolkingsgroep, met als doel de Nederlandse maatschappij en economie geheel te 'ontjoodsen'.

Vervolgens wordt in het derde hoofdstuk gefocust op de situatie in Hoorn en welke fasen in de ontrechting kunnen worden onderscheiden. Daarna wordt een beeld geschetst van de oorspronkelijke Joodse eigenaren, de oorlogskopers en de partijen en personen die de 'roof' faciliteerden.

Het vierde hoofdstuk gaat in op het naoorlogse rechtsherstel in Hoorn, met in het bijzonder de casus waarin de gemeente Hoorn een hoofdrol speelt. Tot slot wordt aandacht besteed aan de wijze waarop de gemeenten en de landelijk overheid hebben gereageerd op de recente publiciteit over deze kwestie.

Als opstap naar de conclusies in het zesde hoofdstuk wordt een overeenkomstige casus gepresenteerd waarbij de gemeente Hoorn, i.c. burgemeester Leemhorst, is betrokken. Deze handelt over de opheffing van de *Vrijmetselaarsloge* aan de Binnenluiendijk en de onteigening en verkoop van het pand door de bezetter aan de gemeente.

In de conclusies worden tot slot de onderzoeksresultaten samengevat. Op basis daarvan zijn aanbevelingen geformuleerd alsmede een advies aan de gemeente over eventuele vervolgstappen.

Tot slot danken wij de gemeenteraad en het college voor de opdracht die zij ons hebben verstrekt en het vertrouwen dat zij daarmee in ons hebben uitgesproken.

2 Korte voorgeschiedenis van de actuele kwestie 'Joods onroerend goed'

De vondst in het vorige decennium van schokkende documenten in het archief van het vroegere *Grondbedrijf* (tegenwoordig *OBA*) van de gemeente Amsterdam en een groot deel van de administratie van de op last van de bezetter opgerichte *Niederländische Grundstücksverwaltung* (*NGV*), de zogenoemde *Verkaufsbücher*, slingerde de discussie aan over het lot van de Joodse bevolkingsgroep en de diefstal van hun menselijke waardigheid en bezittingen. Uiteraard speelden ook de herdenkingen vorig jaar van 75 jaar vrijheid een belangrijke rol. Meer dan bij eerdere herdenkingen, 25 en 50 jaar geleden, leek het dat ons land pas nu bereid is om kritischer naar het eigen oorlogsverleden te kijken.

De Amsterdamse papieren bevestigden de indruk van een uiterst kille opstelling van de gemeentelijke overheid ten opzichte van de bruut behandelde en gedupeerde Joodse bevolkingsgroep. Veel aandacht kreeg het tv-programma *Pointer* van 27 mei 2020 over de confiscatie van onroerend goed van Joden. De redactie had de verkoopregisters (*Verkaufsbücher*) onderzocht waarin de transacties tijdens de oorlog zijn vastgelegd.⁸ Door de interviews met nabestaanden en deskundige toelichtingen was de impact groot. Het platform *Follow the Money* behandelde het onderwerp met aandacht voor de rol van het notariaat.⁹ Artikelen in landelijke en lokale bladen volgden. Het onderwerp maakte in 2020 veel los, hoewel er al eerder over was gepubliceerd.¹⁰ Dit kwam door de wijze van presentatie en de aandacht via de klassieke en de nieuwe media. Op de website van *Pointer* werd onder de titel 'Hier staan van Joden onteigende panden bij jou in de buurt' een interactieve kaart gepubliceerd waardoor iedereen de betrokken panden in zijn eigen wijk kon zien.¹¹ De kaart toonde 5.000 panden in heel Nederland (ca. de helft van het daadwerkelijke aantal).¹² De persoons- en adresgegevens in de *Verkaufsbücher* bij het *Nationaal Archief* zijn gekoppeld met de historische gegevens in het *Kadaster*. Zo werd duidelijk welke panden als eigendom van Joden waren doorverkocht aan niet-Joden. Belangstellenden konden zich een beeld vormen van wat er op dit terrein in hun woonplaats was gebeurd.¹³ Deze data gaven het historisch onrecht een nieuw, nabij gezicht. Incidenteel zal de informatie een schok kunnen hebben betekend voor nazaten van oorlogskopers, wat wij tijdens onze research voor Hoorn ook ervoeren. Inmiddels hebben 39 gemeenten besloten onderzoek in te (laten) stellen naar de eigen rol bij de confiscatie en doorverkoop van Joodse panden.

---

8 Terugkijken: De 'verdwenen' Joodse huizen | KRO-NCRV (kro-ncrv.nl).

9 Fout zonder consequenties: notarissen stopten hun oorlogsgedrag in de doofpot - Follow the Money - Platform voor onderzoeksjournalistiek (ftm.nl).

10 Eric Slot, Crimineel vastgoedcircuit verdiende grof geld aan Jodenvervolging, *Historisch Nieuwsblad* 9/2008.

11 Hier staan van Joden onteigende panden bij jou in de buurt | KRO-NCRV (kro-ncrv.nl).

12 Het ging vermoedelijk om 10.516 panden, aldus Raymund Schütz, in Kille mist. *Pointer* wist van de 7.000 transacties 5.000 aan de huidige kadastrale gegevens te koppelen.

13 De gevonden *Verkaufsbücher* zijn niet compleet. Er ontbreekt tenminste één deel, maar van meer dan 7.000 in beslag genomen panden en gronden, op een totaal van meer dan 10.000, zijn de gegevens bekend.

Steden met een grote vooroorlogse Joodse populatie zoals Amsterdam¹⁴, Den Haag¹⁵, Rotterdam¹⁶ en Utrecht¹⁷, onderzochten al in het vorige decennium de onteigening van Joods onroerend goed. Amsterdamse Joodse huiseigenaren, die niet over hun huizen hadden kunnen beschikken, moesten de tijdens de bezetting onbetaalde erfpachtgelden vermeerderd met boetes betalen. In Den Haag kregen zij te maken met naheffing van straatgeldbelasting. De conclusies van de onderzoekers bevestigen het beeld dat de ontvangst van de overlevenden uit kampen of onderduik werd gekenmerkt door kilte en onbegrip. Zij waren niet alleen hun woningen, bezit en huisraad kwijt. Veel Nederlanders konden zich nauwelijks een voorstelling maken van hun ervaringen, terwijl anderen hen als indringers beschouwden als zij trachtten hun vorige (huur)woning terug te krijgen. Ook na de oorlog was er nog sprake van antisemitisme. Op grond van deze bevindingen besloten de gemeentebesturen van de genoemde steden tot vormen van moreel rechtsherstel van de teruggekeerde Joden of hun nabestaanden.¹⁸

2.1 De maatregelen tegen Joden tijdens de bezetting

Hier staat de vraag centraal hoe dit onrecht destijds tot stand is gekomen. Voor de juiste, bestuurlijke context moeten we terug naar de bezettingstijd. De ontrechtende maatregelen tegen Joden kenden drie fasen:

1. definitie/registratie,
2. isolatie en
3. deportatie (vernietiging).

Wie als Joods werd beschouwd bleek in oktober 1940: Joden moesten hun bedrijven laten registeren (VO 189/1940) en deze verordening definieerde wie Joods was. Vanaf januari 1941 moest iedereen die geheel of gedeeltelijk Joods was zich bij de gemeente melden (VO 6/1941). Het bevolkingsregister plaatste een 'J' op hun persoonskaart. Hun gegevens (naam, adres, woonplaats, geboortedatum) werden met lijsten naar de *Rijksinspectie van de Bevolkingsregisters* in Den Haag gezonden. Daar werd een centraal Jodenregister aangelegd ter facilitering van de vervolging.

De ontrechtende maatregelen om het vermogen van Joden af te nemen kende eveneens drie fasen:

1. registratie,
2. 'beheer' en
3. liquidatie.

Vanwege de eerste Liro-verordening (VO 154/1941) van augustus 1941 moesten Joden hun banktegoeden, waardepapieren en contanten inleveren bij *Lippmann, Rosenthal & Co.* in de Sarphatistraat te Amsterdam. *Liro* was een administratiekantoor van de bezetter om Joods vermogen te registreren en te confisqueren. Het klonk vertrouwd, want de bank werd als een filiaal van de gelijknamige bank aan de Nieuwe Spiegelstraat gepresenteerd, een eertijds gerespecteerde Joodse zakenbank. Mei 1942 werd de tweede Liro-

---

14 <https://www.amsterdam.nl/bestuurorganisatie/college/burgemeester/speeches/toespraak>

15 Aldus het Algemeen Dagblad van 29 maart 2017, www.denhaag.nl, college b en w doet voorstel rechtsherstel Joodse eigenaren van geroofd vastgoed.

16 Aldus het Algemeen Dagblad van 29 maart 2017, www.denhaag.nl, college b en w doet voorstel rechtsherstel Joodse eigenaren van geroofd vastgoed.

17 iBabs Online, document onder agendapunt 2. Rapport van historicus Maili Blaauw, Verschil maken? - Gemeente, belastingen en rechtsherstel in naoorlogs Utrecht.pdf (2020).

18 Zie noten 4 en 5.

verordening door de Rijkscommissaris afgekondigd (VO 58/1942). Notarissen moesten erfrechtelijke aanspraken van Joden melden. De waarde van het geconfisqueerde Joodse eigendom in Nederland is door de historicus Gerard Aalders geschat op tenminste 1 miljard gulden, omgerekend 621 miljoen euro.¹⁹

2.2 Maatregelen ten aanzien van onroerende zaken (goederen)

Vanaf 15 augustus 1941 moesten Joden hun onroerende goederen (gronden, huizen en andere opstallen) opgeven bij de *Niederländische Grundstücksverwaltung* (VO 154/1941). De NGV was door de bezetter opgericht als instelling om de financiële ontrechting ('roof') van Joden te faciliteren. Het was een stichting naar Nederlandse recht, die bevoegd was de objecten geheel of ten dele te verkopen of hypothecair te bezwaren, zonder toestemming van de Joodse eigenaren.²⁰ Het beheer besteedde de NGV uit aan door NSB'ers geleide lokale 'beheersinstellingen' zoals het *Algemeen Beheer van Onroerende Goederen* (ANBO). Vanaf het moment dat de panden in beheer werden genomen, hadden de Joodse eigenaren geen zeggenschap meer over hun eigendom. Het Amsterdamse *makelaarskantoor P. Everout*, in Amsterdam en in Noord-Holland de belangrijkste met de Duitsers samenwerkende vastgoedbeheerder, taxeerde Joodse bedrijfspanden waarna ze werden doorverkocht via de *Omnia Treuhand-Gesellschaft* en de *Niederländische Aktiengesellschaft für Abwicklung von Unternehmungen* (NAGU). Via *Omnia* raakte de Hoornse brandstofhandelaar Lou van Kleef zijn bedrijf kwijt aan zijn concurrent Siebren Alkema.²¹

Het doel van de bezetter was een volledig 'Arische' samenleving. Via de rechtsfiguur 'beheer' werden de huizen van Joden op last van de Rijkscommissaris doorverkocht aan niet-Joden. Dit gebeurde zonder dat de Joodse eigenaren daar iets over te zeggen hadden en zonder dat zij daarvoor enige tegenprestatie ontvingen. Het paste in het Duitse beleid om alle Joden te ontrechten: eerst de burgerrechten afnemen, vervolgens hun vermogen en eigendom met als eindfase de industriële vernietiging van Joodse levens (Endlösung).

2.3 Wie profiteerden van de confiscatie van Joods onroerend goed?

De doorverkoop van panden in Joods eigendom aan niet-Joden, onderdeel van de arisering van de samenleving, geschiedde door een netwerk van makelaars en werd gefaciliteerd door notarissen en hypotheekbanken. Al deze betrokkenen en de *Nederlandse Belastingdienst* profiteerden in financiële zin van de verkooptransacties.

2.3.1 De makelaars-beheerders

Een kleine groep makelaars, die was gelieerd aan de NSB, beheerde de Joodse panden en zocht kopers. Het beheer werd verricht in naam van de ANBO. Het ging o.a. om de makelaars Dirk Hidde de Vries, J.P. Everout, P.N. van Bruggen, B.J. Claase en het kantoor *Nobiscum* in Den Haag. Everout komen we in Hoorn, Enkhuizen en Medemblik tegen. Alle in de *Verkaufsbücher* beschreven panden in West-Friesland gingen door de handen van Everout (Hoorn 81, Enkhuizen 44, Medemblik 3 en Zwaagdijk-Oost 1). Een groot deel van de koopprijs werd zwart (onder de tafel) geïncasseerd, maar dat was bij veel onroerendgoedtransacties tijdens de bezetting gebruikelijk. Vaak werkten de makelaars samen met tussenpersonen, een vondst van Everout, omdat langs die weg de

---

19 G. Aalders, Berooid. De beroofde Nederlandse joden en het Nederlandse restitutiebeleid sinds 1945 (Amsterdam, Boom: 2001) 372.

20 R. Schütz, Kille mist, 165. De stichtingsakte werd gepasseerd door de Amsterdamse notaris H.N. Groenier (1899-1979).

21 Egbert Ottens, De oorlog van twee Hoornse kolenboeren, Louis van Kleef en Siebren Alkema; Kwartaalblad Oud Hoorn 2021-2.

oorspronkelijke Joodse eigenaar op de koopaktes kon worden verdonkeremaand. Vooral in grote steden werden Joodse panden op één dag achtereenvolgens aan twee personen verkocht. De makelaar-beheerder had vaak een hechte relatie met de tussenpersoon en de notaris met wie werd samengewerkt.

2.3.2 De notarissen

Notarissen verzorgden de transportakten en de hypotheekakten. Per akte leverde dat ongeveer 1% van de koopsom op. Uit onderzoek is gebleken dat *NSB*-makelaars doorgaans een band hadden met bepaalde notariskantoren, waardoor deze kantoren een meer dan evenredig aantal akten van panden uit Joods bezit verzorgden.²² De kosten werden betaald door de kopers. Soms werden panden op één dag verkocht en doorverkocht hetgeen dubbele transportkosten opleverde. In Hoorn verzorgde notaris H.J.M. Noot uit Benningbroek twee derde van de transacties (wij komen op dit bijzondere geval later terug, zodat op basis van dit gegeven geen overhaaste conclusies getrokken mogen worden). De Hoornse notaris Kerkhoven nam ca. 10 procent voor zijn rekening. In Enkhuizen vormde het Andijker notariskantoor *Spaander* een vaste combinatie met Everout. Als gevolg van zijn lidmaatschap van de *NSB* werd Spaander kort na de bevrijding geschorst en later uit het ambt van notaris gezet.²³

2.3.3 De tussenpersonen van hypotheekbanken

Het afsluiten van een hypotheek leverde een commissie op, blijkt uit de dossiers van notarissen. Soms traden notarissen als tussenpersoon op. Het is niet duidelijk of er na de oorlog een zuivering of terugbetaling heeft plaatsgevonden. Er is tot nog toe geen nader onderzoek verricht naar de rol van de hypotheekbanken. Eind 1943 werden de hypotheeken, met als onderpand de voormalige Joodse panden, ondergebracht bij de nieuw opgerichte *Landelijke Hypotheekbank*, vermoedelijk om deze risicovolle onderpanden af te scheiden van de reguliere hypotheeken in een sterfhuiskonstructie. H.J. Sindram, de directeur van de *N.V. Hoornsche Credietbank voor de Middenstand*, heeft in een aantal gevallen dergelijke hypotheeken verstrekt.

2.3.4 De Nederlandse Belastingdienst

Over het aankoopbedrag moest de koper 5% registratierecht (overdrachtsbelasting) betalen, wat ten goede kwam aan de schatkist. Omdat de *Nederlandse Bank* en het ministerie van Financiën werden geleid door de *NSB*'er Meinoud Rost van Tonningen, vloeiende veel geld door naar de bezetter. Bij 'dubbele' verkoop, waarvan ons in Hoorn niet is gebleken, dus 10 procent. Over deze kwestie en de rechtsgeldigheid van de transacties is na de bevrijding tot aan de *Hoge Raad* geprocedeerd tussen de *Belastingdienst* en het *Nederlands Beheersinstituut*, dat de belangen van de Joodse eigenaren of hun erfgenamen behartigde.

2.3.5 De bezetter

Via de *ANBO* werd de koopsom, minus administratiekosten, overgemaakt aan de *NGV* en vervolgens naar de *Vermögensverwaltungs- und Rentenanstalt*. Vanuit deze opbrengsten werden alle kosten die te maken hadden met de vervolging van Joden gefinancierd.

2.3.6 De oorlogskopers

---

22 R. Schütz, *Kille mist*, 246 e.v.

23 Brief dd 7-9-1945 van de Kamer van Toezicht op de Notarissen en de Candidaat-notarissen te Haarlem aan de Staf van het Militair Gezag in Den Haag.

Kopers van Joods onroerend goed kregen de mogelijkheid om panden aan te schaffen tegen een prijs die in veel gevallen ver onder de marktprijs lag, wat vaak 'zwart' werd aangevuld. Degenen die het pand direct of kort daarna met winst verkochten, bleven tijdens het rechtsherstel buiten schot. De eigenaar die het pand bij de bevrijding in eigendom had, werd geconfronteerd met het verzoek tot rechtsherstel. Een aantal gemeenten is tijdens de bezetting tot aankoop overgegaan van panden die uit Joods eigendom kwamen. Uit ons onderzoek is gebleken dat de gemeente Hoorn in de bezettingstijd bij één transactie twee Joodse panden heeft aangekocht: Slapershaven 2 en 3, waarop later nader wordt ingegaan. Ook de kwestie die door Van Schoten in het *Noord-Hollands Dagblad* werd aangekaart, komt later aan de orde: dit betrof overigens geen koop tijdens, maar na de oorlog.

2.4 De historische context van het rechtsherstel vanaf 1945

De reden waarom het rechtsherstel de afgelopen tientallen jaren een terugkerend discussiethema werd, is een gevolg van de wijze waarop het rechtsherstel is opgezet en uitgevoerd. Gedurende de eerste fase (1945-1967) werd het rechtsherstel opgevat als het herstel van de eigendomsverhouding door zo mogelijk een minnelijke schikking te treffen tussen twee partijen: de eerste Joodse eigenaar (of diens erfgenamen) en de laatste koper/eigenaar. 'Er is veel dat de Raad voor het Rechtsherstel niet kan', schreef prof. mr. P.S. Gerbrandy (1885-1961) al in 1945 met vooruitziende blik over het pas opgerichte orgaan.²⁴ Er werd gevreesd dat volledig rechtsherstel de wederopbouw zou kunnen verstoren.²⁵ Het rechtsherstel stond los van het gewone rechtssysteem en werd verzorgd door de *Raad voor het Rechtsherstel*. Men ging er impliciet van uit dat het materiële en financiële onrecht, dat oorlogsslachtoffers was aangedaan, niet volledig kon worden hersteld: de morele schade bleef zelfs geheel buiten beeld. Die last drukt tot op heden op de discussie.

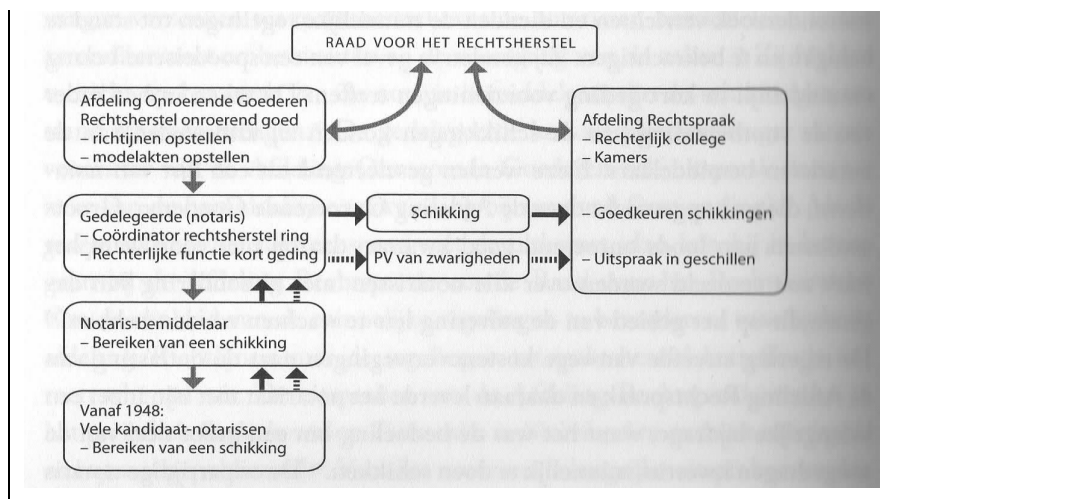
De eerste fase van het rechtsherstel verliep moeizaam. Er werd van bovenaf bijgestuurd als het rechtsherstel zich in concrete kwesties in een richting ontwikkelde die te grote budgettaire consequenties had, of als die de wederopbouw belemmerde. Het overheidsbeleid was gericht op de economische wederopbouw van het land en het herstel van het bestuursapparaat. Het rechtsherstel ging uit van redelijkheid en billijkheid, waardoor er op het gebied van onroerend goed ook rekening werd gehouden met de belangen van de oorlogskoper. Voor de zwakke positie van de ontrechte Joden was nauwelijks aandacht. De Nederlandse overheid kon de grenzen en de richting van

Het verloop van de minnelijke schikkingen door de Afdeling Onroerende Goederen.²⁶

24 Rechtsherstel (Den Haag 1945). De Raad was op grond van het Besluit Herstel Rechtsverkeer (E 100) van 17 september 1944 opgericht. De Raad nam de taken over van het Militair Commissariaat voor het Rechtsherstel (MCRH), dat onderdeel was van het Militair Gezag. Het MCRH voerde het beheer over vijandelijk vermogen en de administratie van oorlogsbuit en/of 'war-material'. Militair Gezag, Overzicht der werkzaamheden van het Militair Gezag gedurende de Bijzondere Staat van Beleg, Den Haag, 1947, 391.

25 W.J. Veraart, Ontrechting en rechtsherstel, in Nederland en Frankrijk in de jaren van bezetting en wederopbouw (Amsterdam, Kluwer: 2005) 67.

26 Schütz, Kille mist, 378.

het rechtsherstel eenzijdig bepalen. Alleen als de zaak werd uitgevochten bij de autonome *Afdeling Rechtspraak*, was het oordeel onafhankelijk. Deze vorm van rechtspraak met belangenafweging en als kern het sluiten van compromissen is geen geschikte methode om de stelselmatige ontrechting van specifieke groepen burgers ongedaan te maken. Als het om een groep mensen gaat, die onder dwang hun eigendommen zijn kwijtgeraakt, dan is schikken geen passende reactie, concludeert Wouter Veraart in zijn doorwrochte studie uit 2005.²⁷

Het rechtsherstel werd buiten de publiciteit om afgehandeld. Dat veranderde toen de kwestie van de Joodse tegoeden eind jaren negentig onder Amerikaanse druk op de politieke agenda werd gezet (tweede fase). Er werd grootschalig historisch onderzoek verricht en er kwam een akkoord met een collectieve compensatieregeling voor de Joodse gemeenschap. In dat akkoord was het rechtsherstel op het gebied van onroerend goed niet opgenomen. De opgegeven reden, het gebrek aan historische bronnen, was helaas onjuist.²⁸

Nu is de derde fase van het rechtsherstel actueel: compensatie voor het kille naoorlogse overheidsbeleid ten aanzien van de teruggekeerde Joden. Er wordt nu spijt betuigd voor de kille houding die de Joden na de bevrijding ten deel viel. Rechtsherstel wordt nu vooral gezien als een **morele** en niet als een **juridische** kwestie. In deze fase werd bijvoorbeeld de rol van de *N.V. Nederlandsche Spoorwegen* als facilitator van de transporten actueel, dankzij de inspanningen van overlevende Salo Muller.

Als gevolg van de uitgangspunten van het rechtsherstel werd het onrecht slechts deels hersteld. Er werd naoorlogs onrecht gestapeld op het door de bezetter aangerichte onrecht. Bovendien hanteren we tegenwoordig bredere opvattingen over het begrip rechtvaardigheid dan het pragmatische uitgangspunt van na de oorlog. Het besef is in brede kring aanwezig dat vooral Joden, en andere bevolkingsgroepen als Sinti, Roma en homoseksuelen, het slachtoffer zijn geworden van de vervolging. Het slachtoffer staat tegenwoordig centraal. Het oordeel over wat historisch recht en wat onrecht is, wordt niet achter gesloten deuren geveld, maar in de openbaarheid. Het is nu onderwerp van een vaak emotionele, maatschappelijke discussie in politieke fora en media.

27 W.J. Veraart, *Ontrechting en Rechtsherstel*, 532.

28 R. Schütz, *Kille mist*, 265-267.

2.5 Het gebrek aan overheidsbeleid in de huidige fase van het morele rechtsherstel

In de derde fase van het rechtsherstel ontbreekt elke coördinatie vanuit de landelijke overheid: gemeenten besluiten zelf of ze onderzoek instellen, welke vragen moeten worden beantwoord en wie het onderzoek uitvoert. De *Vereniging van Nederlandse Gemeenten* ontbeert ook beleid op dit gebied en biedt geen handreiking aan gemeenten die met deze onderzoeken aan de slag willen gaan. 'Hoe belangrijk dit onderwerp ook is, het is geen onderwerp waar de VNG een rol speelt. Dit is echt aan onze leden zelf', stelde een VNG-woordvoerder.²⁹ Ook de ministeries zijn niet van zins een handreiking te doen, blijkt uit de beantwoording van Kamervragen over de *Verkaufsbücher*-uitzending van *Pointer*. Het Rijk verschuilt zich achter eerdere onderzoeken, uitkomsten en besluiten. Op 21 maart 2000 stelde het Rijk op advies van de *Commissie Kordes* 181,5 miljoen euro beschikbaar aan Joodse organisaties. 'Gezien de uitkomsten van dit onderzoek en de reactie van het kabinet is er geen aanleiding om opnieuw onderzoek te doen naar geroofd onroerend goed', antwoordde minister Ingrid van Engelshoven (*Onderwijs, Cultuur en Wetenschap*) op 10 juni 2021 op vragen van de Kamerleden Gidi Markuszower en Geert Wilders (beiden *PVV*). 'Er is op dit moment geen aanleiding om het rechtsherstel vanuit de Rijksoverheid op dit punt te herzien. Dat neemt uiteraard niet weg dat voor veel vervolgingsslachtoffers – overlevenden en nabestaanden – dit pijnlijke verleden niet is afgesloten.'³⁰ Daarbij wordt overigens niet erkend dat de *Commissie Kordes* er destijds ten onrechte van uitging dat er geen bronnen over de transacties beschikbaar waren. Er is toentertijd geen onderzoek verricht naar het onroerend goed dat derhalve niet is verdisconteerd in de bewuste regeling.³¹

Nader onderzoek van *Pointer* leidde tot de conclusie dat vier van de vijf Nederlandse gemeenten niet op de hoogte waren of er in hun gemeente sprake was geweest van confiscatie van Joods onroerend goed.³² In oktober 2020 hadden twintig gemeenten besloten om deze kwestie nader te laten onderzoeken.³³ In december 2020 kwamen daar nog tien gemeenten bij en vermoedelijk zullen zich daar in de loop van 2021 nog enkele gemeenten bijvoegen; inmiddels zijn het er een kleine veertig.

---

29 Twintig gemeenten stellen onderzoek in naar geroofde Joodse woningen | KRO-NCRV (kro-ncrv.nl).

30 AH 3129, 2021Z07086: Antwoord van minister Van Engelshoven (Onderwijs, Cultuur en Wetenschap), mede namens de ministers van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, van Financiën en voor Rechtsbescherming en de staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (ontvangen 10 juni 2021); zie ook Aanhangsel Handelingen, vergaderjaar 2020-2021, nr. 2677.

31 R. Schütz, *Kille mist*, 265-267.

32 Vier op de vijf Nederlandse gemeenten niet op de hoogte van geroofd onroerend goed van Joden, CIDI. Ook Ottens besteedde in zijn publicaties over Hoorn in de Tweede Wereldoorlog geen aandacht aan dit aspect.

33 Gemeenten onderzoeken behandeling Joodse huiseigenaren na WOII - Binnenlands Bestuur, oktober 2020.

3 Onderzoek Hoorn

3.1 De Joodse gemeenschap in Hoorn: een korte voorgeschiedenis

De Hoornse stadschroniqueur Theodorus Velius (1572-1630) vermeldt in de eerste druk van zijn *Kroniek van Hoorn* uit 1604 de aanleg van de Jeudestraat (Jodenstraat, het huidige Jeudje) in 1566, ter plaatse van de toen gedempte Vollerswaal, grenzend aan de Nieuwe Turfhaven. Dat zou erop wijzen dat al in de tweede helft van de zestiende eeuw in dit deel van de stad enkele Joodse inwoners bijeen woonden. Henk Saaltink, vanaf 1982 tot zijn pensioen onder meer conservator van het *Westfries Museum*, veronderstelt dat Velius' aanname onjuist is: hij acht 1600 meer voor de hand liggen voor de vestiging van de eerste Joden in Hoorn. De vroegste vermelding in officiële documenten dateert uit 1631: toen verkregen Moyses en David Fresco, Portugese Joden, het Hoornse poorterschap.

De Joodse gemeenschap in Hoorn groeide geleidelijk. In de loop van de zeventiende eeuw vormde zij de grootste Joodse gemeenschap in de provincie Noord-Holland benoorden het IJ. Haar bloeitijd in Hoorn ligt tussen 1775 en 1860. In 1780 werd de synagoge aan de Italiaanse Zeedijk gebouwd. Bij de volkstelling van 1849 telde Hoorn 450 Joodse inwoners: 224 mannen en 226 vrouwen, verspreid over de stad: zo'n vier tot vijf procent van de bevolking op een totaal van ruim 9.000 inwoners. Na het midden van de negentiende eeuw nam hun aantal geleidelijk af. Belangrijkste oorzaak was de teruglopende werkgelegenheid in de beroepsgroepen waarin de Hoornse Joden actief waren. Men trok naar Amsterdam, vanwaar zij in de Franse tijd waren gekomen.

Bij de volkstelling van 1899 telde Hoorn 190 Joodse inwoners: 93 mannen en 97 vrouwen. De laatste officiële cijfers voor het uitbreken van de *Tweede Wereldoorlog* zijn van de volkstelling van 1930: door de oorlogsdreiging vond de telling van 1940 niet plaats. Het aantal Joodse inwoners in 1930 bedroeg 48: 29 mannen en 19 vrouwen. De Joodse gemeenschap was daarmee in omvang zo gering dat het niet meer lukte om tenminste tien volwassen mannen, de minjan, voor een gebedsdienst bijeen te brengen.

Bij het uitbreken van de oorlog telde Hoorn officieel 45 Joodse inwoners, 26 mannen en 19 vrouwen. Volgens sommige bronnen is hun aantal in 1941 nog verder gedaald, tot slechts 35³⁴, welk aantal allerm minst zeker is. Tijdens ons onderzoek vonden wij een aanmeldingslijst van Joodse ingezetenen, gedateerd februari 1941: deze lijst komt uit op 49 personen. Een maand later, op 28 maart 1941, antwoordde burgemeester Leemhorst aan mr. Backer (*Commissaris der Provincie, NSB'er* en opvolger van de enkele maanden eerder overleden jhr. mr. dr. A. baron Röell) dat Hoorn 50 Joodse inwoners telde: 18 mannen, 21 vrouwen, 4 jongens en 7 meisjes tot en met 18 jaar. In 1942 nam het aantal Joodse inwoners af als een zestiental in opdracht van de bezetter zich op 20 april op het station meldt voor vertrek naar de Joodse wijken in Amsterdam. Anderen, aldus dr. Jac. Presser, doken onder.³⁵ De uitkomst van de volkstelling van 1947 was ook voor Hoorn dramatisch: de stad telde dan nog slechts 13 Joden, 6 mannen en 7 vrouwen.³⁶

---

34 Henk Saaltink, 'Joden in Hoorn' in Kwartaalblad Oud Hoorn 1979-2 / Egbert Ottens, Hier is alles gewoon..., dat spreekt, Hoorn in de Tweede Wereldoorlog, 2019.

35 Zie de plaquette met namen die als herinnering aan deze dramatische gebeurtenis op 20 april 2020 op het tijdstip dat de trein in '42 naar Amsterdam vertrok, is onthuld / Dr. Jac. Presser, Ondergang: De vervolging en verdelging van het Nederlandse Jodendom 1940-1945, 1^e druk, 1965. Tot in deze eeuw is dit standaardwerk herdrukt. De Hoornse journalist Herman Lansdaal (1930-2003) en fotograaf Jan Osinga sr. (1915-2013) stellen, vermoedelijk met Presser als bron, in hun boekje Bezet & Bevrijd (1995) dat een aantal Hoornse Joden als reactie op de aanmeldplicht onderdook.

36 Egbert Ottens, Hier is alles gewoon..., dat spreekt, Hoorn in de Tweede Wereldoorlog, 2019.

10 Feb 1941. Aanmeldingsformulieren, herroepen, aanw.

9/8 D. G. Trompetter	f. 2.	Breed. 10	✓	2.
- E. Trompetter	f. 2.	Koep weg 34	✓	2.
~~W. J. H. Wolf~~	f. 1.	Nieuwendam 31	✓	1.
- A. Vleschdraager	f. 3.	J. Noord 77 ²	✓	2+1.
- L. van Kleef	f. 4.	Vischmarkt 5	✓	3+1.
- L. Koster	f. 3.	Koep weg 62	✓	43
- A. Polak	f. 1.	J. vork 77	✓	1.
- D. Polak	f. 3.	St. Leedijk 46	✓	3.
- J. Polak	f. 1.	Keern 81	✓	1.
- R. de Jong	f. 2.	St. Leedijk 29	✓	2
- M. J. de Jong	f. 1.	Kerkplein 34	✓	1.
- G. B. van Albede	f. 2.	Boornlaan 70	✓	2.
- L. J. J. Roes	f. 3.	J. P. Coenstraat 17	✓	3.
- A. Gerlach	onv.	Schaatsenstraat 12	✓	4.
- H. C. Andrea	f. 1.	J. Noord 3	✓	5. 1.
- M. B. Cohen	f. 1.	Keern 49	✓	1
- L. C. Trap	f. 1.	3 Boornlaan 307	✓	1
- L. S. la Balance	onv.	Broodenskeeg 12	✓	2. 1
- L. J. ter Ribbe	f. 1.	Keernlaan 13	✓	1
- J. Bak	f. 2.	2 Boornlaan 67	✓	2
- F. N. Benima	f. 1.	Bontelushuut 1	✓	1
- G. de Haat	f. 2.	Schoutenstraat 76	✓	2
- J. A. vortman Gerling	f. 1.	Koepoortweg 112	✓	1
- J. Alter	onv.	Gerritsland 10	✓	1
- John A. vortman Gerling	f. 1.	Koepoortweg 110	✓	1
- H. J. de Heij	f. 2.	3 Boornlaan 26	✓	2
- H. J. de Heij	f. 2.	Koep weg 34	✓	2
- H. J. de Heij	f. 1.	Koep weg 62	✓	1
- H. J. de Heij	f. 1.	Koep weg 62	✓	1

44 = 50

Reiniger van aanmelding, dd 5 maart 1941, aan betrokkenen
 toegelaten.
 J. H. van aanmelding dd 10 maart 1941.

Administratie aanmeldingen Joodse inwoners Hoorn, februari 1941

3.2 De registratie van Joodse inwoners in 1941 (Verordening 6/41)

Vanaf het begin van de Duitse bezetting maakte de bezetter het de Joden steeds moeilijker. Zij werden van bepaalde beroepen uit- en van maatschappelijke activiteiten steeds meer buitengesloten. Parken werden voor hen verboden, evenals café- en theaterbezoek en zelfs onderwijs aan Joodse kinderen werd geweigerd. Overheidspersoneel moest eind 1940 de zogenoemde Ariërverklaring invullen. Daarin gaf men aan geen Joodse 'roots', voorouders, te hebben. Dit besluit van de bezetter wordt gezien als het begin van de isolatie en onderdrukking van de Joden in ons land, hoewel

het formeel niet op hen was gericht. Wie sjoemelde met de invulling of het formulier weigerde in te leveren, kon zwaar worden gestraft.

Onder Rijkscommissaris dr. Arthur Seyss-Inquart werd intussen hard gewerkt aan een sluitend systeem van de registratie van Joden. De niet-Joden waren met de ariërverklaring bij de autoriteiten bekend, de registratie van het Joodse volksdeel was de volgende stap. Begin januari 1941 werd bij verordening 6/41 bepaald dat alle personen van geheel of gedeeltelijk 'Joodschen bloede' zich bij de lokale overheid moesten laten registreren. Jood was men als tenminste één van de grootouders naar ras 'voljoods' was. Jac. Presser meldt dat de landelijke opkomst van de Joodse gemeenschap vrijwel volledig was.

De speciale formulieren die moesten worden ingevuld, konden à raison van f 1,- per persoon bij het Hoornse stadhuis worden aangeschaft. De lijst met namen, adressen en andere gegevens is in het *Westfries Archief* bewaard gebleven. Voor 49 personen werd opgeteld aan leges f 44,- betaald. De aantekening 'ONV' op het document zou erop kunnen duiden dat het legesbedrag voor die personen niet was voldaan. De bezetter had bepaald dat, bij onvermogen tot betaling, de Joodse kerkelijke gemeente ervoor moest opdraaien.³⁷ Omdat Hoorn die in 1941 niet meer had, werd mogelijk de Joodse kerkelijke gemeente van Enkhuizen aangeslagen.

De helft van de legesopbrengst moest aan de provincie worden afgedragen. De andere helft vloeiende in de gemeentekas. Voor Hoorn maakt Presser op basis van een 'statistisch verslag' een macabere berekening van 35 voljoden, 11 halfjoden en 4 kwartjoden.³⁸ In totaal '41 en een halve Jood.' Voljood (J) was men als tenminste drie grootouders Joods waren. Bij twee voljoodse grootouders kreeg men de aantekening G 1, zoals bij G.A. van Albada, die het formulier voor zijn echtgenote Lea Berreklouw aanvraagde en voor hun zoon, die in 1939 was geboren. Bij één voljoodse grootouder werd G 2 aangetekend: dat betrof bijvoorbeeld de broers Oortman Gerlings.

Van Albada dook met echtgenote en zoontje onder.³⁹ Uit de beantwoording van vragen van de bezetter aan de gemeente over hun verblijfplaats, bleek dat zij spoorloos waren. De familie Van Albada overleefde de oorlog. De 'Stolpersteine' voor Louis, Cato en Hansje Agsteribbe zijn gelegd voor hun woning Beatrixlaan 3. Daar hebben Louis en Cato na hun huwelijk in december 1941 slechts een paar maanden gewoond. Hansje werd eind november 1942 in Amsterdam geboren.

3.3 De gemeente Hoorn en de doorverkoop van Joods onroerend goed

De transacties waarmee huizen van Joden werden doorverkocht aan niet-Joden, vonden plaats tussen particulieren. Toch was de gemeente hiervan op de hoogte, omdat de gemeente erover moest rapporteren aan de Duitse autoriteiten. De *Beauftragte des Reichskommissars für die Provinz Nordholland* gaf de gemeente per brief van 21 januari 1943 opdracht om hem een overzicht te verstrekken van leegstaande woningen waarin voorheen Joden woonachtig waren geweest. Per brief van 11 februari 1943 voldeed NSB-burgemeester Schottee de Vries⁴⁰, opvolger van de in juli 1942 verdwenen burgemeester Leemhorst⁴¹, aan deze opdracht. Op de lijst werd vermeld: naam, adres, grootte van de

---

37 Vanaf het begin van de 19^e eeuw is in ons land sprake van het Nederlands Israëlitisch Kerkgenootschap.

38 Presser, pagina 410.

39 Persoonskaart Joodsche Carthotheek van na de oorlog. Vermeld staat dat zij was ondergedoken op het adres Tweeboomlaan 70. Omdat haar echtgenoot niet Joods was, is niet bekend of hij daar ook verbleef.

40 Brief dd 11-2-1943. Schottee de Vries bezat al bij benoeming een zwakke gezondheid. Maart 1943 overleed hij plotseling na een zeer kort ziekbed.

41 Burgemeester Leemhorst dook volgens eigen zeggen in de zomer van 1942 onder, nadat hij opdracht had gekregen om zich in Haarlem bij de provinciale autoriteiten te melden. Pas na de bevrijding keerde hij in Hoorn weer.

woning (aantal kamers) en of de eigenaar Joods of Arisch was. Verder werd vermeld waar het meubilair en de sleutels zich bevonden, of de woning opnieuw was betrokken en wie de nieuwe eigenaar of huurder was.

Ook anderszins was de gemeente betrokken bij de onteigening en doorverkoop van Joods bezit. De Benningbroekse notaris Noot, die twee derde van de Hoornse koopaktes transporteerde, verzocht de Hoornse gemeenteontvanger bij elke transactie opgave te doen van de hoogte van de straatbelasting, een eventuele erfpachtcanon, tot wanneer de gemeentelijke lasten door de onteigende eigenaar waren voldaan en of er nog openstaande schulden waren. Ook andere notarissen zullen zich met dergelijke vragen tot de gemeente hebben gewend, hoewel er van hen geen archiefbescheiden gevonden zijn, op Roodenberg uit Amsterdam na. De gemeente begreep de ernst van de maatregelen tegen de Joodse eigenaren, maar accepteerde de situatie als een voldongen feit, zoals algemeen in ons land.

Burgemeesters tijdens de bezetting

Burgemeester Leemhorst was in 1933 benoemd. Na zijn onverwachte vertrek in de zomer van 1942 kreeg Hoorn met twee burgemeesters uit het NSB-kamp te maken.⁴² Allereerst Hendrik Reinier Schottee de Vries, een bekende kaashandelaar in Hoorn. Na zijn voortijdige overlijden in 1943 werd hij opgevolgd door J.P. Zondervan, vader van mr. A.J. Zondervan, die NSB-topman, vertrouweling van Mussert en WA (*WeerbaarheidsAfdeling*)-commandant was. Enkele dagen na de bevrijding keerde Leemhorst terug. In 1949 ging hij met pensioen.

De gemeente kocht tijdens de bezetting zelf twee door de bezetter onteigende panden van een Joodse eigenaar aan: Slapershaven 2 en 3 van de weduwe Polak-Levie. De bouwkundige staat van deze zogenoemde *Bossupanden*, met aan de gevel het doorlopende reliëf dat herinnert aan de *Slag op de Zuiderzee* bij Hoorn van oktober 1573 tegen de Spaanse vloot, was zodanig slecht dat sloop van de monumentale panden werd gevreesd. Om die reden hadden *Vereniging Oud Hoorn* en *Bond Heemschut* op aankoop en restauratie aangedrongen. De aankoop in 1943 lukte, maar het noodzakelijke restauratie- en herstelwerk liet nog jaren op zich wachten.

3.4 De eigenaren van het Joods onroerend goed in Hoorn

Vanaf 15 augustus 1941 moesten Joden hun onroerende goederen (gronden, huizen en andere opstallen) aanmelden bij de *Niederländische Grundstücksverwaltung (NGV)* (VO 154/1941). De meeste Joodse eigenaren van onroerend goed zullen dat zelf hebben gedaan, gegeven de omvang van hun bezit. De weduwe Polak-Levie zal de aanmelding vanuit haar woonplaats Amsterdam hebben doorgespeeld aan haar administrateur-beheerder, vermoedelijk J. de Bruin uit de Grote Havensteeg, die voor haar de huren inde en zelf noodgedwongen een van de kopers was.

In de *Verkaufsbücher* staat Hoorn met 50 transacties vermeld voor in totaal 82 woningen, panden of kleine onbebouwde kavels. Hoewel de Hoornse gegevens volledig zouden moeten zijn, vonden wij tijdens het doornemen van een aantal getraceerde transportaktes inzake het rechtsherstel toch nog een pand dat in de *Verkaufsbücher*

---

⁴² Formeel staat de gemeenteraad aan het hoofd van de gemeente, maar de bezetter had per 1 september 1941 de gemeenteraden in ons land geschorst en de burgemeester als hoofd van de gemeente aangesteld. Omdat wethouders, tot de invoering van het dualisme in de lokale politiek in 2002, deel van de gemeenteraad uitmaakten, stonden ook zij buitenspel. De burgemeester kon hen een ambtelijke aanstelling geven zodat zij hem als zodanig bij het besturen van de gemeente konden bijstaan.

ontbrak, te weten Kuil 16. De nummers 22-24 en 28-30 kwamen wel voor, oorspronkelijk eigendom van de weduwe Polak-Levie en gekocht door J. Koopen uit Enkhuizen. Uit de rechtshersteldocumenten blijkt dat Kuil 16 deel van dezelfde transactie uitmaakte.

Tabel Joodse eigenaren onroerend goed in Hoorn

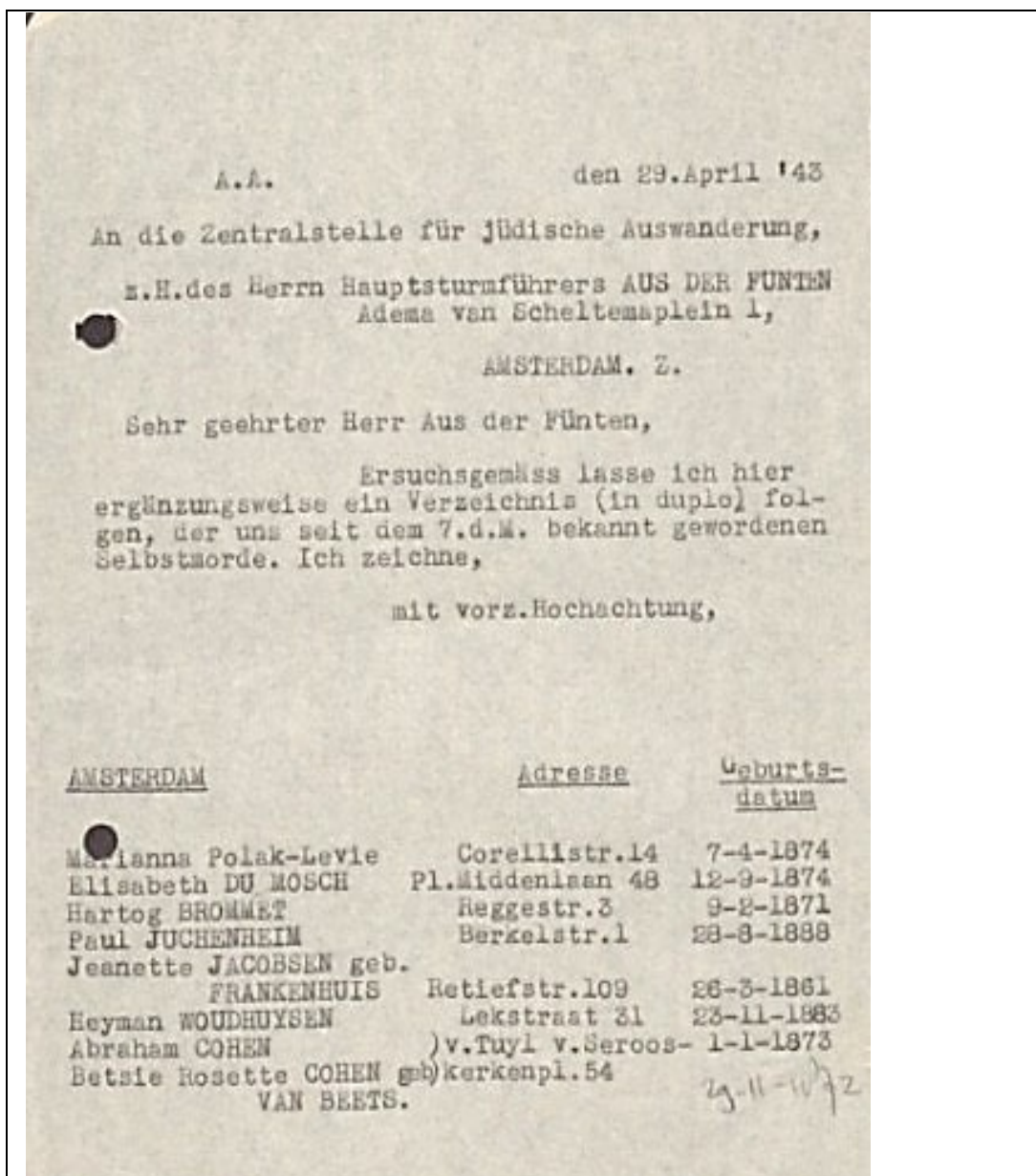
Eigenaar	aantal transacties	aantal woningen, panden, grondstukken
M. Polak-Levie, Amsterdam	32 transacties	51 woningen/panden
R. Cohen u G, Amsterdam	4 transacties	6 woningen/panden
L. van Kleef, Hoorn	3 transacties	7 panden/kavels
D. Polak, Amsterdam	2 transacties	5 woningen/panden
D. Trompetter, Hoorn	2 transacties	3 woningen/panden
Wijnberg-Trompetter & Co, Hoorn	1 transactie	4 woningen/panden
E. de Jong, Amsterdam	2 transacties	3 woningen/panden
B. de Jong, Hoorn	1 transactie	1 pand
A. Augurkie-Snijders, Grijpskerk	1 transactie	1 pand
B. Bosman-Polak, Amsterdam	1 transactie	meerdere nummers ⁴³
D. Davidson, Amsterdam	1 transactie	1 pand
Totaal	50 transacties	>82 woningen/panden

Vrijwel al het Joods onroerend goed in Hoorn was in handen van in Amsterdam woonachtige Joodse eigenaren. De belangrijkste was **Marianna Polak-Levie**, geboren 7 april 1874 te Groningen, weduwe van de in 1868 in Hoorn geboren koopman in manufacturen Heijman Gabriel Polak. De familie Polak woonde eerst in de Grote Havensteeg en later aan de Kaasmarkt (Roode Steen). Daar werden beide dochters geboren: Rebecca in 1895 en Margaretha in 1898. In 1913 verhuisde de familie naar de Van Baerlestraat in Amsterdam. Heijman overleed in 1927, 58 jaar oud. Marianna Polak-Levie stierf door zelfdoding op 6 april 1943, 69 jaar oud, één dag voor haar verjaardag.⁴⁴

In Hoorn bezat Marianna Polak-Levie 51 woningen en panden, die in de jaren 1942-1944 door middel van 32 transacties werden vervreemd aan derden. Het eigendom had Marianna Polak-Levie geërfd van haar man, die het bezit in de eerste decennia van de vorige eeuw had opgebouwd. Beide dochters overleefden de oorlog. Rebecca trouwde twee keer, maar de huwelijken liepen op echtscheidingen uit. Haar eerste echtgenoot, Joseph Abraham Davidson, stierf in 1944 in Auschwitz. Margaretha trouwde in 1919 met Johan Reinhard Levy (1892-1972), eigenaar van een schoen- en leerfabriek in Amsterdam. Ook hij overleefde de oorlog.

⁴³ Het betreft hier een kleine kavel met meerdere nummers, deels onbebouwd.

⁴⁴ Niet alle documenten vermelden dezelfde datum van overlijden. Meestal 6 april 1943, soms 8 april 1943.

In een brief van 29 april 1943 meldt de Joodsche Raad de in die periode bekend geworden zelfmoorden, waaronder die van Marianna Polak-Levie, aan de Duitse autoriteiten ⁴⁵

Het bezit van de familie Polak was deels geconcentreerd in en rond de Grote Havensteeg, voor de oorlog een winkelstraat en ook nu nog een belangrijke verbinding tussen het stadshart aan de Roode Steen (Kaasmarkt) en het havengebied. Ook elders in het havengebied en de binnenstad bezat de familie onroerend goed. Uit de Kennisbank van *Vereniging Oud Hoorn* blijkt dat er regelmatig klachten waren over het onderhoud en de staat van verschillende, vooral oude, panden. ⁴⁶

⁴⁵ Hauptsturmführer Aus der Funten was verantwoordelijk voor de Joodse deportaties in ons land. Hij behoorde tot de vier, later drie, van Breda: hij kreeg levenslang en werd uiteindelijk in januari 1989 vrijgelaten. Hij stierf in april 1989 in Duisburg.

⁴⁶ Kennisbank Oud Hoorn: Hoorn, Huizen, Straten, Mensen.

In de *Verkaufsbücher* wordt bij de verkoop van twee panden aan de Kerksteeg (tegenwoordig Lange Kerkstraat), het Glop 3 en de Italiaanse Zeedijk (1, 114 en 116) als eigenaar **R. Cohen u. G(atte, echtgenoot) en T. Cohen** vermeld, met als woonplaats Amsterdam. Dit bezit werd in de jaren twintig verworven door Heiman Benjamin Cohen, die het op naam van zijn vier dochters liet zetten. Heiman Cohen, handelaar in manufacturen en eigenaar van *Magazijn De Gunst* in de Kerksteeg, werd geboren in Hoorn in 1882. Hij trouwde in 1909 in Zaandam met de in Londen geboren Bella (Elizabeth) Wagenhuizen. Het echtpaar kreeg vier dochters, waaronder een tweeling. Het gezin verhuisde in de jaren dertig naar Antwerpen waar Bella in 1933 overleed. Aan het begin van de oorlog woonde Heiman weer in Amsterdam, in de Van Woustraat. Meijer Benjamin Cohen zette de zaak na het vertrek van zijn broer in de Nieuwsteeg voort. Heiman bleef eigenaar van het onroerend goed. Meijer dreef de zaak tot zijn echtgenote in 1938 overleed, zelf stierf hij in 1951. Heiman, zijn dochters en voor zover getrouwd hun echtgenoten, werden vermoord in Auschwitz en Sobibor.⁴⁷

Levie, (ook Lou of Louis) **van Kleef**⁴⁸, was brandstofhandelaar. Hij nam het bedrijf van zijn oom over die dit beroep al in de negentiende eeuw uitoefende. Van Kleef was een gezien en geslaagd middenstander met een trouwe clientèle. Hij trouwde in 1931 met Regina Trompetter, dochter van David Trompetter en de in 1917 overleden Henriëtte Trompetter-Koster.

David Trompetter woonde met zijn tweede echtgenote Louisa Trompetter-Bremer aan het Breed. Beiden werden in 1943 in Sobibor vermoord. Louis van Kleef overleefde met echtgenote en dochter Henriëtte door tijdig onder te duiken. Voor Siebren Alkema, een fanatieke *NSB*'er die aan het Nieuwland woonde, waren de Duitse maatregelen tegen de Joden een buitenkans om zich van zijn concurrent te ontdoen: hij kocht de bedrijfspanden en de woning van Van Kleef aan de Vismarkt. Na de oorlog wachtte Van Kleef het formele rechtsherstel niet af: in de zomer van 1945, Alkema zat vast op het Oostereiland en ook zijn echtgenote was gedetineerd, verschaft Van Kleef zich toegang tot zijn woning Vismarkt 5 en verbrandde in de tuin het meubilair van zijn concurrent. Bovendien voegde

47 Ton van Schoten, 'De kinderen van Benjamin Cohen en Engeltje Polak', Kwartaalblad Oud Hoorn 2019-1; Cees Beemster, Hoorn kocht joodse panden (11 juli 2020); Joods Monument.

48 Louis van Kleef, geboren als Levie van Kleef, was getrouwd met Regina Trompetter, dochter van David Trompetter. Haar broer Eduard was getrouwd met Maria van Schaik, een 'christenvrouw'. Gemengd gehuwden namen een bijzondere positie in.

Van Kleef de brandstoffenhandel van Alkema aan zijn herstarte bedrijf toe.⁴⁹ Totdat Van Kleef weer over zijn bedrijfspanden kon beschikken, hield hij kantoor in het pakhuis van Alkema aan de Nieuwendam 16, waar deze in 1944 nog een nieuwe gevel voor had geplaatst en kantoor hield.⁵⁰

David Polak, geboren op 6 juni 1884 te Hoorn, lompenhandelaar van beroep, woonde met zijn echtgenote Vrouwtje Polak-Blindeman, geboren op 5 augustus 1892 te Hoorn, op het adres Italiaanse Zeedijk 46. Zij hadden één zoon: Heijman David Polak⁵¹, geboren in 1921 in Hoorn. Eerder woonden de ouders van Vrouwtje Blindeman op dit adres. Zij verhuisden naar Amsterdam waar vader Machiel in 1937 overleed. Op 17 april 1943 kwamen David en Vrouwtje in Westerbork aan. Vandaar werden zij tien dagen later gedeporteerd naar Sobibor. Onmiddellijk na aankomst op 30 april 1943 werden zij vermoord.

David Gerrit Trompetter, geboren op 2 augustus 1882 te Hoorn, kwam op 26 mei 1943 aan in Westerbork en werd op 1 juni 1943 gedeporteerd; direct na aankomst op 4 juni 1943 te Sobibor werd hij samen met zijn echtgenote Louisa Trompetter-Bremer (geboren op 15 april 1881 te Hoorn) vermoord. Met zijn partner Wijnberg vormde David de *N.V. Hollandsche Huiden- en Wolhandel en Vellenblooterij*. David en Louisa waren de ouders van Henriëtte Trompetter, de echtgenote van Levie van Kleef, en Eduard Trompetter, getrouwd met 'christenvrouw' Maria van Schaik. Gemengd gehuwden hadden een aparte, meer beschermde positie tijdens de oorlog. Eduard nam de leiding van de onderneming over. Hij bezat een drietal panden aan de Varkensmarkt, tegenwoordig Dubbele Buurt, die werden onteigend.

Engeltje de Jong en de erven van Barend Simon de Jong. Barend de Jong, geboren te Oost-Beijerland in 1859, stierf 17 februari 1941 in Hoorn. Hij was gehuwd met Trijntje de Jong-Klein, geboren te Hoorn op 19 april 1865 waar zij op 17 februari 1942 overleed. Op 20 januari 1943 berichtte de gemeente Hoorn in de al eerdergenoemde brief aan *den Herrn Beauftragten des Reichskommissars für die Provinz Nordholland* in Haarlem, dat Engeltje de Jong, geboren 6 oktober 1888 in Hoorn, 'gestellt in der Liste der in dieser Gemeinde wohnhaften Juden, jetzt Wohnhaft ist in Amsterdam' en gaf haar adres erbij: Andreas Bonnstraat 19 I. Daar woonde haar broer Salomon Eleazar de Jong, geboren 3 februari 1879 te Amsterdam, met zijn echtgenote Klara de Jong-Schilt, geboren 24 december 1891. Salomon was lid van de Commissie financieel beheer voor opgeheven verenigingen (de orthodoxe *Nederlands Israëlitische Hoofdsynagoge, NIHS*) van de Joodsche Raad. Hij beschikte vanwege die functie over een 'Sperre' (tijdelijk uitstel van deportatie) van de *Joodsche Raad*. Op 1 juni 1943 werden Salomon en zijn echtgenote gedeporteerd naar Sobibor waar zij direct na aankomst werden vermoord.⁵²

---

49 Egbert Ottens, 'De oorlog van twee Hoornse kolenboeren: Louis van Kleef en Siebren Alkema', Kwartaalblad Oud Hoorn 2021-1.

50 Hoorn, Huizen, Straten, Mensen, Kennisbank Oud Hoorn.

51 www.bremermisjpage.nl; website Oud Hoorn, Joodse oorlogsslachtoffers. Hijman belandde via concentratiekamp 's Hertogenbosch in Auschwitz waar hij eerst tewerk werd gesteld. In 1944 overleed hij daar. Op de website Oud Hoorn staat een brief die hij vanuit 's Hertogenbosch aan de dames Van Vliet en Dell stuurde.

52 Arolsen Archives, Joodse Raadkaarten van Salomon Eleazar de Jong en Klara de Jong-Schilt.

Engeltje overleefde de oorlog in onderduik, zo werd na de oorlog door het *Rode Kruis* aangetekend op haar registratiekaart in de *Joodsche Raadcartotheek*.⁵³ Volgens haar persoonskaart (Amsterdam) werd zij op 11 juli 1945 uitgeschreven naar Hoorn, Kerkplein 34. Engeltje de Jong was koopvrouw in lompen en oude metalen en dreef een winkeltje.

Alida Augurkie-Snijders, geboren 28 mei 1882 te Enkhuizen, was sinds 1917 weduwe van Salomon Bernard Augurkie. Na het overlijden van haar man verhuisde ze naar Grijpskerk, waar ze als huishoudster bij veehandelaar Mozes Israëls introk. Op 13 maart 1943 kwam een overvalploeg voorrijden die beiden naar Westerbork bracht. Vier dagen later volgde deportatie naar Sobibor, waar zij direct na aankomst werden vergast.

Beletje Bosman-Polak, geboren 27 september 1861 te Hoorn. Haar laatste woonadres was Parnassusweg 11 te Amsterdam. Op 9 september 1942 werd zij in Westerbork geregistreerd en twee dagen later naar Auschwitz gedeporteerd. Daar werd zij, direct na aankomst, op 14 september 1942 samen met haar dochter Rebecca en kleinzoon Sidney vermoord.

David Gerrit Davidson, geboren 12 november 1880 te Hoorn, huwde Rica Zeehandelaar op 3 november 1908 te Hoorn. Het echtpaar woonde in Amsterdam. Op 29 maart 1943 zijn beiden in Westerbork aangekomen waar zij bijna een jaar verbleven, maar op 15 februari 1944 volgde deportatie naar Bergen-Belsen. David bezweek op 13 april 1944. Rica Davidson-Zeehandelaar overleefde via uitwisseling naar het interneringskamp Biberach. Zij overleed op 13 februari 1948 in Eindhoven.⁵⁴

3.5 De kopers van Joods onroerend goed en de na de oorlog onder beheer gestelden (OBG) ⁵⁵

Naam en woonplaats koper	aantal transacties	aantal woningen/panden
S. Alkema, brandstoffenhandelaar, Vismarkt 5, Hoorn, OBG en A. Alkema-Keijzer, idem, OBG	6 transacties	8 woningen/panden/kavels
H. Appelman, Hem 107	2 transacties	4 woningen/panden
A.F. Audiffred, Pompsteeg, Hoorn	1 transactie	4 panden
J. Bakker, Oostzijde 288, Zaandam	1 transactie	4 panden
G.J. Brevé, melkhandelaar, Italiaanse Zeedijk 67, Hoorn	1 transactie	1 pand/woning
C. Brieffies, zuivelhandelaar, Kleine Noord 22, OBG	1 transactie	1 pand/woning
J. de Bruin, Grote Havensteeg 15, Hoorn	2 transacties	3 panden/woningen
L. Gravendijk, Hoorn en H. Hawik	1 transactie	2 panden/woningen
Gemeente Hoorn	1 transactie	2 panden
J. Huesmann, Heerweg H 262, Hem	3 transacties	4 woningen/panden

⁵³ De Joodsche Raad had diverse afdelingen die beschikten over cartotheken. Rond de bevrijding zijn deze samengevoegd tot 'de Joodsche Raadcartotheek.'

⁵⁴ Website BremerMisjopge / Joods Monument.

⁵⁵ Volgens de Lijst Personen wier vermogen onder beheer is gesteld door Het Nederlandse Beheersinstituut, 's Gravenhage.

H.R. Kalter, Hoorn	1 transactie	1 woning/pand
J. Koopen, Nanne Sluijsstraat 17, Enkhuizen	2 transacties	5 woningen/panden
J.F. Lange, Hoorn	1 transactie	1 pand/woning
W. Leeuwrik, Driebanen 47, Enkhuizen, na koop: Grote Havensteeg 13, Hoorn	1 transactie	2 panden/woningen
P. Loos, Spanbroek	1 transactie	2 panden/woningen
J.F. Mak, Gerritsland 32, Hoorn	1 transactie	1 woning/pand
D.F. de Ruiter, Molenstraat 1, Veenendaal	1 transactie	4 woningen/panden
C. Schoenmaker, A44, Abbekerk	2 transacties	6 woningen/panden
H.J. Sindram, Draafsingel 53, Hoorn, bankdirecteur, OBG	3 transacties	3 woningen/panden
W. van der Pol, Westerdijk 14, Hoorn	1 transactie	2 woningen/panden
A.C. van Veen, Hoorn	1 transactie	1 woning/pand
J. Waterman, Grote Oost 147, Hoorn, timmerman	1 transactie	2 woningen/panden
D. Westhoven, caféhouder, Hoorn	1 transactie	1 woning/pand
C. Wormsbecher Dzn., Veermanskade 15, OBG	1 transactie	1 woning
C. D. Wormsbecher jr., Veermanskade 15. Vader en zoon stonden op hetzelfde adres ingeschreven ⁵⁶ . Jr. overleed in augustus 1945. Weduwe OBG in 1947	9 transacties	12 woningen/panden
W. Willemsz. Wormsbecher, Italiaanse Zeedijk 37, rijwielhandelaar, Hoorn	1 transactie	1 woning/pand
W. Zeilmaker, Gravenstraat 22, Hoorn	3 transacties	4 woningen/panden
Totaal	50 transacties	82 woningen/panden/kavels

In het laatste kwartaal van 1942 kwam de verkoop van geconfisqueerd Joods bezit in Hoorn op gang: er vonden 6 transacties plaats. Vergeleken met veel andere plaatsen was dat relatief laat. De piek was in het eerste halfjaar van 1943 met 21 verkopen, gevolgd door het tweede halfjaar van 1943 met 11 transacties. In het eerste halfjaar van 1944 volgden nog 5 en in de tweede helft van '44 nog eens 4 transacties. Van 4 transacties is de verkoopdatum niet bekend.

De kopers waren merendeels lid van of sympathisanten met de NSB. Enkele opmerkelijke namen zijn die van schipper C.D. Wormsbecher van de Veermanskade, die de meeste panden kocht van Hendrik Jan Sindram, bankdirecteur, makelaar en ook zelf koper en van brandstoffenhandelaar Siebren Alkema. Over Alkema schreven we in de vorige paragraaf in relatie tot zijn concurrent Van Kleef: hij eigende zich pakhuizen en de woning van zijn

---

⁵⁶ In de verkoopakte van de panden Italiaanse Zeedijk 120 en 122 van 16-8-1944 wordt als woonadres voor Wormsbecher jr. Achter op 't Zand 50 vermeld.

Joodse concurrent toe. Sindram komt in een volgende paragraaf aan de orde, als bemiddelaar, makelaar, hypotheekverstrekker en als koper.

Naar de reden van de meeste kopers waarom zij het onvreemde onroerend goed van hun ontrechte Joodse medeburgers kochten, kunnen we raden. Het zal hoogst zelden uit altruïsme zijn gebeurd, zoals vrienden zich nog wel eens over kunst, sieraden, goederen en waardepapieren ontfermden tot de weggevoerden na de oorlog hopelijk zouden terugkeren. Onroerend goed kan niet verdonkeremaand worden en bij een 'verkoop' zou de koopsom onmiddellijk moeten worden gemeld bij de *LIRO*. Een aantal kopers had als lid van de *NSB* echter totaal geen moeite met de maatregelen van de bezetter. Veel panden gingen tegen een prijs onder de marktwaarde weg: een koopje dus, terwijl ook nog zwart vergaarde vermogens konden worden witgewassen. De Duitsers maakte het niet veel uit: alle opbrengst was meegenomen. Eenmaal verkocht, ontsloeg het de *NGV* van de zorg voor het bezit en de rompslomp.

H.J. Sindram opereerde onder meer als tussenpersoon en kocht ook voor eigen rekening panden die hij vervolgens aan derden sleet, zoals Breed 10 van Trompetter dat hij in 1943 doorverkocht aan de *Nederlandse Vereniging van Ziekenfondsartsen*. Deze vereniging was, zo bleek bij het rechtsherstel, niet van de herkomst van haar pand op de hoogte gebracht en diende na de oorlog een schadeclaim tegen Sindram in.

J. de Bruin, bewoner van Grote Havensteeg 15, die huren ophaalde voor de weduwe Polak-Levie, zag in de onteigening van haar bezittingen de gelegenheid om zijn eigen woonhuis en het naastgelegen nummer 17 te kopen evenals een berging in de Wijdesteeg, daartoe wellicht aangezet door Sindram als tussenpersoon. De eigenares had hem, volgens eigen zeggen, geadviseerd dat maar te doen en later, in de hoop op betere tijden, zagen ze wel verder.

W.A. van der Pol, woonachtig Westerdijk 14, kocht de naastgelegen panden nummers 16-18, oorspronkelijk eigendom van D. Trompetter.

Behalve voor de echte profiteurs, zoals C.D. Wormsbecher en Alkema, voor wie slechts het pure winstbejag gold, speelde bij de meeste kopers vooral eigenbelang. In een volgend hoofdstuk komen we te spreken over het naoorlogse rechtsherstel dat soms soepel, maar vaker stroef, blijkt te zijn verlopen.

Cornelis Daniël Wormsbecher

In Hoorn profiteerde Cornelis Daniël Wormsbecher⁵⁷ als oorlogskoper het meest van de maatregelen tegen de Joden. Hij kocht in totaal 12 woningen/panden die bij in totaal 9 transacties op zijn naam werden gezet en waarvan er 8 in de laatste week van juni 1943 bij notaris Noot passeerden: men zou kunnen zeggen in één koop. Hij zag de aankopen als een mazzeltje nadat hij zijn oorspronkelijke beroep als schipper op een rijnaak niet meer kon uitoefenen. Hij moet bepaald bemiddeld zijn geweest, van zijn onroerend goed wilde hij leven. Hij bezat naast zijn 'Joodse bezit' nog twee woonhuizen, waarbij werd vermeld dat deze 'arisch bezit' waren: Korenmarkt 12 en Grote Oost 69.

Na de bevrijding werd de vader van Wormsbecher op verzoek van het *Militair Gezag* opgepakt en op het Oostereiland geïnterneerd. Hoewel ook hij een Joods pand in bezit bleek te hebben, Italiaanse Zeedijk 110, had men vermoedelijk zijn zoon Cornelis jr. moeten hebben. Senior werd onder beheer gesteld maar na enkele maanden vrijgelaten. Vader en zoon woonden op hetzelfde adres aan de Veermanskade, althans stonden daar ingeschreven. In een verkoopakte uit 1944 wordt als woonadres voor junior Achter op 't

---

⁵⁷ Naast Cornelis Daniël Wormsbecher waren ook zijn vader C. Wormsbecher en Willem Wormsbecher betrokken bij de koop van Joodse panden. De beide laatsten elk met één aankoop.

Zand genoemd. Cornelis Daniël Wormsbecher was bij de bevrijding al geruime tijd ernstig ziek. Hij overleed 'na een langdurig en geduldig lijden' aldus de overlijdensadvertentie in augustus 1945 in de *Villa* aan de Draafsingel.

Heden overleed na een langdurig geduldig lijden, onze lieve Man en Vader, Zoon en Zwager, de Heer
CORNELIS DANIEL WORMSBECHER,
 in de ouderdom van 43 jaar.
 Mede namens de familie,
E. J. WORMSBECHER—
HOMAN.
 LIES en KEES.
 Hoorn, 7 Augustus 1945.
 Veermanskade 15.
 De teraardebestelling zal plaats hebben Vrijdag 10 Aug. a.s. op de Algem. Begraafplaats n.m. 2.30 uur. Vertrek familiehuys 2 uur.

Vrije Hoornse Courant, 8 augustus 1945

TRIBUNAAL
 VOOR HET ARRONDISSEMENT
 ALKMAAR

746/AB. No. 39.

ONDER BEWINDSTELLING ~~VERMOGEN~~ No. 14074
 NALATENSCHAP

Het TRIBUNAAL voor het ARRONDISSEMENT ALKMAAR. 2e Kamer:
 Gezien de processtukken betrekking hebbende op de(n) beschuldigde:
 wijlen CORNELIS DANIEL WORMSBECHER,
 geboren 9 Januari 1902
 van beroep schipper
 wonende te Hoorn, Veermanskade 15.

Overwegende, dat op grond van de in de processtukken vermelde feiten en omstandigheden ernstige bezwaren tegen de(n) beschuldigde blijken te bestaan:
 Overwegende, dat het Tribunaal in deze tevens gegronde vrees voor verduistering of verwaarlozing van voormelde(n) ~~vermogen~~-nalatenschap aanwering acht;
 Overwegende, dat het Tribunaal niet is gebleken, dat reeds uit andere hoedan in het bezit van dat ~~vermogen~~/nalatenschap van genoemde(n) beschuldigde is voorzien:

BESLUIT:
 Het ~~vermogen~~ van genoemde(n) beschuldigde onder bewind te stellen en draagt aan het De nalatenschap
Elisabeth Wormsbecher Homan

HET NED. BEWINDS-
 INSTITUUT, VERT.
 ALKMAAR
 DAT. 9 DEC 1947

De onderbeheerstelling door het Alkmaars Tribunaal van de weduwe Wormsbecher-Homan d.d. 9 december 1947

Het bezit ging over naar de weduwe Elisabeth Homan. Pas eind 1947 kwam men tot de ontdekking dat zij als erfgename eigenlijk onder beheer gesteld had moeten worden. Op zoek naar de weduwe om haar daarvan op de hoogte te brengen, moest schoonvader Wormsbecher de inspecteur van het *NBI* het antwoord schuldig blijven. Hij had na het overlijden van zijn zoon geen contact meer met haar gehad en wist niet waar zij met de kinderen verbleef. Het lukte de inspecteur haar, na wat speurwerk, te vinden in Koedijk, bij Alkmaar, waar zij als huishoudster werkte. De boedelbeschrijving, die notaris Kerkhoven voor het regelen van de nalatenschap in november 1945 had opgesteld, bleek onvindbaar. Kerkhoven werd opnieuw ingeschakeld en stelde een nieuwe beschrijving van de bezittingen en gelden van Elisabeth Homan op als basis voor haar

onderbeheerstelling. Het merendeel van de verkopen uit de *Verkaufsbücher* is daarin te vinden. Tot onze verrassing stonden er nog enkele niet-genoemde Joodse bezittingen op de lijst: Schoolsteeg nr. 6, een schoolgebouw met erf en steeg; Gerritsland 8, een woonhuis met erf⁵⁸; Achter op 't Zand 61, een woonhuis; Italiaanse Zeedijk 120, het Joodse kerkgebouw (synagoge) en de woning op nummer 122.⁵⁹ De twee laatste gebouwen had Wormsbecher samen met slager Jan Scheer gekocht, een *NSB*'er uit Berkhout. Hij was eigenaar van een renpaardenstal, die hij met zijn praktijken in zwarthandel had verkregen, en belegger in onroerend goed met zwart geld. Genoemde panden waren al voor de instelling van de *Niederländische Grundstücksverwaltung* van de Joodse kerkelijke gemeente afgenomen, na het verbod op en de opheffing van tienduizenden verenigingen en organisaties in ons land door de bezetter. Het kerkelijk jeugdwerk werd verboden evenals de padvinderij⁶⁰ en de vrijmetselarij. Op de loge aan de Binnenluiendijk komen we later terug omdat deze door de gemeente werd gekocht. Uit de inventarisatie van Kerkhoven blijkt dat het rechtsherstelproces van de panden Kerksteeg en Glop van Heiman Cohen toen al gaande was. Volgens het kadaster zijn deze panden in 1948 op naam van de *Stichting Bewindvoering Afwezigen en Onbeheerde Nalatenschappen* (BAON), die in Amsterdam zetelde, komen te staan.⁶¹

Cornelis Brieffies en de Hoornsche Zuivel- en Margarinehandel⁶²

Op de kleine kopers, kopers die één of twee panden kochten, gaan we niet verder in. Voor Kleine Noord 20 maken we hier en later een uitzondering omdat daar een aantal aspecten samenkomen, met name de rol van de al eerdergenoemde H. J. Sindram.

Op Kleine Noord 22, een woon- en winkelpand, was de *Hoornsche Zuivel- en Margarinehandel* van Cornelis Brieffies gevestigd. Bedrijfsleider van de zuivelhandel was zijn schoonzoon Theodorus Bontje, die aan de overkant op nummer 19 woonde.

Toen Kleine Noord 20, eigendom van de weduwe Polak-Levie, te koop werd gezet, kwam Sindram langs. Hij trachtte veel geconfisqueerd Joods onroerend goed in Hoorn aan de man te brengen en hij kon langs twee wegen aan zijn activiteiten verdienen; zo streek hij bemiddelingskosten op en verschaftte als bankdirecteur de bijbehorende hypotheek, indien nodig en gewenst. Dat nummer 20 gekocht kon worden, paste in de ideeën van de beide compagnons. Hun zaak draaide ondanks de oorlog goed en er leefden ideeën tot expansie. Brieffies kocht in die tijd van Sindram ook de uitspanning *De Nadorst* in Blokker⁶³ en had het vruchtgebruik van hotel-café-restaurant *De Runxputte* te Heiloo. Dat kan worden opgemaakt uit de naoorlogse stukken van notaris Klaassen uit Blokker die, omdat Brieffies onder beheer was gesteld, tijdelijk zijn bezittingen en vermogen beheerde. Het *Militair Gezag* had Klaassen tevens als bestuurder van de zuivelhandel aangewezen. Brieffies en zijn compagnon maakten daar bezwaar tegen: zij waren ervan overtuigd dat zij tijdens de oorlog niet laakbaar hadden gehandeld, integendeel zelfs. Het duurde echter nog tot augustus 1946 eer hun verdenking ongegrond werd verklaard en het beheer over hun tegoeden werd opgeheven.

---

58 Beide waren eigendom van de Nederlands Israëlitische Vereniging. Schoolstraat 6 werd als schoollokaal gebruikt. Begin vorige eeuw woonde de koster van de vereniging op Gerritsland 8. Bron: Kennisbank Oud Hoorn. Rechtsherstel 1950. Daarna onder meer in gebruik bij de Gereformeerde Kerk vrijgemaakt.

59 Nationaal Archief, Het Nederlandse Beheersinstituut, dossier C.D. Wormsbecher.

60 Het troephuis aan de Geldelozeweg werd afgebroken; contanten en spaarbankboekjes verdwenen in de zakken van de trawanten van Müller-Lehning.

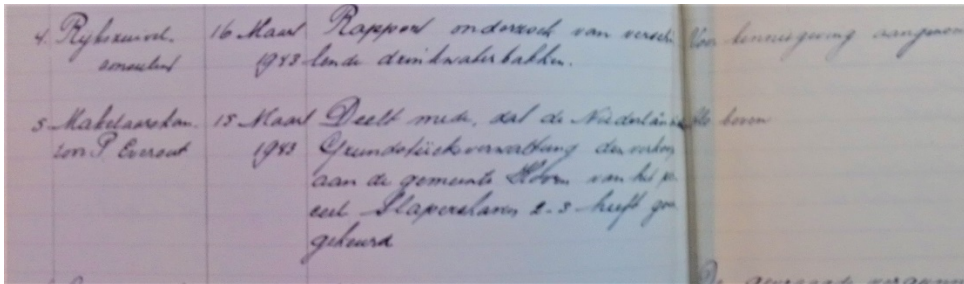
61 Rapport inspecteur Van den Berg aan Het Nederlandse Beheersinstituut d.d. 10-1-1948. Zie inzake BAON ook noot 7 hoofdstuk 1.

62 Dossier Brieffies van Het Nederlandse Beheersinstituut in Nationaal Archief, Den Haag.

63 De Nadorst is begin jaren '50 afgebroken door de provincie met het oog op toekomstige infrastructuur. De huidige Nadorst bevindt zich op een andere plek aan de Westerblokker en draagt alleen de naam.

De Gemeente Hoorn en de Bossupanden

Omdat ons in het bijzonder is gevraagd om het handelen van de gemeente ten aanzien van de aan- en verkoop van panden van Joodse eigenaren tegen het licht te houden, gaan we hier en in het volgende hoofdstuk uitgebreider op deze casus in, zowel ten aanzien van de aankoop als van de daarbij betrokken partijen. Het is, voor alle duidelijkheid, de enige aankoop van de gemeente van oorspronkelijk Joods onroerend goed tijdens de oorlog. Na de oorlog heeft de gemeente nog wel enkele panden verworven.

Mededeling d.d. 15 maart 1943 van makelaar Everout, de vertegenwoordiger van de NGV, dat de NGV instemt met de verkoop aan de gemeente

Op 9 april 1943 verschenen voor de plaatselijke notaris J. Kerkhoven twee partijen voor de overdracht van Slapershaven 2 en 3. Het ging om de twee panden, die samen met het hoekpand waarvan de ingang aan het Grote Oost ligt, bekend zijn van het doorlopende fries over de drie gevels met daarop het fameuze reliëf dat de *Slag op de Zuiderzee* en de overwinning op de Spaanse vloot onder admiraal Bossu verbeeldt. Al voor de oorlog was de toestand van beide panden slecht, in het bijzonder van nummer 2. Meermalen was de wens geuit om de woonhuizen te restaureren. Onder andere de *Vereniging Oud Hoorn* en de *Bond Heemschut* drongen bij de gemeente aan op aankoop en restauratie om te voorkomen dat de panden en de friezen door verdere verkrotting verloren zouden gaan.

Als verkoper trad op Hendrik Jan Sindram (1877-1962), een prominent lid van de Hoornse elite, zoals blijkt uit zijn vooroorlogse biografie. Nadat hij was geslaagd voor het examen Handelswetenschappen, werd hij in 1904 benoemd tot directeur van de *N.V. Hoornsche Credietbank van de Middenstand*. Deze bank behartigde de financiële belangen van de middenstand van Hoorn en omgeving en hield zich onder meer bezig met administratiecontrole, assurantiën en hypotheek. Sindram was ook voorzitter van het regentencollege van het *St. Pietershof*, van het *Tehuis voor Ouden van Dagen van de Diaconie der Nederduits Hervormde Gemeente* en van het district West-Friesland van de *Koninklijke Nederlandse Middenstandsbond*. Voorts was hij lid van het hoofdbestuur van de *Vereniging van Vrijzinnig Hervormden* in Noord-Holland en van 1928 tot 1 mei 1940 was hij penningmeester van de *Vereniging Oud Hoorn*, die destijds vooral de instandhouding van oude, monumentale gebouwen ten doel had.⁶⁴ Op 1 mei 1940 stapte hij totaal onverwacht op als penningmeester bij laatstgenoemde vereniging. Sindrams nationaalsocialistische sympathieën waren bekend: wellicht was de toenemende oorlogsdreiging en de kritiek die hij op zijn standpunten ondervond, aanleiding voor zijn stap. Maar lang vormde zijn overtuiging geen beletsel voor zijn bestuursactiviteiten in al die organisaties.

⁶⁴ Hendrik Jan Sindram, Biografieën van Nederlandse ondernemers (iisg.nl).

Sindram trad op als gesubstitueerd lasthebber van het *Makelaarskantoor P. Everout*, dat op zijn beurt lasthebber met de macht van substitutie was van de *Niederländische Grundstückverwaltung*. Door deze constructie konden lokale makelaars, gebruikmakend van hun netwerk, kopers voor de panden vinden. De stichting NGV voerde op grond van verordening 154/41 het beheer over het onroerend goed van Marianna Levie, de weduwe van Heijman Gabriël Polak, waaronder de beide panden aan de Slapershaven waar het oog van de gemeente op was gevallen. Op grond van deze verordening conform artikel 8, zin 1, was de stichting bevoegd en gerechtigd tot na te melden rechtshandeling: 'zijnde aantekening volgens artikel 9 dier Verordening van de overname van het beheer gedaan ten hypotheek-kantore te Hoorn op negen en twintig September negentienhonderd twee en veertig onder nummer 3008/26.'

Bij de koop werd de gemeente Hoorn vertegenwoordigd door wethouder en waarnemend burgemeester Jacobus Bernardus van Bockxmeer, als zodanig 'waarnemende de taak van den Raad der Gemeente en als zodanig uitvoering gevende aan het besluit van den toenmaligen Burgemeester⁶⁵ van zeventien November negentien honderd twee en veertig, goedgekeurd door de Commissaris van de Provincie Noord-Holland bij besluit van twintig januari negentienhonderd drie en veertig nummer 473. Hierna te noemen: de koopster'.

Sindram verklaarde voor de notaris dat de NGV had verkocht en in 'volle en vrijen eigendom' afstond en afdroeg aan de koopster, de gemeente Hoorn, voor wie Van Bockxmeer als vertegenwoordiger optrad. Het ging om twee woonhuizen aan de Slapershaven 2 en 3, en de daartegenover liggende wal, groot twee are en dertig centiare, ook eigendom van de weduwe Marianna Polak-Levie. De transactie vond plaats voor een bedrag van 1100 gulden, 1000 gulden koopsom en 100 gulden kosten. Omdat het doel van de aankoop het behoud van de monumentale panden was, kon niemand op dat moment bevroeden hoe zwaar deze gemeentelijke aankoop de gemeente na de oorlog op de maag zou komen te liggen.

Sindram werd onmiddellijk na de bevrijding gearresteerd om zich voor zijn onvaderlandse houding te verantwoorden. Volgens het vonnis dat het *Tribunaal Alkmaar* op 25 oktober 1946 uitsprak, was hij van januari 1941 tot september 1943 lid geweest van de *Nationaal Socialistische Beweging (NSB)*.⁶⁶ Vanaf december 1942 was hij ook gedurende negen maanden 'begunstigend lid' van de *Germaanse S.S.* geweest. Bewezen werd voorts geacht, dat Sindram voordeel had getracht te trekken uit de bezettingsomstandigheden door in december 1940 'de bemiddeling in te roepen van den Ortskommandant te Alkmaar, teneinde (...) de stemming in het kiescollege van de Nederduits Hervormde Gemeente te Hoorn, waarbij hij, beschuldigde, niet was gekozen als diaken, ongeldig te doen verklaren;' en verder, dat hij 'Hulp en steun heeft verleend aan den vijand of diens handlangers en medewerkers en/of voordeel heeft getrokken uit door of vanwege den vijand of diens handlangers genomen maatregelen door in 1942, 1943 en 1944 als makelaar bemiddeling te verlenen bij den verkoop door of namens de Stichting *Niederländische Grundstücksverwaltung* van door deze Stichting beheerde, aan Joden toebehorende onroerende goederen'. De slotconclusie van het vonnis luidde dat hij 'op grond van welke handelingen [hij] geacht moet worden zich desbewust te hebben gedragen in strijd met de belangen van het Nederlandse volk'. Het tribunaal nam als

---

⁶⁵ Die 'toenmalige' burgemeester was Schottee de Vries, benoemd na het plotseling vertrek van burgemeester Leemhorst in juli 1942.

⁶⁶ Vonnis d.d. 25 oktober 1946, Tweede Kamer van het Tribunaal Alkmaar, mr. J.P. Windhausen, C.B. Spaansen en M.T. Miele, doorslag in dossier NBI, nr. 161661 Sindram, H.J. te Hoorn.

verzwarende omstandigheden bij het gedrag van Sindram mee: ‘omdat beschuldigde over een behoorlijke algemeene ontwikkeling beschikt en in het openbare leven een vooraanstaande positie innam, zeer ernstig dient te worden aangerekend, dat hij – louter om zich financieel te bevoordelen – bij de door den bezetter bevolen vervreemding van Joodsch bezit zijn bemiddeling heeft verleend. Het Tribunaal zoude stellig tot een interneering van langeren duur hebben geadviseerd, ware het niet, dat de hoge leeftijd en de ongunstige gezondheidstoestand van den beschuldigde een langere interneering ongewenscht maken.’

Tijdens de rechtszaak ontkende Sindram Joodse huizen te hebben verkocht. Volgens eigen zeggen administreerde hij slechts. Zijn advocaat, mr. Winkel, vroeg tevergeefs het tribunaal dit onderwerp buiten beschouwing te laten, daar was het rechtsherstel namelijk voor in het leven geroepen. Het tribunaal weigerde daarin mee te gaan.

Drie betrokken partijen

Bij de transactie waren drie partijen betrokken: Sindram, de notaris en de gemeente. Hoe werden deze partijen na de oorlog op deze transactie aangesproken?

Allereerst de verkoper: het *Tribunaal Alkmaar* legde Sindram op grond van zijn leeftijd en gezondheid interneering voor de duur van het voorarrest op, zodat hij na de uitspraak in vrijheid werd gesteld. Verder werd hij veroordeeld tot: ontzetting van het recht tot het kiezen en de verkiesbaarheid bij krachtens wettelijk voorschrift uitgeschreven verkiezingen; ontzetting van het recht om enig ambt te bekleden; ontzetting van het recht om het beroep van makelaar uit te oefenen. Verder werd er een financiële sanctie opgelegd: de verbeurdverklaring van het vermogen tot een bedrag van f 25.000,-, in die tijd een enorm kapitaal en in vergelijking tot andere uitspraken in overeenkomstige gevallen een zeer hoog bedrag. Jaren heeft Sindram daarover gecorrespondeerd en het lukte hem uiteindelijk daarvan, na een besluit van de minister van Justitie, f 5.000,- terug te halen. Het beroepsverbod als makelaar omzeilde hij door zich als ‘bemiddelaar onroerend goed’ te presenteren. Al na enkele maanden bood hij via de krant woningen te koop aan.

Vervolgens de passerende notaris: het uitgangspunt tijdens en na de bezetting was dat de notaris ‘lijdelijk’ en niet aansprakelijk was geweest voor de gevolgen van de transactie die hij formaliseerde. Tijdens de naoorlogse zuivering, die de beroepsgroep zelf uitvoerde, moesten de notarissen over dergelijke transacties 60% van het in rekening gebrachte honorarium storten op een rekening van de *Broederschap der Notarissen*. Dit bedrag werd vervolgens doorgestort naar *Stichting 1940-1945* en de stichting *Joods Maatschappelijk Werk*.⁶⁷

En ten slotte de gemeente: gezien de inhoud van de akte was de gemeente Hoorn volledig op de hoogte van de herkomst van de panden Slapershaven 2 en 3. De panden kwamen na de bevrijding in aanmerking voor rechtsherstel, ten gunste van de erfgenamen van de oorspronkelijke eigenaar, Marianna Polak-Levie. In 1950 werd een van de woningen door de gemeente onbewoonbaar verklaard. In 1953 volgde rechtsherstel en gingen de panden terug naar de erfgenamen van weduwe Marianna Polak-Levie: Johan Reinhard Levy, koopman, in gemeenschap van goederen gehuwd met Margaretha Henriëtte Polak, wonend in Amsterdam en Rebecca Polak, zonder beroep, eveneens woonachtig in Amsterdam.

---

67 R. Schütz, Achter gesloten deuren. Het Nederlands notariaat, de Jodenvervolging en de naoorlogse zuivering, Tijdschrift voor Geschiedenis, 2010, jrg. 123, nr. 1, 62-77.

3.6 De facilitatoren van de ontrechting op het gebied van onroerend goed

In hoofdstuk 2 stonden we kort stil bij de personen/beroepen en instanties die van de onteigening van Joods onroerend goed profiteerden. Waar het Hoorn betreft komt een aantal functionarissen resp. personen in deze paragraaf aan de orde: beheerders/makelaars, hypotheekverstrekkers en notarissen. Op de achtergrond speelde de gemeente een bescheiden rol, onder meer bij het beschikbaar stellen van door notarissen opgevraagde informatie over gemeentelijke lasten en belastingen en over mogelijke betalingsachterstanden. Dat is informatie die verstrekt behoorde te worden.

Beheerder J.P. Everout. De Amsterdamse makelaar J.P. Everout, die in de jaren dertig een gerenommeerd makelaarskantoor van zijn vader had overgenomen, was een van de belangrijkste 'Verwalters' (beheerders) voor de NGV in ons land. Hij was actief in Amsterdam en in een groot deel van Noord-Holland. Het aantal verkopen waar hij bij betrokken was, wordt geschat op bijna 2000. Everout was beheerder voor al het onteigende Joods onroerend goed in West-Friesland totdat hij het aan de man had gebracht. Hij berekende daar een jaarlijkse beheersvergoeding voor van 5 procent van de geschatte verkoopwaarde. Everout vluchtte rond *Dolle Dinsdag*, september 1944, eerst naar Oostelijk Nederland en later naar Duitsland. Enkele maanden na de oorlog werd hij in Berlijn gearresteerd. Hoewel hij in 1948 tot twaalf jaar cel werd veroordeeld en hem een beroepsverbod als makelaar werd opgelegd, kwam hij al in 1950 vrij. Hij vestigde zich daarna als bedrijfseconomisch adviseur in Amsterdam. Everout overleed in 1968, 64 jaar oud. Volgens Schütz in 'Kille Mist' en volgens de website van *Pointer* zijn makelaars na de oorlog met fluwelen handschoenen aangepakt.⁶⁸

HUIZEN VOOR GELDBELEGGING			
DEN HELDER:			
object:	huuropbrengst:	koop prijs:	
Keizerstraat	90—92	f 2730.—	f 21.000.—
"	98	"	" 8.000.—
"	117	" 980.—	" 10.000.—
Koningstraat	58—60	"	" 20.000.—
NADERE INLICHTINGEN VERSTREKT:			
C. J. BOSCH, SPOORSTRAAT 67, DEN HELDER.			
HOORN:			
Groote Havensteeg	9	f 208.—	f 1.500.—
"	11	" 260.—	" 1.750.—
"	13	" 364.—	" 3.300.—
"	14	" 416.—	" 3.500.—
"	10	" 208.—	" 1.500.—
"	5—7 met	"	"
Kleine Havensteeg	4—6	" 442.50	" 3.700.—
H. J. SINDRAM, GR. NOORD 36, HOORN, TEL. 4794.			
ZAANDAM:			
Oostzijde	13b	f 364.—	f 4.700.—
Rustenburg	89	" 286.—	" 3.700.—
Willemstraat	1—9	" 1170.—	" 12.000.—
Boschjesstraat	22	" 702.—	" 11.000.—
(Koog aan de Zaan)		"	"
Wandelweg	55	" 1320.—	" 20.500.—
(Wormerveer)		"	"
Jb. IJDENBERG, PRINS HENDRIKPLANTSOEN 8, ZAANDAM, TEL. 4871.			
ALKMAAR:			
Bierkade	11	f 540.—	f 9.000.—
Magdalenastraat	50	"	" 16.000.—
Laat	201	" 130.—	" 3.300.—
Hofstraat	3—9	" 702.—	" 6.000.—
Geestweg	10	" 372.—	" 5.400.—
(Bergen)		"	"
Smeerlaan	113b	" 390.—	" 5.100.—
(Schoorl)		"	"
MAKELAARSKANTOOR P. EVEROUT, SINGEL 450, AMSTERDAM, TEL. 3444—3330.			

Samenwerking makelaar Everout en H.J. Sindram uit Hoorn. Advertentie uit 1943

⁶⁸ Raymund Schütz, 'Kille Mist'.

Makelaar en hypotheekverstrekker H.J. Sindram

Middels deze advertentie, geplaatst in 1943 in het *Noord-Hollands Dagblad*, belanden we nogmaals bij Hendrik Jan Sindram. In het najaar van 1945 werd hij op aandringen van het *Militair Gezag* door de aandeelhouders van zijn bank ontslagen. Hij was bij veel verkopen als bemiddelaar en soms als koper betrokken, zoals bij de verkoop van de synagoge, Italiaanse Zeedijk 122, de woning op nummer 120 en bij Achter op 't Zand 61⁶⁹ aan C.D. Wormsbecher en slager Jan Scheer uit Berkhout. Daarbij trad Sindram op als lasthebber van Hans Werner Müller-Lehning⁷⁰, die in ons land verantwoordelijk was voor de liquidatie van tienduizenden instellingen en verenigingen, waaronder de *Israëlitische Gemeente* in Hoorn. Als getuige bij de verkoop van het onroerend goed van de Joodse kerkelijke gemeente was Siebren Alkema aanwezig, die we eerder tegenkwamen bij de toe-eigening van het bezit van Van Kleef.⁷¹

Notarissen

De rol van de notarissen tijdens en na de oorlog is ten onrechte lange tijd buiten beeld gebleven. De meeste notarissen hadden daarvoor wel een reden. Lijdelijk had de beroepsgroep meegewerkt aan de onteigening van Joods bezit en de ontrecting van Joodse medeburgers. Pas de laatste jaren is er meer kritiek gekomen op de passieve opstelling van het notariaat.

De bij de verkoop van Joods onroerend goed in Hoorn betrokken notarissen

Notaris	aantal transacties	totaal bedrag van de transacties	gemiddeld per transactie
Noot, Benningbroek	31	f 79.950	f 2.579
Kerkhoven, Hoorn	8	f 18.725	f 2.341
Klaassen, Blokker	2	f 9.950	f 4.975
Luyckx, Hoorn	2	f 340	f 170
Wit, Hoorn	2	f 3.200	f 1.600
Spaander, Andijk	2	f 1.400	f 700
Van Cranenburgh, Haarlem	1	f 12.000	f 12.000
Roodenberg, Amsterdam	1	f 27.000	f 27.000
onbekend	1	f 2.000	f 2.000
totaal	50	f 154.565	
<i>Gemiddeld bedrag alle transacties samen</i>			f 3.091

69 Deze panden ontbreken – zie ook noot 27 – in de Verkaufsbücher. De panden aan de Italiaanse Zeedijk werden in 1951 na rechtsherstel door de gemeente gekocht, samen met nummer 118.

70 Voorjaar 1941 vaardigde Rijkscommissaris Seyss Inquart Verordening 41/1941 uit betreffende Niet-Commerciële Verenigingen en Stichtingen, bedoeld om Nederlandse organisaties en verenigingen op Duitse leest te schoeien. Een aantal door de bezetter verboden organisaties kon met onmiddellijke ingang worden geliquideerd, zoals alle Joodse instellingen en kerkgenootschappen, maar ook de padvinderij en de vrijmetselarij. Het commissariaat dat met de uitvoering werd belast, stond onder leiding van Hans Müller-Lehning. Hiermee was deze verantwoordelijk geworden voor de gelijkschakeling van deze organen en (voor zover het Joodse verenigingen en stichtingen betrof) de liquidatie ervan. De gemeente Hoorn kreeg van de CNCV de mogelijkheid om de tempel van de vrijmetselaars aan de Binnenluiendijk te kopen. Müller-Lehning en zijn CNCV stonden bekend als corrupt. Hij pleegde kort na de bevrijding zelfmoord en onttrok zich daarmee aan strafvervolgning.

71 Kennisbank Oud Hoorn.

29 April 1943.

A a n

den Heer J.H.M. Noot

Notaris

Benningbroek
bij Hoorn.

Wederelgestrengte Heer,

Naar aanleiding van Uw schrijven d.d. 24 April 1943 deel ik U mede, dat voor de door U vermelde perceelen over 1942 en voorgaande jaren noch straatbelasting noch erfpacht meer verschuldigd is.

Over 1943 zal een aanslag opgelegd worden gelijk hieronder perceelsgewijze is aangegeven.

<u>David Polak</u>	perceel It. Zeedijk 46, sectie A 3052	f. 18.13
<u>Engeltje de Jong</u>	perceel Kerkplein 34, sectie B 2207	" 15.03
	" Kerksteeg, " B 762	" 2.77
<u>Mevr. M. Polak-Levie</u>	perceel Groote Oost 37, sectie A 4255	" 29.--
<u>H. Cohen</u>	perceel Glop 3, sectie B 749	" 8.09
	" Kerksteeg 24, sectie B 2882	" 21.13
	" It. Zeedijk 114, " A 2238	" 9.24
	" " 116, " A 2239	" 9.24
	" Kerksteeg 22, " B 2881	" 16.51
	" " " A 3262	" 0.51
<u>Barend de Jong</u>	perceel It. Zeedijk 27, sectie A 2489	" 12.19
	" " 29, " A 2490	" 12.19
	" " " A 2491	" 0.25

Daar het kohier straatbelasting 1943 nog niet is opge-
maakt kan ik U tot mijn spijt geen aanslagbiljetten doen toe-
komen.

Op de perceelen A 2489, 2490 en 2491 rust een erfpacht
van f. 24.60 totaal, welk bedrag over 1943 betaald is geworden.

Hoogachtend,

De Gemeente-Ontvanger,

[Handwritten signature]

Een van de briefjes van de gemeenteontvanger aan notaris Noot waarin ditmaal gegevens over een aantal verkopen van Joods onroerend goed werd toegezonden

De beheerders voor de NGV deden het liefst zaken met voor hen bekende tussenpersonen en notarissen. Wat het Joods onroerend goed in Hoorn betreft, lijkt dat voor Everout vooral notaris J.H.M. Noot (1900-1967) uit Benningbroek te zijn en zijn collega J. Kerkhoven van de Noorderstraat in Hoorn was een goede tweede. Bij Noot moet worden aangetekend dat negen transacties betrekking hadden op de overdracht van bezit van de weduwe Polak-Levie op naam van C.D. Wormsbecher jr. Bovendien bleek na de oorlog dat Noot een bijzondere rol had gespeeld, waarover in het volgende hoofdstuk meer. Het valt op dat Everout de twee grote klappers in Hoorn niet aan lokale notarissen uit de regio, maar aan zijn vrienden uit het circuit van foute makelaars en notarissen toespeelde, te weten: Roodenberg uit Amsterdam en Van Cranenburgh uit Haarlem.

Na de oorlog sloot de *Broederschap van Notarissen*, het overkoepelende orgaan van notarissen en kandidaat-notarissen in ons land, een akkoord met de minister van Justitie over het laakbare handelen van de beroepsgroep. Alle notarissen die akten met betrekking tot Joodse panden hadden gepasseerd, moesten 60% van het daarmee verdiende honorarium inleveren en intern zouden de ringen schoon schip maken. De namen van foute notarissen zouden aan de minister worden doorgegeven.

Schütz is in 'Kille mist' uiterst sceptisch over de afdoening: slechts zeven notarissen die lid van de NSB waren geweest en zich tijdens de bezetting zeer onvaderlands hadden gedragen, werden oneervol ontslagen.⁷² Onder hen Roodenberg, Willem Spaander⁷³ uit Andijk, die alle 44 'Joodse transacties' in Enkhuizen en twee verkopen in Hoorn verzorgde, Van der Speck Obreen uit Wieringen en Leeuw uit Den Helder. Met andere woorden: vier van de zeven ontslagen vielen in de kop van Noord-Holland. Als reden kan worden aangevoerd dat de zuivering in Noord-Holland sneller werd uitgevoerd en dat daarbij strengere criteria werden gehanteerd, met name wat betreft de medewerking aan doorverkoop van Joodse panden. Later werd alleen het lidmaatschap van de NSB met schorsing bestraft.⁷⁴ Het is een algemeen bekend gegeven dat kort na de oorlog de zwaarste straffen werden opgelegd voor betrekkelijk eenvoudig te bewijzen zaken, terwijl naarmate de tijd verstreek milder over overeenkomstige vergrijpen werd geoordeeld.

Van Cranenburgh, die geen NSB'er was maar wel zeer Duitsgezind en voluit had meegewerkt aan de vervreemding van Joods onroerend goed, werd door het *Militair Gezag* geschorst in afwachting van de uitkomsten van nader onderzoek. Hij nam, wellicht ook gezien zijn 72-jarige leeftijd, op eigen initiatief ontslag wat hem zonder de toevoeging 'eervol' door de minister werd verleend. Van Cranenburgh wist de boete die hem was opgelegd echter tot een minimum te reduceren: uiteindelijk werd f 10.000,- verbeurd verklaard, een schijntje in vergelijking tot het bedrag dat Sindram moest afstaan en tot Van Cranenburgh's rijkdom.

Ook de bij de Hoornse vervreemdingen betrokken notarissen zullen een bedrag hebben moeten inleveren bij de ringcommissie, hoewel dat voor Noot moet worden betwijfeld. Zijn naam komt ook niet naar voren als weigeraar, zoals Van Cranenburgh.⁷⁵ Het *Militair Gezag* in West-Friesland benoemde Noot kort na de bevrijding tot beheerder van de vermogens van een vijftiental foute burgers in Sijbekarspel, Benningbroek en Midwoud.⁷⁶

---

72 R. Schütz, *Kille mist*, 320 e.v.

73 Notaris Spaander werd op 24 juli 1945 door de voorzitter van de Staf van het Militair Gezag in Den Haag geschorst. Brief d.d. 7 september 1945 van de Voorzitter van de Kamer van Toezicht op de Notarissen en de Candidaat-Notarissen te Haarlem.

74 R. Schütz, *Kille mist*, 351 e.v.

75 R. Schütz, *Kille mist*, 351.

76 Nieuw Noord-Hollands Dagblad, d.d. 16 oktober 1945.

Dat gebeurde op voordracht van de Alkmaarder notaris Roos, die weet had van Noot's houding tijdens de oorlog. Noot had Everout tevergeefs gevraagd hem niet bij de verkopen van Joods onroerend goed te betrekken. Toen die dat weigerde stelde Noot na overleg zijn inkomsten uit de foute transacties beschikbaar aan het verzet. Als een van foute personen voor wie hij het beheer uitvoerde aan zijn integriteit had getwijfeld, zou dat ongetwijfeld naar buiten zijn gekomen. Onder de vijftien waarvoor Noot als beheerder optrad, bevond zich burgemeester J. Th. Kunnen van Sijbekarspel/Benningbroek. Noot werd na een lange loopbaan in 1976 bij *Koninklijk Besluit* eervol ontslagen.

De gemeente

Voor de gemeente veranderde er met de onteigening van het Joodse bezit weinig. De ene eigenaar werd in de boeken door een andere, in eerste instantie de *Niederländische Grundstücksverwaltung*, vervangen. De NGV had tot taak alle rechtshandelingen uit te voeren 'welke een behoorlijk beheer van het Joodsche (grond)bezit met zich meebrengt'. Daaronder werd begrepen 'het geheel of ten deel vervreemden of bezwaren van het onroerend goed'. De aanslagen straatbelasting, rioolbelasting, erfpacht konden worden verstuurd naar de door de NGV aangestelde beheerder, in dit geval *Makelaarskantoor P. Everout* in Amsterdam. Everout op zijn beurt maakte gebruik van de diensten van lokale makelaars of administrateurs. Was een koper voor de panden gevonden, dan stelde een notaris de koopakte op. Notaris Noot stelde zich bij elke transactie eerst de gemeenteontvanger op de hoogte van de gemeentelijke aanslagen en eventuele betalingsachterstanden.⁷⁷ Ook van notaris Roodenberg uit Amsterdam vonden we een dergelijk verzoek. Dat ging om de verkoop van de panden Varkensmarkt 30-36 (tegenwoordig Dubbele Buurt) van D. Trompetter. Van andere notarissen hebben we dergelijke briefjes niet gevonden, maar het is aannemelijk dat zij dezelfde werkwijze hanteerden.

Het dossier 'Stukken betreffende straatbelasting van joodse eigendommen 1943-1944' bevat geen na 1943 gedateerde documenten. Niet altijd kon de gemeenteontvanger opgave doen van de gemeentelijke lasten omdat het kohier nog moest worden opgemaakt. In dat geval adviseerde hij om de bedragen van het laatste jaar aan te houden. Na 1943 zijn in de boeken van de gemeenteontvanger geen aanslagen meer te vinden op naam van voormalige Joodse eigenaren, evenmin op hun naam gestelde dwangbevelen voor belastingsschulden. Wel troffen we enkele dwangbevelen op naam van kopers van Joods onroerend goed, zoals voor Koopen uit Enkhuizen, die al in de oorlog naar Amsterdam was verhuisd. Koopen had zijn gezin, aldus de ambtenaar die onderzoek naar hem deed, onder kommervolle omstandigheden in de steek gelaten. Het *Nederlands Beheersinstituut* vroeg eind 1949 aan de jonge advocaat Van Hilten het beheer over Koopen op zich te nemen. Volgens een mededeling van 14 december 1953 van een andere beheerder had Koopen op verschillende adressen in de hoofdstad gewoond alvorens te zijn geëmigreerd.⁷⁸ Ook ging een dwangbevel uit naar S. Alkema voor Vismarkt 5, oorspronkelijk van Van Kleef, dat hij via de NGV had aangekocht. Het aantal uitgebrachte dwangbevelen is overigens zeer gering, waaronder curieus genoeg Willem Alkema, de broer van Siebren, voor Slapershaven 5.

---

⁷⁷ Een toevalstreffer in het Westfries Archief. Dit deel van de gemeentelijke administratie had volgens oude archiefrichtlijnen vernietigd kunnen/moeten worden.

⁷⁸ Dossier Koopen in archief Nederlands Beheersinstituut, Nationaal Archief, Den Haag.

4 Het naoorlogse rechtsherstel van Joods onroerend goed in Hoorn

4.1.1 Hoe de verkopen van Joodse panden in Hoorn tot stand kwamen

Mogelijke antwoorden op de vraag hoe de verkopen van Joodse panden in Hoorn tot stand kwamen, zijn te vinden in de strafdossiers van het *Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging (CABR)* dat opgenomen is in het *Nationaal Archief* in Den Haag. Deze strafdossiers zijn beperkt openbaar.⁷⁹ Ze geven inzicht in de achtergronden en beweegredenen van de bij de ontrechting betrokken partijen. Aangezien het gaat om verklaringen die in het kader van mogelijke strafvervolgning werden afgenomen, moet er wel rekening mee worden gehouden dat de betrokkenen de weergave van de feiten enigszins hebben gekleurd en misschien niet de hele waarheid hebben verteld. Toch geeft de inhoud van deze dossiers een bijzonder gedetailleerd kijkje in hoe in een kleine gemeenschap als Hoorn werd omgegaan met de mogelijkheid om panden te kopen die het eigendom waren van vervolgte Joden. Het geeft antwoorden op de volgende vragen: hoe en door wie werd deze verkoop georganiseerd, wie waren de kopers en wat waren hun beweegredenen, hoe werden de panden aan de man gebracht en wat was eigenlijk de rol van officiële functionarissen, met name de notarissen?

Het naoorlogse onderzoek naar de collaboratie in Hoorn, zoals deze transacties werden gezien, was in handen van Henk Kleipoel, hoofd van de *Politieke Opsporingsdienst* afd. Hoorn. In het laatste oorlogsjaar, vanaf *Dolle Dinsdag* was hij, onder zijn bijnaam Lange Henk, de leider van de *Hoornse Knokploeg*.⁸⁰ Later werd hem de leiding van de *POD* in Alkmaar toevertrouwd. Alle betrokkenen bij de transacties (kopers, makelaars, notarissen en anderen) werden door medewerkers van de *POD* ondervraagd, waarna hun verklaringen in processen-verbaal werden vastgelegd.

Voor dit rapport is de vraag van belang wat de rol van de gemeente was, als die er al was. Uit de bij het *CABR* onderzochte dossiers is niet gebleken dat de gemeente daarin een rol heeft gespeeld: het was een kwestie tussen makelaar, koper en notaris. Er zijn in het geheel geen documenten gevonden waaruit blijkt dat de gemeente in het totale verkoopproces van vervreemding van de Hoornse Joodse panden een actieve rol speelde. De rol van de gemeente als kopende partij is destijds niet onderzocht, de rol van vrijwel alle andere kopers wel. Voor de huidige onderzoeker is dat een gemiste kans. Het geeft wel aan dat het optreden van de overheid destijds buiten het domein van de vervolging stond.⁸¹ De gemeente Hoorn trad, zoals al eerder beschreven, tijdens de oorlog wel als individuele koper op voor een tweetal panden aan de Slapershaven. Op de afwikkeling daarvan in het kader van het rechtsherstel wordt in paragraaf 4.3.3 ingegaan.

4.1.2 De rol van H.J. Sindram

Uit de strafdossiers blijkt dat H.J. Sindram, directeur van de *Hoornsche Credietbank voor de Middenstand* en makelaar, de spil was achter de verkopen van de Joodse percelen. Hij

---

⁷⁹ Deze strafdossiers zijn tot 1-1-2025 beperkt openbaar. Voor historisch onderzoek is dat een belemmering.

⁸⁰ Individuele leden van wat de Hoornse Knokploeg werd genoemd, maakten in verschillende samenstelling deel uit van de Noord-Hollandse Knokploeg onder leiding van Fritz Conijn. Pas rond Dolle Dinsdag kregen de Hoornse leden toestemming van de provinciale leiding om naar Hoorn te gaan en een eigen knokploeg te vormen. Kleipoel was na de oorlog ondermeer lid van de PvdA en wethouder in Hoorn. Egbert Ottens, Hier is alles gewoon, dat spreekt..., 2019.

⁸¹ Pas in 1950 werd de aansprakelijkheid van de overheid geregeld (dat wil zeggen beperkt) in de Wet Overheidsaansprakelijkheid Bezettingshandelingen van 13 oktober 1950. Voor een recente uitspraak waarin deze wet aan de orde komt: ECLI:NL:RBDHA:2021:3413 Rechtbank Den Haag, 07-04-2021, C/09/587933 / HA ZA 20-138

was NSB'er, en stond in contact met de Amsterdamse makelaar Everout, eveneens NSB'er, die op grote schaal de Joodse percelen in de regio voor de ANBO 'beheerde' en verkocht. Everout zelf wist zich na de oorlog weinig van deze zakelijke relatie te herinneren, vermoedelijk omdat een relatief beperkt aantal panden in Hoorn werd beheerd en de opbrengst van de verkoop een relatief beperkte was.⁸²

Volgens berekeningen van het Kadaster op basis van de *Verkaufsbücher* ging het in Hoorn om 50 transacties met een naar verhouding lage verkoopprijs, tot een totaalbedrag van f 149.615,-. Ter vergelijking: in Alkmaar betrof het 75 transacties tot een bedrag van f 644.720,-, in Hoorn gemiddeld per transactie zo'n f 3000,-, in Alkmaar bijna f 8600,-. Omgerekend naar het huidige prijspeil bedroegen de Hoornse transacties 10% van de tegenwoordige WOZ-waarde, die in Alkmaar 27%, terwijl dat voor de dertig onderzochte steden gezamenlijk tussen de 35 en 40 procent ligt. Hoorn staat helemaal onderaan in dat lijstje,⁸³ dat wordt aangevoerd door de grote steden. Het zegt iets over de prijsstelling destijds in Hoorn en over de gemiddelde waarde van het totale Hoornse Joods onroerendgoedpakket.

Jacobus de Bruin inde in Hoorn de huurbetalingen voor de woningen van de weduwe Polak-Levie en stond daarom in geregeld contact met haar. Sindram deelde hem begin 1943 mee dat het onroerend goed van Joden moest worden verkocht.⁸⁴ In de grote steden zoals Rotterdam en Amsterdam was er al in 1942 genoeg animo voor dergelijke panden gebleken,⁸⁵ maar in een kleine stad als Hoorn viel de belangstelling tegen, misschien omdat in de gemeenschap bekend was welke panden een Joodse eigenaar hadden.

Everout wilde dat deze panden zo snel mogelijk werden verkocht. De Bruin, die zelf een woning van de weduwe Polak-Levie in de Grote Havensteeg huurde en op goede voet met haar stond, zei tegen Sindram dat hij geen interesse had in diens aanbod om zijn woning te kopen. Sindram probeerde hem over te halen door te stellen dat hij De Bruin niet kon garanderen dat een nieuwe eigenaar hem in zijn woning zou laten wonen. Meerdere huurders gaven na de oorlog aan dat zij door Sindram op dezelfde wijze voor het blok waren gezet, maar deze ontkende dit tijdens zijn naoorlogse verhoren.

De Bruin legde de kwestie begin 1943 voor aan mevrouw Polak-Levie, die hem aanraade dan maar tot koop over te gaan. Na de oorlog zou zij de kwestie alsnog met De Bruin regelen. Zo ver kwam het niet, want zij werd begin april 1943 gearresteerd en afgevoerd naar de *Hollandsche Schouwburg*, het voorportaal van doorgangskamp Westerbork. In de *Hollandsche Schouwburg* nam zij vergif in waardoor zij op 6 april 1943 overleed.

Op diverse manieren zette Sindram huurders onder druk om de 'beheerde' huizen waarin ze woonden te kopen. Net als De Bruin liet hun weten dat hij niet kon garanderen dat, als er een andere eigenaar kwam, zij er konden blijven wonen. Toen De Bruin na zijn gesprek met de weduwe Polak-Levie terugkwam in Hoorn, deelde hij Sindram mee dat hij de panden aan de Groote Havensteeg 15-17 en een pakhuis aan de Wijdesteeg 3 wilde kopen. De prijs werd door Sindram vastgesteld: De Bruin moest direct 240 gulden neertellen, 10% van de koopsom plus makelaarskosten. Desgevraagd verzekerde Sindram hem, dat de koop volledig legaal was en dat er na de oorlog geen juridisch probleem zou ontstaan. Die mededeling was alleen juist voor het geval dat Duitsland de oorlog zou winnen en Sindram was daarvan overtuigd.⁸⁶ Meerdere kopers gaven aan dat er sprake

---

82 Processen-verbaal van de verhoren van Everout en H.J. Sindram, CABR dossier van H.J. Sindram, CABR nr. 5420, Nationaal Archief.

83 Bron: www.labs.kadaster.nl

84 Proces verbaalverhoor J. de Bruin, CABR dossier van H.J. Sindram, CABR nr. 5420, Nationaal Archief.

85 R. Schütz, 'Kille mist', hoofdstuk 12, 265 e.v.

86 Ibidem.

was van boter bij de vis en dat de makelaarskosten die Sindram berekende erg hoog waren. Wel werd steeds een kwitantie verstrekt. Als een koper vroeg wat er met de opbrengst van de transactie gebeurde, verklaarde Sindram dat het geld ter beschikking van de Joden bleef op een rekening bij de bank *Lippmann, Rosenthal & Co.* in Amsterdam.⁸⁷ De opbrengst werd echter door de NGV doorgesluisd naar de VVRA (*Vermögensverwaltung und Rentenanstalt*) en werd gebruikt om de kosten van de Jodenvervolg te financieren.⁸⁸

Opmerkelijk is de formalisering van de overdracht aan De Bruin. De transportakten voor De Bruin werden verzorgd door kandidaat-notaris Evers, die het kantoor van notaris Spaander van 1 juni 1942 tot 1 juni 1944 waarnam. Evers behartigde de belangen van mevrouw Polak-Levie en berekende geen kosten voor de benodigde transportakten. Daaruit kan worden afgeleid dat Evers ervan uitging dat dit om een illegale transactie ging, die na de oorlog nietig zou worden verklaard.⁸⁹ Evers komt niet voor in de naoorlogse lijst van berispte kandidaat-notarissen in het kader van de zuivering.⁹⁰ Spaander was NSB-lid en werd om die reden na de oorlog uit het notarisambt gezet. Na de bevrijding zou het eigendom weer op de oude titel worden hersteld.

De koper van het pand Kleine Noord 20, C.M. Briefbies, wendde zich naar eigen zeggen direct na de bevrijding ook tot Evers, om het eigendomsrecht te kunnen herstellen.⁹¹ Dat is intrigerend want volgens de gegevens van het *Kadaster* vond het rechtsherstel pas in 1956 plaats en was het, voor zover de data bekend zijn, uitgerekend de laatste aankoop in Hoorn waarvan de rechten werden hersteld.

Uit de verhoren van de *Politieke Recherche Afdeling (PRA)*, opvolger van de *POD*, blijkt dat de kopers zonder NSB-achtergrond, meestal niet van zins waren om 'beheerde' panden te kopen. Sindram ontkende na de oorlog dat hij hen onder druk zette, maar de betrokkenen verklaarden duidelijk dat dit wel degelijk het geval was. Westhoven, eigenaar van een café in een gehuurd pand aan de Roode Steen 6, verklaarde dat Sindram op een dag voor de deur stond met een onbekend persoon, die het café wilde zien omdat het pand zou worden verkocht. Hierna besloot Westhoven om het pand zelf aan te kopen. Hij wist van twee anderen geld te lenen, zodat hij het pand, weliswaar met tegenzin, kon aankopen.⁹² Dezelfde aanpak hanteerde Sindram bij andere huurders, die een zaak in een gehuurd pand dreven. Hij zou meermalen hebben gezegd: 'De Joden zijn toch al vertrokken of al dood.'⁹³

Overtuigde NSB'ers hadden doorgaans geen morele problemen met de aankoop van panden uit Joods bezit. Voor sommigen, zoals Cornelis Daniël Wormsbecher (1902-1945), was het een buitenkansje. Als eerder gezegd kon hij zijn beroep als schipper niet meer uitoefenen en hoopte hij een nieuw bestaan op te bouwen als huisjesmelker. De Joodse panden die te koop kwamen, waren een goede mogelijkheid om dit voornemen te realiseren.⁹⁴ Met J. Scheer kocht Wormsbecher al in 1941 het pand van de Synagoge aan

---

87 Proces verbaal verhoor J. de Bruin, CABR dossier van H.J. Sindram, CABR nr. 5420, Nationaal Archief.

88 R. Schütz, 'Kille mist', 165.

89 Ibidem.

90 R. Schütz, 'Kille mist', 367

91 Proces verbaal verhoor C.M. Briefbies, CABR dossier van H.J. Sindram, CABR nr. 5420, Nationaal Archief.

92 Proces-verbaal verhoor D. Westhoven, dossier van H.J. Sindram, CABR nr. 5420, Nationaal Archief.

93 Proces-verbaal verhoor W. Zeilmaker, dossier van H.J. Sindram, CABR nr. 5420, Nationaal Archief.

94 Proces-verbaal verhoor E.J. Homan, weduwe C. Wormsbecher, dossier van H.J. Sindram-C. Wormsbecher, CABR nr. 7069, Nationaal Archief.

de Italiaanse Zeedijk en twee daarbij behorende panden. Aan de Synagoge werd volgens de beheerder Levie van Kleef aanzienlijke schade toegebracht. De inrichting van het pand, de eikenhouten vloeren, wandlampen en kroonlampen waren ontvreemd, de schade werd op 20.000 gulden geraamd. Het is niet duidelijk of deze schade is vergoed.⁹⁵ Tijdens zijn verhoor voor het *Alkmaarse Tribunaal* betoogde Scheer dat hij voornemens was om alles weer terug te bezorgen. Hij had de vloeren verwijderd om te voorkomen dat mensen tijdens de koude winter '44-'45 het hout uit de synagoge zouden slopen voor brandstof.⁹⁶

Opmerkelijk is overigens dat de Hoornse leer- en hudenhandelaar Eduard Trompetter, zoon van David Trompetter,⁹⁷ wonend aan het Breed, een zeer positieve mening over Sindram had. Eduard Trompetter overleefde de oorlog vanwege zijn huwelijk met de niet-Joodse Maria van Schaik. Sindram was volgens Eduard Trompetter geen antisemiet: hij had zich ingespannen om hem vrij te krijgen uit Westerbork.⁹⁸ Trompetter en Sindram hadden een zakelijke relatie die al van ver voor de oorlog dateerde. Op het onroerend goed van de firma Trompetter rustte een hypotheek van 25.000 gulden, waaruit Eduard Trompetter zijn zakelijke activiteiten financierde. Vermoedelijk heeft dat een belangrijke rol gespeeld in de verhouding tussen beiden onder de omstandigheden van de bezetting.⁹⁹

4.1.3 De rol van de notarissen

Sindram benaderde zijn niet-Joodse zakelijke contacten om panden aan te bieden en moest de hierdoor overvallen en twijfelende potentiële kopers dan vaak met argumenten overtuigen. J.F. Lange verklaarde dat hij tijdens een zakelijk gesprek plotseling een aanbod van Sindram kreeg om het pand Gedempte Turfhaven 46 te kopen, dat eigendom was van de weduwe Polak-Levie. Lange vroeg of de eigenaresse nog leefde, waarop Sindram verklaarde dat deze was overleden. De transportakte werd op 22 april 1943 door notaris Klaassen in Oosterblokker verleden (opgesteld), nadat deze de koper op mogelijke naoorlogse problemen had gewezen. Als de verklaring van Lange klopt, lijkt de verkoop dus kort na het overlijden van Marianna Polak-Levie in gang te zijn gezet, waarbij Klaassen al het notariële voorwerk gedaan moet hebben en zich er ook van vergewist zal hebben dat er geen wettige erfgenamen waren. Als hij die had kunnen achterhalen, dan hadden die in die periode echter evenmin rechten.

Niet iedere potentiële koper was bekend met de herkomst van de panden, zoals kopers die op advertenties in regionale kranten¹⁰⁰ reageerden, waarin deze als beleggingsobject werden aangeboden. Bij de notarissen was die herkomst wel bekend: zij wisten op grond van onderzoek in de registers precies wie er eigenaar van een pand was. Volgens richtlijnen van hun beroepsorganisatie, de *Broederschap der Notarissen*, dienden zij de kopers van de herkomst op de hoogte te stellen, maar dat gebeurde in veel gevallen niet. De mensen die met morele twijfel overgingen tot aankoop, wonnen advies in over de

---

95 Proces-verbaal verhoor Levie van Kleef, dossier van C. Wormsbecher, CABR nr. 7069, Nationaal Archief.

96 Egbert Ottens, Hier is alles gewoon, dat spreekt...

97 David Trompetter kwam in 1943 in Sobibor om.

98 In 1942 werden gemengde huwelijken in ons land door de Duitsers verboden. Hun status bood hen een zekere mate van bescherming, maar minder dan in Duitsland. Daar konden gemengd gehuwden aan het sociale leven deelnemen. Toen een groep gemengd gehuwden in Westerbork werd ondergebracht, volgde uit Duitsland het consigne hen vrij te laten. Volgens de kleinzoon van Levie van Kleef was Eduard Trompetter in Westerbork toen hij naar huis kon terugkeren. Wellicht heeft Sindram zich voor hem ingezet. Egbert Ottens, De oorlog van twee Hoornse kolenboeren, Kwartaalblad Oud Hoorn, 2021-2.

99 Schriftelijke verklaring E. Trompetter, dossier van H.J. Sindram, CABR nr. 5420, Nationaal Archief.

100 Bijvoorbeeld het Dagblad voor Noord-Holland, Westfriesche editie van 2 oktober 1943.

rechtmatigheid van de aankoop. De vraag was of zij daar na de oorlog problemen mee konden krijgen. De betrokken notarissen hadden daarover uiteenlopende meningen: de Hoornse notaris Kerkhoven legde aan een koper uit dat de transactie geen kwaad kon, omdat zij volgens de wet was geoorloofd en dus rechtmatig was. Deze zienswijze werd door advocaat Winkel gedeeld, als hij door kopers werd benaderd.¹⁰¹ Dit uitgangspunt werd, zelfs nog na de bevrijding, gehuldigd door Kerkhoven, die in april 1943 de transportakte voor de aankoop van Slapershaven 2-3, eigendom van de weduwe Polak-Levie, voor de gemeente had gepasseerd.

Notaris Th. R. Luykx uit de Rijk deelde potentiële kopers mee, dat zij na de oorlog moeilijkheden konden verwachten over het 'rechtmatige' eigendom. Dit kon ertoe leiden dat de verkoper van de transactie afzag of besloot het naoorlogse risico maar te nemen.

Uit de diverse opgetekende verklaringen blijkt dat de notarissen *NSB*'ers, en personen die zij niet vertrouwden, doorgaans niet op de hoogte stelden van de problemen die dergelijke transacties met zich mee zouden kunnen brengen. Dat had wellicht kunnen worden opgevat als sabotage, met alle gevolgen van dien, zoals aangifte bij de Duitse autoriteiten.

Dit verklaart vermoedelijk waarom notaris J.H.M. Noot in Benningbroek brandstoffenhandelaar Siebren Alkema, die het onroerend goed van zijn Joodse concurrent Levie van Kleef aankocht, niet op de juridische implicaties heeft gewezen. Alkema stelde dat de gunstige aankoop, die hij contant voldeed, onder dwang der omstandigheden was aangegaan: 'Aangezien ik geen concurrent-brandstoffenhandelaar kort bij mij in de buurt wenste, werd ik dus gedwongen alle percelen te kopen.'¹⁰² Het curieuze is dat Van Kleef, al ver voordat Alkema's vader zijn onderneming opzette, een zaak aan de Nieuwendam had. Tijdens het rechtsherstel inzake de aankopen door C.D. Wormsbecher bleek dat *NSB*'er Noot hem ook niet had gewaarschuwd voor de mogelijk te hoge prijzen die hij voor zijn aankopen betaalde.

Noot was het meest uitgesproken over zijn bezwaren als notaris tegen dergelijke transacties: 'Ik deed deze transacties tegen mijn zin, doch kon er als notaris niet onderuit. Ik heb zelfs de heer Sindram opgebeld en hem medegedeeld dat ik hier liever van afzag.' Dat verzoek werd door Sindram genegeerd, en de opdrachten bleven naar Noot gaan, hetgeen op zich merkwaardig is, want er waren voldoende notarissen in het district Hoorn actief. Noot besloot daarop de verdiensten van deze transacties af te staan aan J.S. Luijckx, directeur van de *Amsterdamsche Bank* in Hoorn, de contactman van het *Nationaal Steun Fonds (NSF)* in Hoorn, dat het lokale verzet en de hulp aan onderduikers financierde. 'Zo heb ik gedaan wat ik meende te moeten doen', aldus Noot.¹⁰³ Hij was daarmee een van de weinigen in het notariële ambt die zijn morele bezwaren vertaalde naar de manier waarop hij zijn notarispraktijk uitoefende.

4.1.4 Was alles gewoon in Hoorn?

Geconcludeerd mag worden dat de werkelijkheid, achter een façade van alledaagsheid, uiterst complex was. Nee, niet alles was gewoon in Hoorn en zeker niet alle verwikkelingen rond de Joodse percelen. Achter iedere transactie zat een ingewikkelde combinatie van overwegingen en omstandigheden, die leidden tot het daadwerkelijk

---

101 Proces Verbaal van het verhoor van A.C. van Veen, dossier van H.J. Sindram, CABR nr. 5420, Nationaal Archief.

102 Proces Verbaal van het verhoor van S. Alkema, dossier van H.J. Sindram, CABR nr. 5420, Nationaal Archief.

103 Proces Verbaal van het verhoor van notaris J.H.M. Noot, dossier van H.J. Sindram, CABR nr. 5420, Nationaal Archief.

kopen van een pand. Maar het resultaat was wel duidelijk: het onrecht werd geformaliseerd en daarvan werd geprofiteerd.

De naoorlogse verhoren in het kader van de *Bijzondere Rechtspleging* geven inzicht in wie de kopers waren en waarom. Opvallend is dat weinigen vroegen naar het lot van de Joodse eigenaren en genoeg namen met een vaag antwoord.¹⁰⁴

De verkopen van 'beheerde' panden kwamen in Hoorn laat tot stand. Dit zou erop kunnen duiden dat er lokaal terughoudendheid bestond om te kopen. Het ligt echter meer voor de hand dat de verkopen in andere gemeenten lucratiever waren, zoals we eerder aantoonde. In opdracht van Everout heeft Sindram de Hoornse panden op allerlei manieren aan de man gebracht, gebruik makend van zijn zakelijke netwerk, door middel van advertenties en door de huurders voor het blok te stellen of aanwonenden daartoe te verleiden. Uit de stukken en de uitspraak van het *Alkmaars Tribunaal* blijkt dat het hem slechts te doen was om persoonlijk gewin. Sommige gedupeerden waren hem vermoedelijk onbekend, maar voor een goede zakenrelatie als Eduard Trompetter zette hij zich toch persoonlijk in.

De houding van de notarissen past in het beeld dat eerder onderzoek heeft geschetst. De meeste notarissen beriepen zich op hun lijdelijkheid en beschouwden deze verkopen als wettelijk verantwoorde transacties. Dat was ook het standpunt van de *Broederschap der Notarissen*. Notaris Noot en notaris Roos uit Alkmaar, we komen hem nog tegen, en enkele andere meer principiële notarissen vormen hierop een uitzondering.

4.2.1 Het rechtsherstel

Het Joods onroerend goed bevond zich voor het overgrote deel in het oude stadscentrum en was gevarieerd van samenstelling, even gevarieerd als de groep eigenaren kan men bijna zeggen. Er bevonden zich statige panden onder, maar ook woonhuizen van povere tot zeer povere kwaliteit, waar riolering soms nog ontbrak en de bewoners op het wisseltonnenstelsel waren aangewezen. Dat kwam overigens nog in meer woningen in de oude binnenstad voor.

De staat van de woningvoorraad, in het bijzonder in het havengebied, was zorgelijk. Niet voor niets werd al ver voor de oorlog gedacht aan ingrijpende sanering. Onder het geconfisqueerde Joods onroerend goed bevonden zich woningen, winkels, winkelwoningen, bedrijfspanden, pakhuizen en pakhuisjes en onbebouwde perceeltjes waar ooit een bouwvallig bouwwerk had gestaan: zo was de opstal van het ongenummerde perceel Bottersteeg, eigendom van Barend de Jong, in 1940 afgebroken.

In de *Verkaufsbücher* vinden we voor Hoorn elf Joodse eigenaren. Ten minste één ontbreekt: de Joodse kerkgemeenschap. Deze was namelijk al eerder ten prooi gevallen aan een andere Duitse roofinstantie, het *Commissariaat voor de Niet-Commerciële Verenigingen en Stichtingen*. Mogelijk heeft ook een enkele onteigening de administratie in de *Verkaufsbücher* niet gehaald: in een van de teruggevonden rechtsherstelaktes kwam Kuil 16 voor en deze ontbrak in de *Verkaufsbücher*. Dat Kuil 16 wel deel uitmaakte van die gezamenlijke aankoop bleek jaren later bij de rechtsherstelprocedure. Tot slot bereikte het onverkocht gebleven onroerend goed van de *ANBO* en de *NGV* de verkoopboeken uiteraard niet. Welke panden/percelen dat betreft, is niet bekend: wij schatten dit voor Hoorn op nihil.

---

¹⁰⁴ R. Schütz. *Kille mist*, hoofdstuk 11.

In hoofdstuk 3 zagen we dat er een groot verschil in eigendom was. De weduwe Polak-Levie komt op de lijst voor met 32 transacties en 51 woningen, panden of percelen. Zij was de belangrijkste woningeigenaar met het meeste bezit. Daartegenover staat de weduwe Augurkie met slechts 1 pand: Nieuwendam 13, waar zij ooit met haar overleden echtgenoot had gewoond. Wat daarnaast opvalt is dat de meeste eigenaren van Joods onroerend goed in Hoorn niet in Hoorn woonden maar in Amsterdam, zoals Marianna Polak-Levie, die al in 1913 naar de hoofdstad was verhuisd. Alleen Alida Augurkie was in Grijpskerk beland. Slechts enkele Joodse onroerendgoedbezitters woonden in Hoorn: Levie van Kleef, David en zijn zoon Eduard Trompetter en Barend Simon de Jong. Na Barend's overlijden in 1941 wordt zijn dochter Engeltje de Jong als erfgenaam in de papieren genoemd. Het kringetje was klein: Van Kleef was getrouwd met Regina Trompetter, de dochter van David. Haar broer Eduard woonde met zijn echtgenote Maria van Schaik, een 'christenvrouw' uit Scherpenzeel, aan de Koepoortsweg. Het 'gemengde huwelijk' wist hem ternauwernood van deportatie te vrijwaren.

Wellicht met uitzondering van de concurrentiestrijd tussen Van Kleef en Alkema zal het de meeste Horinezen zijn ontgaan dat Joods eigendom door de Duitsers in beslag was genomen. Het werd hooguit gezien als een van de vele maatregelen van de nationaalsocialisten om Joden het leven zuur te maken.

4.2.2 Het rechtsherstelproces vaak emotioneel beladen

Uit de kadastragegevens blijkt dat voor (vrijwel) het gehele geroofde Joodse onroerend goed in Hoorn rechtsherstel heeft plaatsgevonden. Dat is een feitelijke en kille constatering omdat het niets zegt over de problemen waarmee dat soms gepaard is gegaan. Beide partijen, de (erfgenamen van de) Joodse eigenaren en de kopers die hun bezit volgens de naoorlogse regels wel moesten overdragen, stonden daarin vaak scherp tegenover elkaar. De slachtoffers, of hun erfgenamen, moesten het rechtsherstel zelf aankaarten. Dat was vaak een emotioneel en moeilijk besluit: zij moesten hun leven weer een beetje op orde zien te brengen en werden dan ook nog met alle beslommeringen rond het rechtsherstel geconfronteerd. De historicus Gerard Aalders concludeert dat het rechtsherstel als zodanig niet heeft gefaald, maar dat de uitvoering meestal een langdurige 'lijdensweg' was.¹⁰⁵ Uitgangspunt voor het rechtsherstel was een minnelijk en billijk compromis tussen beide partijen, het slachtoffer of diens nabestaanden en de oorlogskoper. Maar als het onroerend goed alweer was doorverkocht, wat nogal eens kon gebeuren, kon het zijn dat de laatste eigenaar niet eens op de hoogte was van de herkomst van zijn bezit en dus te goeder trouw was geweest: consternatie was vaak het gevolg, zeker nadat duidelijk werd dat het gekochte moest worden afgestaan in ruil voor een onzekere vordering op de NGV in liquidatie. Het was de meeste oorlogskopers wel duidelijk dat zij nooit de oorspronkelijke koopsom op de te ontbinden instantie zouden kunnen verhalen.

Het initiatief voor het rechtsherstel lag bij de oorspronkelijke Joodse eigenaren of hun erfgenamen. Zij moesten de procedure aanspannen bij de NGV in liquidatie of een verzoek indienen bij de *Raad voor het Rechtsherstel*. Degenen die bewust Joods bezit hadden gekocht, kregen in het algemeen de rekening gepresenteerd en moesten het bezit overdragen, waarbij over en weer nog ingewikkelde berekeningen werden opgemaakt van gemaakte kosten, gemiste opbrengsten, etc. Via aktes van overeenstemming kwam

---

¹⁰⁵ G. Aalders, *Roof. De ontvreemding van Joods bezit tijdens de Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam 1999), zie ook: G. Aalders, *Berooid. De beroofde joden en het Nederlandse restitutiebeleid sinds 1945* (Amsterdam 2001), 368-369.

het meeste onroerend goed terug waar het hoorde. Op enkele procedures gaan we later in dit hoofdstuk in.

Een tweede belasting voor het proces was de bewuste keuze van de politiek om geen onderscheid te maken in de behandeling van de verschillende groepen oorlogsslachtoffers. Juist het apart zetten van groepen van burgers had volgens die optiek tot de vervolging van Joden, Roma en Sinti ('zigeuners'), homoseksuelen en anderen geleid en uiteindelijk tot de *Holocaust*. Het antisemitisme was ondanks de verschrikkingen van de oorlog nog altijd in delen van de samenleving meer dan latent aanwezig. Wanneer een schikkingsvoorstel door de ontrechte partij werd afgewezen, werd al te gemakkelijk zelfs aan de wil om tot een minnelijke schikking te komen getwijfeld. Joodse rechthebbenden werd soms zelfs verweten het onderste uit de kan te willen halen.

Tijdens de naoorlogse rechtsherstelprocedures brachten oorlogskopers vaak naar voren, dat zij te goeder trouw hadden gehandeld. Zij zouden niet op de hoogte zijn geweest van de herkomst van de panden. Ook voelden zij zich vaak gedwongen hun pand te kopen, anders was hun toekomst als huurder ongewis. Deze argumenten wees de *Afdeling Rechtspraak* van de *Raad voor Rechtsherstel*, die in geschillen uitspraak deed, altijd af.¹⁰⁶

4.2.3 Rechten van alle Joods onroerend goed hersteld

Voor een van de vijftig uitgezochte transacties in Hoorn kon geen aantekening van rechtsherstel worden gevonden: Pompsteeg 11-14. Dat betreft een ingewikkelde kleine kavel die daarna in kleine delen werd verkocht. Aangenomen mag worden dat de notaris, alvorens de verkoopaktes te transporteren, zich had vergewist van de rechtmatige eigenaar.

Aantal gevallen naar jaar van rechtsherstel

1947	1	2%
1948	3	6%
1949	2	4%
1950	16	32%
1951	17	34%
1952	6	12%
1953	2	4%
1954	-	-
1955	1	2%
1956	1	2%
onbekend	1	2%
totaal	50	100%

4.2.4 Langjarig proces

Het rechtsherstel nam een lange periode in beslag. Daarin wijkt Hoorn niet af van de rest van het land. Pas in 1950 kwam het proces wat betreft het aantal herstelde rechten in Hoorn op gang: 39 van de 49 gedateerde casussen zijn voor eind 1951 afgewikkeld, 6 in 1952 en de resterende 4 in de daaropvolgende jaren. Daarbij moet worden aangetekend dat de bijschrijving van het rechtsherstel in het *Kadaster* maanden kon achterlopen bij de datum waarop de herstelakte werd getransporteerd. Aangenomen mag worden dat de

---

106 W. Veraart, *Ontrechting en rechtsherstel*, 164-172.

langstlopende procedures ook de meest ingewikkelde waren. In een enkel geval, waarin de claims over en weer werden bestreden, mochten ingeschakelde advocaten de kastanjes uit het vuur halen.

Enkele zaken komen, om een indruk te geven van de complexiteit van het rechtsherstel en de tegenstellingen tussen de beroofden en de oorlogskopers, hierna aan de orde. Met name de gedelegeerde voor het *Rechtsherstel* in de kop van Noord-Holland, oud-notaris M.C. Roos, speelde daarbij een bijzondere rol. Roos was, na overleg met het voormalig verzet, door de *Militaire Commissaris in de Provincie Noord-Holland*, eind juli 1945 als lid geïnstalleerd van de adviescommissie voor de zuivering van notarissen in de arrondissementen Haarlem en Alkmaar. Opdracht voor de commissie was om de gedragingen van de notarissen, zowel privé als in de notarispraktijk, tegen het licht te houden.¹⁰⁷

4.3.1 Levie van Kleef regelt het rechtsherstel zelf

In Hoorn wist brandstofhandelaar Levie van Kleef als eerste het eigendom van zijn woonhuis aan de Vismarkt terug te krijgen. Dat was formeel in 1947. Op de legger in het *Kadaster* staat nog vermeld: p/a *Nederlands Beheer Instituut Alkmaar*. Dat had te maken met het feit dat de oorlogskoper, Siebren Alkema, onder beheer was gesteld. Van Kleef had er geen gras over laten groeien: al in de zomer van 1945 had hij zich toegang tot zijn woning verschaft en zijn eigen spullen, die tijdens de onderduik van de familie bij vrienden waren opgeslagen, teruggebracht en alles wat zijn concurrent kolenhandelaar Siebren Alkema in de geroofde woning had neergezet in de achtertuin op een grote hoop gegoooid en in brand gestoken. Ook pakte hij zijn eigen brandstoffenhandel weer op, die Alkema zich onrechtmatig had toegeëigend, terwijl Van Kleef op zijn beurt Alkema's bedrijf voorzette, die als *NSB*'er Alkema vast zat in de Krententuin op het Oostereiland. Buren en bekenden van Van Kleef zullen dat ongetwijfeld geweten hebben. Volgens Van Kleefs kleinzoon Thees Peereboom stond zijn opa goed bekend in Hoorn en bezat hij een loyale klantenkring.¹⁰⁸

Nieuwendam 16, van waaruit Van Kleef weer begon, was van Alkema die daar mogelijk een eigen voorraad had staan. Alkema kon echter op weinig mededogen rekenen: zelfs in eigen kring, de *NSB*, werd hij met wantrouwen bekeken zoals uit een beschrijving blijkt die de aanklager tijdens het proces voorlas: 'Een oneerlijk zakenman, lui en ongeschikt voor een leidinggevende positie in de beweging.'¹⁰⁹

---

107 R. Schütz, Kille Mist.

108 Egbert Ottens, De oorlog van twee Hoornse kolenboeren, Kwartaalblad Oud Hoorn, 2021-2 en mededeling Thees Peereboom. Volgens Peereboom overleed Van Kleef in 1961 aan een hartkwaal, veroorzaakt door de oorlog en haar implicaties en door het verlies van zijn schoonfamilie en alle spanningen daarna.

109 Diverse artikelen uit 1947 over het proces tegen Alkema in het Nieuw Noordhollandsch Dagblad en de Vrije Hoornse Courant. In een van zijn vertellingen over het oude Hoorn dist Giel van der Zel een anekdote op dat de vissers van de Visserijvereniging Eensgezindheid hun pandje in de Foreestensteeg niet aan de vader van Alkema wilden verkopen. Via een slimigheidje, een tussenpersoon, lukte het Catharinus Alkema wel.

Alkema werd in 1947 tot twee jaar en drie maanden cel veroordeeld onder aftrek van de duur van het voorarrest. Zijn advocaat, mr. Winkel, slaagde erin om de aankoop van de panden van Van Kleef, van de erfgenamen van de weduwe Polak-Levie en van nog een aankoop van B. de Jong, buiten de rechtszaak te houden: daarvoor was het rechtsherstel in het leven geroepen, argumenteerde hij. Het actieve lidmaatschap van de *NSB* en zijn optreden in de *WA* en de *Landwacht* werd Alkema verweten, alsook de bedreigingen aan het adres van de familie Van Kleef en vervolgens van klanten van Van Kleef die weigerden met Alkema in zee te gaan. Ook werd Alkema aangerekend dat hij zich het bedrijf van Van Kleef wederrechtelijk had toegeëigend. Gevraagd naar de reden antwoordde Alkema tijdens het proces voor het *Alkmaars Tribunaal*, dat hij geen behoefte had aan een concurrent zo dichtbij. Alkema beweerde voorts dat er minstens 154 Joodse panden in Hoorn via de *NGV* waren verkocht: een bewering die, voor zover toen en ook nu viel na te gaan, geen hout sneed. Mogelijk trachtte hij daarmee zijn eigen aandeel in de roof van Joods onroerend goed te bagatelliseren.

Het rechtsherstel in de zaak Van Kleef verliep redelijk snel. In 1948 en 1949 volgde het rechtsherstel van de overige panden van Van Kleef. Ook hier had Van Kleef het formele rechtsherstel niet afgewacht, maar de panden weer in gebruik genomen. Het was een relatief eenvoudige casus: één nog in leven zijnde benadeelde die zijn bezit opeiste, één oorlogskoper en een evidente zaak. Alkema zag wel in dat hij niet hoefde tegen te sputteren, waarbij mogelijk ook de tribunaalzaak extra druk op hem legde. Uit het dossier Alkema in het *Nationaal Archief*, blijkt wel dat men bij het *NBI* iets minder gecharmeerd was van de voortvarende handelwijze van Van Kleef. Over de verbrande inventaris wordt niet gesproken, maar een spinnenwiel dat Van Kleef als dank aan een van zijn onderduikgevers cadeau had gedaan, moest alsnog worden terugbezorgd, evenals de naaimachine die Van Kleef voor zijn gezin had achtergehouden.

4.3.2 De complexiteit van het rechtsherstel

Op woensdag 8 februari 1950 ten kantore van de Alkmaarse notaris mr. Dirk Johannes Roos, zoon van oud-notaris M.C. Roos en gedelegeerde voor het *Rechtsherstel*, kwam een bont gezelschap bijeen om, zoals Johannes Roos dat in de aanhef van de door hem opgemaakte akte omschrijft, 'over te dragen de onroerende goederen die zonder medewerking of toestemming van Marianna Polak-Levie zijn verkocht en overgedragen'. In de vergadering werden de rechten hersteld van een relatief klein deel van het onroerend goed dat de in Hoorn geboren koopman Hijman Gabriël Polak (1868-1927),

echtgenoot van Marianna Polak, tijdens zijn leven had gekocht. Na een lange periode van voorbereidingen zouden de geroofde eigendommen aan haar erfgenamen worden teruggegeven. Het was geen dag van vreugde maar een dag van droeve herinnering: Marianna had zich immers in het voorjaar van 1943 het leven benomen in de *Hollandse Schouwburg* in Amsterdam. Haar beide dochters, Rebecca Polak en Margrethe Levy-Polak, en Johan Reinhard Levy, echtgenoot van Margrethe, overleefden het naziregime door tijdig onder te duiken. Na de oorlog herstartte Johan Reinhard zijn schoen- en leerfabriek in Amsterdam. De dames hadden geen beroep, meldt de akte. Om hen in Alkmaar te vertegenwoordigen hadden zij iemand gemandateerd. Deze persoon had tevens mandaat van de *Niederländische Grundstücksverwaltung* in Den Haag: dat hield in feite in dat van alle partijen bekend was, dat zij met de voorliggende akte instemden.

Twee oorlogskopers, koopman Jacob Huesmann uit Grootebroek en tuinbouwer Johan Lange uit Hoorn, hadden zelf de moeite genomen om te komen. Timmerman Jacob Koopen werd vertegenwoordigd door zijn kort tevoren door het *NBI* benoemde bewindvoerder, de Alkmaarse advocaat en procureur mr. G. van Hilten. Omdat Koopen soms moeilijk traceerbaar was, er werd zelfs gezegd dat hij was geëmigreerd, trad Van Hilten voor hem op; Koopen was echter te ziek om van Amsterdam naar Alkmaar te reizen. Ook de *Raad voor het Rechtsherstel* had een mandataris gestuurd: een notarisklerk trad op voor kolenboer Sybren Alkema en voor Jan Scheer, de slager uit Berkhout, die beiden door het *Beheersinstituut* onder beheer waren gesteld. Hadden zij de sessie bij willen wonen, dan had hun handtekening geen rechtskracht zolang dat beheer voortduurde. Notaris Roos had een dik papier voor zich: aan de acht pagina's tellende akte voor de teruggave van de bezittingen waren zeven onderhandse akten gehecht, die eerst door de aanwezigen voor waar werden erkend en in aanwezigheid van Roos en een viertal getuigen werden getekend.

De feitelijke transportakte was het resultaat van een langdurig administratief proces. Eronder lagen de onderhandse akten die door de ANBO-makelaar (Sindram) waren opgesteld.

Bij Huesmann ging het om vier transacties, tot een bedrag van f 4300,-, bij Lange om één transactie ad f 3850,-. Koopen was betrokken bij twee transacties: de opstallen en het erfpachtsrecht voor een aantal panden aan de Kuil. In de *Verkaufsbücher* ontbreekt Kuil 16, het pand dat echter tegelijk blijkt te zijn gekocht met twee andere blokjes woningen aan de Kuil: de nummers 22-24 en 28-30, tezamen voor f 2300,-. De koopsom in de *Verkaufsbücher* voor beide aankopen is gelijk aan dat bedrag, dus inclusief nummer 16. Voor Alkema ging het om een drietal kleine transacties, ad f 625, waarvan de helft later werd doorverkocht aan slager Scheer.

Bij verkoop door de *Niederländische Grundstücksverwaltung* waren de onroerende goederen onbezwaard met een hypotheek. Huesmann sloot voor zijn aankoop een krediethypotheek af bij de *NV Hoornsche Credietbank voor de Middenstand* van H.J. Sindram, die optrad als beheerder voor de Amsterdamse makelaar Everout en dus indirect voor de *NGV*, alsmede voor het *Commissariaat Niet-Commerciële Verenigingen en Stichtingen* van Müller-Lehning.

Met het nietig verklaren van de verkopen door de *NGV* en de hypotheek van Huesmann werden de erven Polak-Lavie weer eigenaar van de betreffende onroerende goederen. Voor de oorlogskopers lag er nog een forse rekening te wachten: wegens gedeerde inkomsten op hun bezit moest Huesmann de erven Polak f 625,- betalen, voor Lange lag er een rekening van f 617,- te wachten, voor Koopen f 300,-. Alkema had geen inkomsten uit de kavels en krotjes van de Bottersteeg genoten, maar had wel de gemeentelijk lasten

daarover voldaan, zodat de erven Polak, die inmiddels al over hun eigendommen beschikten en inkomsten daaruit genoten, hem f 30,- waren verschuldigd.

Daarmee waren de kopers er nog niet: voor de afwikkeling van de hele affaire waren de vier kopers nog de kosten voor de akte, voor de rechtskundige bijstand van de erven Polak verschuldigd en in het geval van Huesmann ook nog voor het royement van de hypotheek bij de *Hoornsche Credietbank*. Voor Huesmann kwam dat in totaal uit op f 259,50, voor Lange op f 155,65, voor Koopen op f 96,25 en voor Alkema en Scheer op f 100,-. Omdat al deze bedragen door de erven Polak waren voorgesloten, werden de vorderingen op de NGV ter restitutie van de afgedragen koopsommen voorlopig overgedragen aan de erven Polak. De retrocessie werd pas rechtsgeldig toen de vijf hun schuld aan de erven Polak hadden voldaan. Afgezet tegen de aankoopsommen bleven de vijf oorlogskopers met een forse financiële kater zitten in ruil voor een onzekere cessie op de NGV in liquidatie.

4.3.3 Het moeras van de advocatuur, Italiaanse Zeedijk 27-29

In Januari 1951 nam notaris Van Hasselt uit Amsterdam contact op met de gemeente Hoorn.¹¹⁰ Hij moest de nalatenschap van Dolf Polak regelen, waarvan bekend was geworden dat hij op 21 mei 1943 in Sobibor was vermoord. 'Tot de vermogensgemeenschap, waarin de erflater was gehuwd,' schreef Van Hasselt, 'behoorde o.a. zijn aandeel in 2 percelen te Hoorn, Zeedijk 27 en 29, welke percelen in eigendom toebehoren aan de gemeente Hoorn en door haar in erfpacht is uitgegeven.' Van Hasselt had begrepen dat het erfpachtsrecht was vervallen omdat de canon tijdens de bezettingstijd niet was voldaan, maar ook dat de grond opnieuw in erfpacht was uitgegeven. Of de gemeente duidelijkheid kon verschaffen in verband met de afhandeling van de erfenis?

Van Hasselt zal niet hebben vermoed wat hij met die betrekkelijk eenvoudige vraag zou losmaken. Om advies gevraagd, legde de gemeentearchitect het college uit dat het erfpachtsrecht niet stilzwijgend was verlengd maar was geëindigd per eind 1948. En hij schreef erbij: 'Het is in 1943 (misschien ten onrechte) overgeschreven op C.D. Wormsbecher, die inmiddels is overleden.' De verzuchting tussen haakjes staat letterlijk in de brief. In zijn antwoord aan Van Hasselt wijst het college er vervolgens op dat eigenaren geen rechten meer kunnen ontlenen aan een verlopen erfpachtsrecht als gevolg van de beëindiging van de erfpacht. Toch was het college uit een vorm van coullance bereid om in dit specifieke geval een redelijke vergoeding voor de opstallen te geven, die overigens in een zeer slechte staat van onderhoud verkeerden. Het probleem was echter dat men nog altijd niet wist wie de erfgenamen van Barend de Jong en Trijntje de Jong-Klein waren. Beiden overleden in de oorlog in Hoorn nog voor de deportaties aanvingen. Enkele in de Verenigde Staten wonende familieleden hadden bij volmacht afstand van hun aandeel in de erfenis gedaan, ten gunste van Engeltje de Jong. Maar door het bericht dat Dolf Polak, de echtgenoot van de zus van Engeltje de Jong, al in 1943 was overleden, moest die volmacht wellicht worden herzien.

Bij de gemeente vermoedde men dat de *Raad voor het Rechtsherstel* in Alkmaar niet veel haast maakte met dit lastige dossier. De zaak werd daarom nogmaals onder de aandacht gebracht: de *Raad* antwoordde vlot. Men zat ook daar met het dossier in de maag en voor de opsporing van andere erfgenamen waren nauwelijks aanknopingspunten te vinden. De *Raad* voegde er echter waarschuwend aan toe: Engeltje is niet de enige erfgenaam van haar ouders en alleen het herstel naar de situatie van 1943 speelde een rol. Dit standpunt schoot de gemeentearchitect in het verkeerde keelgat: na zes jaar is dat nog steeds niet

---

110 Dossier Italiaanse Zeedijk, Westfries Archief, 0351-1545.

gelukt, schreef hij schamper aan b en w, als gemeente hebben we meer belangen te behartigen, zoals de sanering van de Italiaanse Zeedijk. Bovendien inde Engeltje de Jong de huren zonder ook maar iets aan het onderhoud te doen. Bovendien had een binnenbrand in nummer 29 ook nog eens de elektriciteitsinstallatie geruïneerd, zodanig dat die door het *PEN (Provinciaal Elektriciteitsbedrijf van Noord-Holland)* was afgekeurd.

Eind mei 1951 bleek uit een aan het college uitgebracht juridisch advies dat sinds het beëindigen van de erfpacht de canon niet meer was betaald: en ietwat vreemde constatering als er immers geen sprake meer was van een erfpachtverhouding en de gemeente in dat geval ook geen nota daarvoor kon hebben verzonden. Verder werd gesteld dat de oude erfpachters na afloop van een erfpachtcontract nergens meer staat op konden maken en eigenlijk had de kavel geheel ontruimd en schoon aan de gemeente overgedragen moeten worden, zonder enig recht op een tegemoetkoming. Het was dus geheel onjuist dat Engeltje de Jong nog steeds de huren inde voor de opstallen die in feite aan de gemeente waren vervallen. In dezelfde trant volgde half juni 1951 nog een brief aan de gedeputeerde van de *Raad voor het Rechtsherstel* met de opmerking dat de gemeente geen behoefte had om de onterecht genoten huurinkomsten van mejuffrouw De Jong terug te vorderen en nog steeds bereid was tot betaling van een schadeloosstelling van f 850,- zodra de *Raad* aangaf wie de erfgenamen waren.

Vervolgens bleef het drie jaar stil tot zich een onverwachte wending voordeed. Een nieuwe speler verscheen op het toneel: mr. J.H. Meijer, een advocaat uit Alkmaar, die de belangen van de weduwe Wormsbecher-Homan behartigde. Per brief d.d. 25 maart 1954 meldde hij oud-notaris M.C. Roos¹¹¹, tevens gedelegeerde voor het *Rechtsherstel*, dat het Hoornse gemeenteraadslid mr. Windhausen voor het voorstel was gaan liggen om de vergoeding van f 850,- aan zijn cliënte uit te keren. Meijer hoopte dat de gezondheid van Roos inmiddels zodanig was dat hij daarover een conferentie met hem en vertegenwoordigers van alle betrokken partijen in Alkmaar kon beleggen. De Hoornse gemeentesecretaris Peeman zou bereid zijn om daarvoor naar Alkmaar af te reizen. Een paar dagen later ontving het Stadhuis een soortgelijke brief. Volgens Meijer had Windhausen zijn cliënte Engeltje de Jong geadviseerd de rechtsherstelprocedure, die zij als erfgename moest beginnen, in te trekken. Meijer wees op een brief van de gemeente van juli 1952 waarin het gemeentebestuur zich bereid verklaarde om de schadeloosstelling voor het aflopen van de erfpacht aan een door hem aan te wijzen gegadigde uit te betalen. De brief van Windhausen was in Meijer's bezit en kon 'ter wille van de waarheidsvinding' zo nodig worden opgevraagd. Roos liet al snel weten dat zijn gezondheid hem belette aan het overleg deel te nemen en dat de afdoening van deze kwestie een zaak van het college was.

Op 28 mei 1954 ontving Meijer een antwoord van het college: het stadsbestuur sprak zijn verbazing uit dat de *Raad voor het Rechtsherstel* de weduwe Wormsbecher opvoerde voor de vergoeding, die het college nadrukkelijk had beschouwd als geste ten opzichte van de onterecht uit hun eigendom gezette erven De Jong. Het college was ervan uitgegaan dat met het voorstel van Meijer een regeling getroffen was tussen de erven De Jong en de erven Wormsbecher. Toen dat niet het geval bleek, had het college afgezien van het betaalbaar stellen van de vergoeding. Immers, aldus gemeentesecretaris Peeman, na overleg met Windhausen bleek er in het geheel niets te zijn geregeld.

---

111 Notaris M.C. Roos was per 31 december 1947 gedefungeerd, maar behandelde nog wel zaken van rechtsherstel.

De toon in de correspondentie van mr. Roos en mr. Meijer met Windhausen werd stekelig. Ter illustratie de belangrijkste passages uit de brief van Roos van 1 juni 1954 aan Windhausen. Wat was er gebeurd? Maakte Roos als gedelegeerde van de *Raad* een uitglijer met zijn toezegging aan Meijer? Was dit de uitleg van de *Raad voor het Rechtsherstel* van het begrip 'minnelijk'? Of probeerde de *Raad* het financiële fiasco van Wormsbecher of zijn weduwe niet onnodig groter te maken?

'In het kort zal ik Uw brief, de alinea's op den voet volgend, beantwoorden. Inderdaad waren er vele complicaties, doch de ware reden tot intrekking van de aangifte sproot uit het besef, dat rechtsherstel voor de familie de Jong slechts kon leiden tot geldelijke schade. Immers conditie sine qua non voor restitutie in integrum was, dat die familie ter tafel bracht het bedrag aan hoofdsom en rente (+/- f. 1500,-), dat Wormsbecher op 24 Juni 1943 besteedde voor aflossing van haar schuld en dat zij (de Jong) overliet aan de tegenpartij de vordering op de N.G.V. ad f 1146.92, zijnde het gedeelte der koopsom te dien dage in contanten gestort.

De intrekking hield wèl in accoordverklaring met uitbetaling van de vergoeding aan de erven Wormsbecher. Wij bespraken dat punt, U betreurde het, maar er was niet aan te ontkomen: de vergoeding belichaamde het (ondergegangene) erfpachtsrecht, waarvan de Jong 29 Januari 1953 definitief verwijderd werd.

Hier ligt het knelpunt. Natuurlijk pleegde de N.G.V. in 1943 onrecht (*furor teutonicus*), maar zij "dupeerde" de Jong niet. Immers voor een toen reeds ten einde lopend erfpachtsrecht telde de domme koper f 2800,-- neer, waarvan +/- f 1500,- rechtstreeks ten gunste van de Jong kwam en +/- 60% van f 1146,92 onder het bereik dier familie is. Dus tegenover een verlies van f. 850,- stond (rond) een verkrijging van f 2150,--. U werpe niet tegen dat na 31 December 1948 de gemeente Hoorn bereid zou zijn geweest het recht met de Jong te vernieuwen: in den brief van B. en W. d.d. 11 Juni 1951, no. 1920 staat het tegendeel te lezen.

De gemeente Hoorn heeft tegenover de Jong geen enkel onrecht gepleegd, is dus tegenover haar tot niets verplicht juridisch noch zedelijk. Natuurlijk gaat het slechts het gemeentebestuur (en de centrale overheid) aan wat met de gemeentelijke penningen geschiedt. Echter Mr. Meijer heeft volkomen gelijk als hij voor de Wormsbechers aanspraak maakt op de vergoeding: het woord van B. en W. (brief d.d. 4 Juli 1952, no. 1396) worde niet tot een aanfluiting.

....

Ik zal niet meer reageren op brieven terzake. Uw brief begon met: Het is vervelend, de mijne eindigt met Het is veel erger dan vervelend.'

Het is schokkend om te lezen hoe Wormsbecher door Roos als een domme koper werd weggezet, maar behoorde het niet tot de mores van de notaris, in dit geval Noot uit Benningbroek, om Wormsbecher als koper in 1943 voor die domme aankoop te behoeden als het erfpachtsrecht bijna op aflopen stond en de waarde van grond en opstal daarmee veel lager waren? Wormsbecher was een *NSB*'er en notaris Noot waarschuwde dan uit principe niet voor de mogelijke gevolgen van het aangaan van een dergelijke transactie,

zoals hij zijn handelswijze tijdens het onderzoek naar H.J. Sindram verdedigde.¹¹² Hij liep immers ook gevaar te worden beschuldigd van tegenwerking van het beleid van de bezetter tot het 'ontjoodsen' van de samenleving.

De volgende dag bezorgde de post de repliek van Windhausen op de brief van Roos bij het college. Het zal geen verbazing wekken dat hij het in alles oneens was met Roos: intrekking van het request tot rechtsherstel hield geen akkoordverklaring in met uitbetaling van de vergoeding voor de opstallen aan de erven Wormsbecher. Hij had daar ook niet mee ingestemd. Er was 'geen enkel motief om afstand te doen van de onderhavige aanspraak c.q. zich accoord te verklaren met uitkering daarvan aan de erven Wormsbecher.... De enige weg om alsnog tot een oplossing te komen, is m.i. gelegen in de toewijzing van het bedrag ad f 850,- door het gemeentebestuur naar reden van recht en billijkheid'.

Zoals verwacht was de brief van Roos koren op de molen van Meijer, die de dag na Windhausen ook nog een duit in het zakje kwam doen omdat hij meende iets nieuws te melden.

'Ik zend U hierbij afschrift van de brief van notaris Roos, welke deze op 1 dezer aan Mr. Windhausen deed toekomen.

De inhoud daarvan spreekt voor zichzelf en maakt nu toch wel voldoende duidelijk dat de Jong niet is gedupeerd... Er bestaat voor B. & W. alle reden, om hun voorstel tot de toegezegde vergoeding aan de erven Wormsbecher krachtig in de Raad te verdedigen. Van mijn kant zal ik mij ook nog met Mr. Windhausen verstaan en ik vertrouw nu werkelijk dat ook Uwerzijds alles zal worden gedaan om deze zaak te bespoedigen en tot een oplossing te brengen.'

Ruim twee weken later volgde een reactie van B en W aan de heren Windhausen en Meijer, gedateerd 17 juni 1954. Het college herhaalde dat 'de geste tot het bij uitzondering uitkeren van een dergelijke vergoeding uitsluitend bedoeld was tegenover de naar onze toenmalige mening door vijandelijke maatregelen gedupeerde familie De Jong. Zo stond het ook in de brief aan de gedelegeerde voor het rechtsherstel.... Hoewel wij betreuren, dat deze, door ons redelijkerwijze niet te verwachten, gang van zaken verwachtingen heeft gewekt, zijn wij niet bereid opnieuw een voorstel in deze richting te doen. Wij zijn n.l. van mening, dat het niet op de weg der gemeente ligt de erven Wormsbecher, zo deze schade hebben geleden, tegemoet te treden voor een door wijlen Wormsbecher in volkomen vrijheid gepleegde daad, waarvoor hij en thans zijn erfgenamen alle risico en gevolgen behoren te dragen....

Overigens moet o.i. uit de thans ten dienste staande gegevens de conclusie worden getrokken, dat de fam. de Jong geen financiële schade heeft geleden. Aan hen komt n.l. ten goede een bedrag van ruim f 2150,- bestaande uit de door Wormsbecher afgeloste hypotheek van f 1500,- en een voor 60% te realiseren vordering op de v.m. *Niederl. Grundstücksverwaltung*, totaal groot f 1146,92. Dit bedrag van f 2150,- dekt naar onze stellige overtuiging ruimschoots de waarde der onderhavige opstallen in 1942, gelet op de staat waarin zij zich toen reeds bevonden en vooral ook i.v.m. het binnen enkele jaren aflopend erfpachtsrecht'.

'Bovendien', zo vervolgt het college, 'zou het erfpachtsrecht in verband met de saneringsplannen voor de Italiaanse Zeedijk onder alle omstandigheden beëindigd zijn.'

---

112 Verklaring notaris J.H.M. Noot, CABR dossier H.J. Sindram, NL-HaNA, Justitie / CA Bijzondere Rechtspleging Justitie, 2.09.09, inv.nr. 5420.

Met andere woorden: de familie De Jong zou door de oorlog niet geschaad zijn in haar mogelijkheden 'tot bewaring of verlenging van dit recht'.

Het was duidelijk dat het college er genoeg van had: van hun zijde waren geen nieuwe voorstellen meer te verwachten. Toch waagde Meijer nog een nieuwe poging het college op andere gedachten te brengen: hij bestreed de standpunten van het college en wees erop dat er verwachtingen waren gewekt en dat er niets moest worden nagelaten om nog een redelijke handreiking in de richting van zijn cliënten te doen. Vervolgens bleef het stil.

Een jaar later verraste Windhausen opnieuw vriend en vijand: op 17 juni 1955 liet hij het college weten dat de erven De Jong en de erven Wormsbecher overeenstemming hebben bereikt over de verdeling van de bedoelde vergoeding: elk ging akkoord met de helft van het bedrag. Op 28 juni 1955 nam de gemeenteraad op voordracht van het college het voorstel aan en zo kwam tien jaar na het einde van de oorlog een eind aan deze affaire, waarna het *Kadaster* kon noteren dat het recht was hersteld.

4.3.4 De 'goede bedoelingen' van de gemeente: de Bossupanden

De panden Slapershaven 2 en 3 waren in de oorlog met bepaalde verwachtingen aangekocht. Het gemeentebestuur had niet verwacht dat er na de bevrijding een hoogoplopende juridische strijd werd uitgevochten over het eigendom en de verrekening van kosten.¹¹³

Op 9 april 1943 passeerde bij de Hoornse notaris Kerkhoven de koopakte voor Slapershaven 2 en 3, twee van de drie *Bossupanden*. Geen van de comparanten zal op dat moment weet hebben gehad van het drama rond mevrouw Polak-Levie in de *Hollandsche Schouwburg*. De akte lag voor die tijd al in concept klaar, nadat haar hele bezit door de *Niederländische Grundstücksverwaltung* in de verkoop was gezet. Sindram had de aankoop voorgekookt en Kerkhoven had het voorwerk verricht. Voor duizend gulden werd de gemeente eigenaar van de twee monumentale panden, al moet van die kwalificatie niet te veel worden verwacht, de panden bevonden zich in slechte staat. De *Vereniging Oud Hoorn*, bij monde van haar oprichter en voorzitter Johan Christiaan Kerkmeijer en de *Bond Heemschut* uit Amsterdam hadden burgemeester Schottee de Vries gewezen op de grote kunsthistorische betekenis van de friezen in de voorgevels van de nummers 1 tot en met 3.¹¹⁴ De drie tableaux refereren aan de glorieuze overwinning van de geuzenvloot op de Zuiderzee, voor de stad Hoorn, in 1573. De vlootvoogd van de Spanjaarden, de graaf Van Bossu, werd gevangengenomen en een groot deel van de Spaans-Amsterdamse vloot koos het hazenpad of werd vernietigd. Vanaf de Omringdijk had de bevolking vrij zicht op de strijd.

Schottee de Vries was enkele dagen na het plotselinge vertrek van burgemeester Leemhorst in juli 1942 aangesteld door Backer, de *NSB*-commissaris van de provincie. Zijn benoeming lag vermoedelijk al klaar want rond die tijd werd nog een aantal burgemeesters van vooral Noord-Hollandse kustplaatsen vervangen. Het had 'minder gekund', schreef Christina, de echtgenote van Kerkmeijer, in het dagboek dat zij gedurende de oorlog bijhield. 'Hij staat bekend als een degelijk en fatsoenlijk mens.'¹¹⁵

---

113 Voor zover niet anders vermeld, is alle informatie afkomstig van het Westfries Archief.

114 Het eerste fries, Slapershaven 1, bevindt zich in de hoekwoning, die vanwege de entree als adres Grote Oost 132 heeft.

115 Hoorn in de Verdrukking, Christina Kerkmeijer-de Regt. Lang vervulde Schottee het ambt niet: begin maart 1943 overleed hij op 37-jarige leeftijd tamelijk plotseling aan een hartstilstand. Hij leed onder de zwaarte van zijn ambt, de verantwoordelijkheid die deze voor hem meebracht.

Haar man kende Schottee persoonlijk. Beiden waren lid van de *Museumcommissie van het Westfries Museum* en waren ook actief in het *Westfries Genootschap*. Van de overwegingen achter de verkoop (het voorkomen van verder verval van de al in slechte staat verkerende woningen) kwam echter niets terecht. Ongetwijfeld zullen de bijzondere omstandigheden tijdens en na de oorlog daartoe hebben bijgedragen. Bovendien hadden de huurders van nummer 2 tijdens de zware winter '44 - '45 de bouwkundige staat van hun pand nog meer aangetast door alles wat branden kon, tot aan de stutbalken toe, te gebruiken voor stoken en koken. De huur voor de beide panden werd vanaf de datum van koop door de gemeente geïnd. Ook na de bevrijding zette de gemeente geen stappen om verder verval te voorkomen, de woningen te restaureren en de fameuze friezen te conserveren: er viel immers zoveel meer te doen om de stad en de samenleving weer op te bouwen.

In 1948 leek het de goede kant op te gaan: de erven Polak, de beide dochters en de echtgenoot van de jongste, zochten contact met het gemeentebestuur om hun tijdens de oorlog onrechtmatig afgenomen bezit terug te krijgen. In eerste instantie zonder daarvoor een rechtsherstelprocedure te voeren, althans daar lijkt het op. Beide partijen erkenden dat de verkoop nietig moest worden verklaard, waarmee de erfgenamen formeel hun bezit terugkregen. Bij beide partijen was er bereidheid om lasten, onkosten en inkomsten uit de huren te verrekenen. In ruil daarvoor zou de gemeente dan de vordering op de NGV van de erfgenamen krijgen. De gemeente was ook bereid de kosten van de procedure, zoals die voor de werkzaamheden van de *Raad voor Rechtsherstel*, voor haar rekening te nemen. Niets aan de hand, zou men denken. Toch was het geen groot gebaar. Volgens de rechtsherstelprocedure waren die kosten voor rekening van de oorlogskoper, terwijl het ook niet om een blanco cheque ging. De rechters van de Raad maximeerden in hun vonnis die kosten vaak.

Vervolgens kwamen de gebreken aan de orde, met name de gebreken die de huurder van nummer 2 tijdens de hongerwinter in zijn woning had veroorzaakt. Daar waar de gemeente als huiseigenaar optrad, had zij dat moeten voorkomen, vonden de erfgenamen en dus diende die schade voor rekening van het stadhuis te komen. De woningen verkeerden namelijk niet meer in de staat zoals toen zij in 1943 in handen van de gemeente kwamen. Het verwijt dat de gemeente nalatig was toen zij het bezit tijdelijk uitoefende, met als enig doel het behoud van de bijzondere panden, schoot het gemeentebestuur en in het bijzonder gemeentearchitect Ruitenbeek in het verkeerde keelgat. De conceptakte van 7 december 1948, die notaris Kerkhoven al klaar had liggen, kon de prullenbak in.

Omdat, naar verluidt, de staat van onderhoud rond Slapershaven 2-3 exemplarisch scheen te zijn voor het overige bezit van de weduwe, droegen burgemeester en wethouders in de loop van 1950 Ruitenbeek op onderzoek te doen naar de staat van onderhoud en van het beheer van het voor Hoornse begrippen omvangrijke bezit van wijlen Hijman Polak en zijn weduwe. Ruitenbeek schreef in zijn rapport van 20 oktober 1950 dat bij inzage van de dossiers was gebleken 'dat ook vóór 1940 het onderhoud van de percelen te wensen overliet'. Vervolgens somde hij een lange reeks van klachten op: aanschrijvingen op grond van de *Woningwet* en aanmaningen, die in een enkel geval zelfs tot 1915 teruggingen. Hij besloot zijn rapport met Slapershaven 2 en 3: voor nummer 2 was het een lange litanie van klachten. Maar de bewuste aanschrijving waarop hij zich voor Slapershaven 2 baseerde was van februari 1926, meer dan twintig jaar eerder, zonder te melden wat er sindsdien was uitgevoerd en wat de gemeente had gedaan in de jaren dat de panden in handen van de gemeente waren. Het was in zijn totaliteit een schokkende opsomming

waarbij rekening moet worden gehouden met de totaal andere mores op de woningmarkt in vergelijking met nu. Maar feitelijk staat dit aspect los van waar het in deze zaak om draaide: het afhandelen van de onrechtmatige aankoop van de twee panden door de gemeente en de terugkeer naar de situatie van 1940 of in ieder geval naar het moment voordat de NGV de panden confisqueerde.

Wat zeker niet bijdroeg bij het zoeken naar een oplossing was dat de gemeente in diezelfde periode een aantal huurders van bezit van de erven Polak aanzette om zich over de slechte staat van hun woningen bij de gemeente te beklagen, zodat diezelfde gemeente maatregelen, zoals aanschrijvingen tot verbetering, kon opstellen.¹¹⁶ Het verdient vermelding dat dit hele proces deel uitmaakte van een bredere aanpak van het oude stadscentrum en het havengebied, waarbij het gemeentebestuur de ergste krotten in de stad onbewoonbaar wilde verklaren en wilde opruimen. Eind jaren veertig en begin jaren vijftig verklaarde het gemeentebestuur in dat kader 45 woningen in de binnenstad onbewoonbaar. Maar de wijze waarop het college in het algemeen met deze kwestie omging kan de indruk niet wegnemen dat zo de erfgenamen van de weduwe Polak onder druk werden gezet.

Een tweede poging van notaris Kerkhoven, die door de *Raad voor het Rechtsherstel* in deze zaak als notaris-bemiddelaar was aangewezen om tot een vergelijk te komen, strandde in 1950 opnieuw. De erven Polak lieten zich inmiddels bijstaan door een gerenommeerd Amsterdams advocatenkantoor.

De kosten van juridische bijstand van de slachtoffers van de roof van Joods onroerend goed kwamen, zo was de regeling bij het rechtsherstel, voor rekening van de oorlogskoper. De gemeente zag de bui al hangen en weigerde bij voorbaat de kosten van de raadslieden van de erfgenamen te vergoeden. Per brief van 2 november 1950 aan Kerkhoven liet burgemeester Canneman, de opvolger van Leemhorst, dat onomwonden weten: 'Haar lust tot procederen zou zij vrij spel kunnen geven op kosten van de gemeente, die daartoe niet bereid is', staat zwart op wit. Er stonden de gemeente hoge kosten te wachten als zij wel eigenaar van de panden was en er moest worden gerestaureerd: 'Kosten die nooit uit de huur kunnen worden voldaan', verzuchtte Canneman tot slot. Opnieuw verbond de gemeente twee aspecten die los van elkaar stonden. Bovendien, we zagen het al, was er beslist geen sprake van een *carte blanche*. Als dan ook nog Rebecca Polak en Johan Reinhard Levy een starre opstelling werd verweten, zal het geen verbazing wekken dat de tweede poging om de zaak minnelijk af te doen ook bakzeil haalde.

Toch moest er een oplossing komen in het kader van het rechtsherstel en de achteruithollende staat waarin de panden zich bevonden. Het waren de erfgenamen die met hulp van het 'dure' Amsterdamse advocatenkantoor *Grosheide, Schut sr. en Schut jr.*, in juli 1951 de volgende officiële stap zetten. Achter de schermen namen zij, of hun raadslieden, contact op met notaris Kerkhoven om uit de impasse te geraken. In juli 1951 richtten zij een verzoek aan de *Afdeling Rechtspraak* van de *Raad voor Rechtsherstel* in Den Haag om uitspraak te doen in de al lang slepende kwestie, onder bijvoeging van een apart door notaris Kerkhoven opgesteld proces-verbaal van zwarigheden: de erfgenamen, c.q. hun advocaten, stelden dat zij ervan overtuigd waren dat de panden, gezien de cultuurhistorische betekenis voor de stad, van belang zijn en daarom in overheidshanden hoorden te komen, maar dat niet mocht worden getracht dat doel te bereiken 'door een nietige koop- en verkoopovereenkomst, tot stand gekomen met behulp van een door of

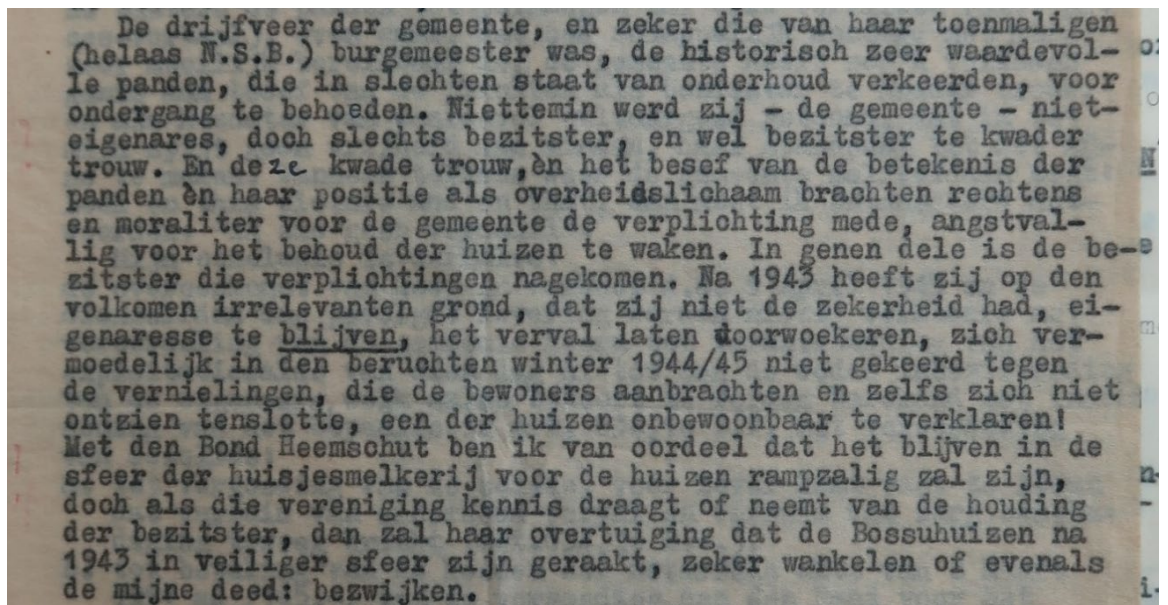
---

116 Kennisbank Oud Hoorn, gezocht op de adressen uit de *Verkaufsbücher*.

vanwege de vijand met macht beklede instantie'. Er diende bovendien een redelijke prijs voor een aankoop te worden voldaan, niet die op basis van een door de NGV vastgestelde koopsom. Op verzoek van burgemeester Canneman maakte Ruitenbeek een nieuwe berekening van de waarde van de beide panden van voor de oorlog: hij kwam uit op f 1100,- tot f 1200,-. Tevens moest rekening worden gehouden met de waardevermindering van de panden door de gebeurtenissen vanaf de tijd dat de gemeente de panden in bezit had. Dat 'klemte temeer omdat de gerequesteerde' – de gemeente dus – 'de voormelde goederen niet te goeder trouw heeft verkregen'. Vooral de twijfel aan de goede trouw van het gemeentebestuur viel verkeerd in Hoorn. Dat valt te begrijpen aangezien de gemeente telkens vanuit dat ene perspectief, het behoud van de monumenten, naar de panden had gekeken.

Onder het verzoek aan de *Raad voor het Rechtsherstel* lag een vernietigend oordeel van de Alkmaarse oud-notaris mr. M.C. Roos (1876-1957), die in 1931 tot notaris in Alkmaar was benoemd. Hij vervulde naast zijn ambt verschillende functies: zo was hij lid van de *Kamer van Toezicht* op de notarissen en kandidaat-notarissen te Haarlem. Onmiddellijk na de bevrijding was hij door het *Militair Gezag* benoemd als lid van de adviescommissie voor het notariaat van die instantie. Bovendien was hij lid van de *Zuiveringscommissie* voor Alkmaar en Haarlem. Daarna kreeg hij een rol als gedelegeerde van de *Raad voor het Rechtsherstel* in Alkmaar. De notarissen in deze commissies hadden doorgaans nauwe banden met het verzet en waren zeer principieel tegen de handel in Joodse panden. Dat gold, naast Roos, bijvoorbeeld ook voor de notarissen Lubbers en Bennink Bolt van de Amsterdamse *Zuiveringscommissie*.¹¹⁷

Voor hun uitspraak lieten de rechters van de *Afdeling Rechtspraak* zich in belangrijke mate leiden door het principiële advies van mr. Roos. Deze twijfelde niet aan de goede trouw van de gemeente maar verweet het gemeentebestuur letterlijk 'te kwader trouw' te hebben gehandeld. Een korte passage uit het rapport van Roos maakt zijn fundamentele standpunt duidelijk.

De drijfveer der gemeente, en zeker die van haar toenmaligen (helaas N.S.B.) burgemeester was, de historisch zeer waardevolle panden, die in slechten staat van onderhoud verkeerden, voor ondergang te behoeden. Niettemin werd zij – de gemeente – niet-eigenares, doch slechts bezitster, en wel bezitster te kwader trouw. En deze kwade trouw, en het besef van de betekenis der panden en haar positie als overheidslichaam brachten rechtens en moraliter voor de gemeente de verplichting mede, angstvallig voor het behoud der huizen te waken. In genen dele is de bezitster die verplichtingen nagekomen. Na 1943 heeft zij op den volkomen irrelevanten grond, dat zij niet de zekerheid had, eigenaresse te blijven, het verval laten doorwoekeren, zich vermoedelijk in den beruchten winter 1944/45 niet gekeerd tegen de vernielingen, die de bewoners aanbrachten en zelfs zich niet ontzien tenslotte, een der huizen onbewoonbaar te verklaren! Met den Bond Heemschut ben ik van oordeel dat het blijven in de sfeer der huisjesmelkerij voor de huizen rampzalig zal zijn, doch als die vereniging kennis draagt of neemt van de houding der bezitster, dan zal haar overtuiging dat de Bossuhuizen na 1943 in veiliger sfeer zijn geraakt, zeker wankelen of evenals de mijne deed: bezwijken.

117 R. Schütz, Kille Mist.

‘Het beroep op het publiek belang voor het behoud van de panden, getuigt van blindheid voor de eigen tekortkomingen’, vat Roos de opstelling van de gemeente nog eens samen.

In september 1951 probeerde burgemeester Canneman een doorbraak te bewerkstelligen: hij richtte zich rechtstreeks tot de staatssecretaris van *Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen*. ‘Alle pogingen om deze zaak tot een oplossing te brengen zijn tevergeefs gebleken’, zo ving de brief aan. Maar ‘de blindheid voor de eigen tekortkomingen’ was nog aanwezig als hij schrijft: ‘Door de negatieve en passieve houding der familie werd een beëindiging van het geschil onmogelijk gemaakt.’ Canneman refereerde aan een onderhoud dat hij kort na zijn installatie in december 1949 met mr. Roos had: Roos had in dat gesprek gezegd dat hij de gemeente zou steunen in ‘haar pogingen de eigendom der percelen te behouden’, omdat dat de meeste zekerheid bood voor zorgvuldige omgang met de monumenten. In tegenstelling tot die toezegging had Roos, aldus Canneman, ‘een voor de gemeente ongunstig, zelfs vernietigend advies gegeven’. En elders stelde de burgemeester dat hij niet begreep waarom Roos een dergelijk negatief geluid over de gemeente liet horen. Hij verzocht de staatssecretaris zijn invloed aan te wenden opdat de *Afdeling Rechtspraak* van de *Kamer Amsterdam* alsnog deskundig onderzoek liet uitvoeren. Canneman dacht hierbij aan de *Bond Heemschut* in Amsterdam, die hij een kopie van zijn brief aan de staatssecretaris toestuurde.

Eind september 1951 richtte de *Bond Heemschut* zich tot de bewindsman: zij wees op het gevaar dat de gemeente persisteerde en dat de panden onderwijl steeds verder verkrotten en adviseerde hem om zelfs gaande de procedure de mogelijkheid van onteigening te doen onderzoeken en eventueel aan de gemeente Hoorn voor te leggen. Een maand later wendde de staatssecretaris zich tot de *Afdeling Rechtspraak* van de *Raad voor Rechtsherstel* in Amsterdam. In zijn brief werd nog een nieuw aspect belicht: voor de oorlog zouden enkele pogingen zijn ondernomen om tot restauratie van de panden te komen. Die zouden zijn gestuit op tegenwerking van de toenmalige eigenaar, ‘die zelfs het plan had om de fries uit de gevel als handelsobject van de hand te doen, deze vermindering is toen verhinderd’. Het is merkwaardig dat dit verwijt ontbrak in de opsomming van Ruitenbeek. Het verwijt dat de gemeente tijdens de hongerwinter niet handelend was opgetreden, werd door de staatssecretaris van tafel geveegd: het betrof een periode van overmacht.

Nog weer een maand later beklagde Canneman zich ook bij de *Raad voor het Rechtsherstel*. Van de kant van de tegenpartij kwam maar geen bericht over de verdere afwikkeling, terwijl een snelle reactie was beloofd. Tevens werd de vooroorlogse waarde, zoals die door Ruitenbeek was berekend, nogmaals aangehaald. Daaruit kan worden opgevat dat Hoorn iets meer dan die duizend gulden over had voor de beide panden, ondanks de verslechterde staat.

Pas op 1 februari 1952 kwam de *Raad voor het Rechtsherstel* op basis van de uitspraak van de *Afdeling Rechtspraak* tot een definitief oordeel: ‘De Raad voor het Rechtsherstel heeft overwogen, dat de gemeente, hoe respectabel overigens haar motief, tot behoud van een monument moge zijn geweest, desbewust Joods goed heeft aangekocht, een handeling die in de door de Raad genomen beslissingen slechts bij zeer hoge uitzondering werd gesanctioneerd en dat een uitzondering van dergelijk bijzonder karakter hier niet aanwezig is.’ De koop van deze huizen op 9 April 1943 werd door de *Raad* nietig verklaard.

Alle claims van de erven Polak werden in dit arrest toegewezen, uitgezonderd de claim voor vergoeding van de schade ontstaan tijdens de hongerwinter. De rechters waren

daarin wel meegegaan, maar de *Raad* oordeelde dat die schade ook zou zijn ontstaan als de erven Polak toen eigenaar van hun panden waren geweest. Als de erven Polak met deze uitkomst konden leven, zouden zij hun cessie van vordering op de NGV ad f 1000 aan de gemeente overdragen. Notaris-bemiddelaar Kerkhoven kreeg opdracht om op basis van dit besluit de affaire af te ronden. Canneman beseftte dat het oordeel definitief was en legde zich neer bij de uitspraak: hij stelde de door hem eerder ingeseinde partijen van het vonnis op de hoogte. De staatssecretaris betreurde de uitspraak en deed nog een andere suggestie: kan een particulier of een organisatie de panden niet verwerven en de restauratie entameren? Als laatste redmiddel, voegde de bewindsman nog toe, zou de gemeente zelfs kunnen overwegen de panden te onteigenen, want de monumenten moesten worden behouden.

Drie maanden later zal men op het stadhuis waarschijnlijk vreemd hebben opgekeken toen mr. F. W. Goudsmit van een ander advocatenkantoor zich op 10 mei 1952 namens de heer en mevrouw Levy-Polak tot burgemeester Canneman wendde. Er werd gevraagd om een gesprek met zijn cliënt 'vanwege ettelijke misverstanden die uit diverse publicaties zouden blijken'. Het gesprek zal de zaken zeker hebben verhelderd, want op 2 december 1952 zat burgemeester Canneman weer aan tafel bij notaris Kerkhoven, samen met enkele getuigen en een lasthebster namens de erfgenamen Polak-Levie en de NGV. Er zullen lange gesprekken aan zijn voorafgegaan, maar uiteindelijk vonden partijen elkaar in het ontbinden van de onrechtmatige aankoop, de teruggave van de panden aan de erven Polak-Levie en de elkaar over en weer in rekening te brengen kosten, waarna de erfgenamen hun vordering op de NGV aan de gemeente Hoorn overdroegen.

Van de vordering ad f 984,13 op de NGV ontving de gemeente in de loop van de jaren vijftig twee uitkeringen: de eerste ad f 393,65, de tweede, tevens slotuitkering bedroeg f 104,81. Eind jaren vijftig bereidde de *Vereniging Oud Hoorn*, samen met eigenaresse Rebecca Polak, die een substantiële bijdrage in de kosten wilde leveren, de restauratie van de beide panden aan de Slapershaven voor. Ook het rijk, de provincie en de gemeente stelden subsidies beschikbaar. In 1967 knapte de gemeente, die inmiddels eigenaar was geworden van Grote Oost 132 annex Slapershaven 1, het fries van dat pand op.

In 2023 herdenkt Hoorn dat 450 jaar geleden slag werd geleverd op de Zuiderzee: de drie friezen brengen dat als een beeldverhaal onder het oog van het publiek. Misschien zou middels een kleine QR-code bij deze panden aandacht geschonken kunnen worden aan de minder fraaie geschiedenis rond het behoud van de panden met de monumentale friezen en aan het lot van de vervolgte Joodse medeburgers tijdens de oorlog.

4.3.5 Kleine Noord 20, Brieffies, Sindram en De Nadorst

Kleine Noord 22 was het woon- en winkelpand van de *Hoornsche Zuivel- en Margarinehandel* van de familie Brieffies. Schoonzoon Theodorus Bontje, die op nummer 19 tegenover 20 en 22 woonde, was bedrijfsleider. Na de oorlog dook nog een derde firmant op toen onderzoek werd gedaan door de *Politieke Opsporings Dienst* naar de houding van Brieffies en Bontje tijdens de oorlog: de weduwe Anna Hilda de Vries-Wartmann. Haar overleden echtgenoot was medebestuurder van de onderneming. Notaris Klaassen uit Blokker was gedurende dat onderzoek aangesteld als beheerder van het vermogen van Brieffies en Bontje en tevens als bestuurder van hun onderneming. Brieffies kocht in 1943 het pand Kleine Noord 20 via bankdirecteur en makelaar Sindram, de belangrijkste spil die voor de Duitse roofinstanties bij de handel in Joods onroerend goed in Hoorn. Hij beschikte vanuit zijn vooraanstaande rol in de Hoornse samenleving

over een breed netwerk. Veel onroerend goed wist hij beargumenteerd, al bleken de argumenten achteraf bezien niet altijd zuiver, aan zijn potentiële kopers, merendeels *NSB*'ers, te slijten.

Sindram was bekend met de wensen en ambities van velen en zo legde hij vermoedelijk contact met Brieffies. Ondanks de oorlog liepen de zaken goed, zal Sindram geweten hebben. En met de aankoop van Kleine Noord 20 van de weduwe Polak-Levie zou de om de *Hoornsche Zuivel- en Margarinehandel* kunnen uitbreiden. De *NV Hoornsche Credietbank voor de Middenstand* kon altijd een hypotheek verzorgen en deed dat ook in dit geval voor de volle koopsom. Wanneer precies is niet bekend, maar Brieffies kocht in de oorlog ook de Blokkerder uitspanning *De Nadorst* van Sindram en mej. A.J. Schneiders voor maar liefst f 8500,-. Dat complex is begin jaren '50 afgebroken nadat het door de provincie was aangekocht voor de aanleg van een nieuwe weg, de latere Provinciale Weg. Een nieuwe *Nadorst* is daarna op een andere plek in Westerblokker gerealiseerd, niet ver van de oude verwijderd. Deze heeft zich de naam toegeëigend, maar verder is er geen relatie met de vroegere uitspanning.

Een inspecteur van het *Nederlandsch Beheersinstituut* had zich in 1946 op de hoogte gesteld van het bezit in Blokker, maar trof een 'bouwval' aan. Hij dacht het nog even voor het *NBI* aan te kopen, tegen een lager bedrag weliswaar, maar het *NBI* wilde niet speculeren op de aanleg van de nieuwe weg. Uit onderzoek naar Brieffies' vermogen, dat notaris Klaassen als beheerder moest doen, bleek dat hij ook het vruchtgebruik genoot van *Hotel-Café-Restaurant De Runxputte* aan de Kapellaan in Heiloo. Vanaf de bevrijding werden er *NSB*'ers met hun gezinnen ondergebracht. Eind 1945 woonden er nog vijf gezinnen, die volgens Brieffies in een brief aan het *Beheersinstituut* veel te weinig voor hun onderdak betaalden, te weten f 30,- per maand voor de vijf gezinnen tezamen. Ook in Bergen genoot Brieffies nog het vruchtgebruik van een pand.¹¹⁸

Als reactie op anonieme verdachtmakingen van collaboratie waren Bontje en Brieffies op 1 juli 1945 door de *POD* aangehouden en gedetineerd in de Krententuin. Pas na ruim twee maanden werd Brieffies verhoord; hij moest vervolgens nog twee weken wachten eer hij werd vrijgelaten, zonder dat duidelijk was wat de verdachtmaking precies inhield en of het beheer was opgeheven. In een brief van 3 december 1945 aan de minister van Justitie schreef Brieffies dat 'ofwel de feiten zoo onbeduidend waren dat vervolging niet in overweging kon worden genomen, ofwel de aanklacht op onjuiste motieven berust die door ondergetekende konden worden weerlegd'. Nog altijd was hij niet in zijn rechten hersteld en om dat versneld te laten gebeuren vroeg hij de medewerking van de minister. Aan het slot van zijn brief schreef Brieffies, dat hijzelf en Bontje al in 1941 illegaal werk deden: zij waren 'in de hongertijd de enigen in Hoorn en omgeving die met moeite en gevaar alle ziekenhuizen hebben bediend en voedsel aan onderduikers en illegalen in Amsterdam en Den Haag brachten'. Het jaar 1941 voor 'illegaal' werk lijkt ons wat vroeg. Eind 1945 beklagden Brieffies en Bontje zich bij het *Militair Gezag* over de lakse werkwijze van notaris Klaassen: wekenlang was hij onbereikbaar voor hen. Pas een half jaar later, op 12 juni 1946, werd Brieffies door de advocaat-fiscaal onvoorwaardelijk buiten vervolging gesteld. De verdenking tegen beiden werd in augustus 1946 officieel ongegrond verklaard. Of dat wegens gebrek aan bewijs was, vermelden de stukken niet. De schorsing van de drie firmanten kon worden opgeheven. Helaas verzuimden Klaassen en het *NBI* de onderbeheerstelling van zowel Brieffies als de zuivelhandel ook op te heffen. Bijna twee jaar later deelde het *NBI* aan Brieffies, Bontje en notaris Klaassen mee

---

114 Beheersdossier Brieffies, NL-HaNA, Ned. Beheersinstituut / Beheersdossiers, 2.09.16.02, inv.nr. 48713.

dat ze dat vergeten waren. Niettemin mocht notaris Klaassen voor zijn beheerswerkzaamheden f 250,- op zijn rekening bijschrijven, een bedrag dat door Brieffies, Bontje en de firma moest worden voldaan.

In het proces-verbaal van zijn verhoor door de *POD* in het kader van de vervolging van Sindram, beweerde Brieffies dat hij als koper van Kleine Noord 20 direct na de bevrijding contact had opgenomen met kandidaat-notaris Evers om het eigendomsrecht van Kleine Noord 20 te kunnen herstellen.¹¹⁹ Dat is intrigerend want het was notaris Noot die bij de verkoop in 1943 was betrokken en volgens de gegevens van het *Kadaster* vond het rechtsherstel pas in 1956 plaats, waarmee het uitgerekend de laatste Hoornse zaak was waarvan de situatie werd rechtgezet. In het dossier van het *NBI* inzake het rechtsherstel voor Kleine Noord 20 bevinden zich meerdere stukken die de bewering van Brieffies tegenspreken. Op 22 april 1952 wendde advocaat en procureur Den Dolk van het Amsterdamse advocatenkantoor *Grosheide, Schut sr. en Schut jr.*, hetzelfde kantoor dat we in de zaak tegen de gemeente tegenkwamen, zich tot de *Afdeling Rechtspraak van de Raad voor het Rechtsherstel* in Den Haag namens Rebecca Polak en Johan Reinhard Levy. De erfgenamen van de weduwe Polak-Levie verklaarden dat Kleine Noord 20 ‘zonder medewerking of toestemming van de eigenaar of haar erfgenamen is verkocht voor de prijs van f 2000,- en overgedragen door, althans in opdracht van de *Niederländische Grundstücksverwaltung* aan Cornelis Brieffies, zijn echtgenote...’ waarna nog de namen van hun vier kinderen volgden. Minnelijk overleg om het bezit terug te krijgen had nergens toe geleid. De reden waarom werd niet vermeld, maar aan het verzoek van de requestanten was een verklaring gehecht, opgemaakt door notaris mr. Dirk Johan Roos, zoon van M. C. Roos. Ook hij stelde dat fout gekocht onroerend goed eerst terug moet waarna op normale wijze kan worden onderhandeld over een mogelijke koop, mits de indertijd ontrechten, of hun erven, daarmee instemden. Advocaat Den Dolk schreef dat zijn cliënten nog steeds van mening waren dat de koop ongedaan moest worden gemaakt en dat zij het pand onbezwaard in bezit terug wilden krijgen.

De uitspraak van de *Raad voor het Rechtsherstel* in juli 1955 schiep meer duidelijkheid: in juli 1945 hadden de erfgenamen Polak-Levie het vruchtgebruik van hun bezit gekregen, niet het eigendom. Daar had Cornelis Brieffies grote moeite mee: hij wilde het pand slechts in eigendom overdragen als de erfgenamen de betaalde koopsom aan hem voldeden. Bovendien beweerde hij dat de weduwe Polak-Levie het pand toch al aan Brieffies had willen verkopen. De rechters van de *Raad voor het Rechtsherstel* hadden daar echter geen boodschap aan.

Tevens bleek dat de vier kinderen, die in de akte van 1943 worden genoemd, akkoord waren gegaan met de door de notaris-bemiddelaar D. J. Roos opgestelde akte, waarin de teruggave en de condities waren geregeld. Ook de erfgenamen, Rebecca Polak en haar echtgenoot Johan Reinhard Levy, hadden ingestemd met dat voorstel. Cornelis Brieffies ging echter dwarsliggen: hij wilde niet alleen de koopsom ontvangen, maar weigerde ook de exploitatieopbrengst die hij had genoten, en die rechtens de erfgenamen Polak-Levie toekwam, aan hen te betalen. Brieffies vond bovendien dat ook het exploitatiesaldo van na juli 1945 hem toekwam. Kennelijk had hij zijn kinderen, die het medevruchtgebruik van het pand op grond van de akte uit 1943 hadden, ertoe bewogen op hun eerdere instemming met het voorstel van Roos terug te komen. Die kans kregen de kinderen niet

---

119 Strafdossier Hendrik Jan Sindram, NL-HaNA, Justitie / CA Bijzondere Rechtspleging Justitie, 2.09.09, CABR inventarisnummer 5420: PRA Alkmaar dossier 5282, CABR inventarisnummer 14859: Tribunaal Alkmaar dossier 139.

van de rechters: de instemming bleef staan. Het had ook geen enkele zin, aldus de *Raad*: hun bezwaren zouden toch worden afgewezen.

Cornelis Brieffies verweet de erven Polak dat zij niet tijdig het rechtsherstel hadden aangevraagd, hij was het die daartoe een poging had ondernomen. Ook dat argument vond geen gehoor bij de rechters. Er was ook geen bewijs dat de weduwe Polak het pand toch al aan Brieffies had willen verkopen zodat ook dat van tafel werd geveegd, op grond van dezelfde argumenten die we eerder in rechtszaken tegenkwamen: de situatie van 9 mei 1940 gold als uitgangspunt. De weduwe Polak had het pand niet zelfstandig verkocht, het was haar door een vijandige instelling ontnomen en zonder haar toestemming van de hand gedaan. De familie Brieffies had zich moeten onthouden van de koop van Kleine Noord 20, waarvan zij hadden moeten begrijpen dat het onrechtmatig was. En dus kwamen ook alle kosten die het rechtsherstel met zich meebracht voor rekening van de familie Brieffies. Gedepossedeerden (zij die onrecht waren) konden aanspraak maken op volledig rechtsherstel en schadevergoeding, onverschillig of de koper, in dit geval C. Brieffies, de schade geheel of gedeeltelijk op de NGV of enige andere instantie kon verhalen. Naar de mening van de rechters ging de familie Brieffies er ten onrechte van uit dat zij een deel van de schade op de erven Polak kon afwentelen. Ook de weg naar de *Credietbank*, die de hypotheek verstreekte, en naar notaris Noot, die de koopakte in 1943 passeerde, werd door de *Raad* afgesneden. Pas als Cornelis Brieffies zich aan alle opgelegde eisen had gehouden en alle betalingen had verricht die hem waren opgelegd, kon hem de vordering op de NGV worden toegewezen. Het was al bekend dat van de vorderingen op de NGV, bijna f 2000,-, hooguit de helft zou worden uitgekeerd. Daarbovenop kwamen de gemiste exploitatiesaldi van de rechtmatige eigenaar, de kosten van de *Hoornsche Credietbank* inzake de hypotheek en het doorhalen van de verleende hypotheek, vooralsnog geraamd op rond de f 180,- en de vergoeding van de door de erven Polak-Levie gemaakte proceskosten ad f 50,-. Een snelle berekening van de schadepost voor de familie Brieffies kwam uit op rond de f 1500,-.

Cornelis Brieffies kwam twee jaar voordat de *Raad* uitspraak deed te overlijden op 64-jarige leeftijd. Al eerder, in mei 1948, kwam zijn schoonzoon Theo Bontje bij een tragisch ongeval in Wadway om het leven. Niet alleen Kleine Noord 20, maar ook de eigendom van *De Nadorst*, de *Runxputte* in Heiloo en nog een eigendom in Bergen vormden een probleem: het ging om grote geldbedragen.

In 1956 werd de rechterlijke uitspraak van juli 1955 in het *Kadaster* aangetekend waarmee de laatste zaak van dit onverkwikkelijke dossier inzake het Joods onroerend goed, althans voor Hoorn, voorbij was.

Ook in de casus Brieffies zien we dezelfde 'blindheid voor de eigen tekortkomingen', die de gedelegeerde notaris Roos de gemeente eerder in de zaak Slapershaven 2 en 3 had verweten.

Vrouwe Justitia wordt vaak geblinddoekt gesymboliseerd, met een weegschaal en een zwaard in de hand. De weegschaal vormt het symbool voor een zorgvuldige afweging van de belangen en de argumenten alvorens te oordelen. De blinddoek verwijst naar het recht dat volstrekt onpartijdig is. In de gevallen die wij bespraken is dat het geval geweest, hoewel sommigen moeite bleven houden met een uitspraak die in hun nadeel uitviel.

In alle gevallen is het recht in Hoorn hersteld, maar alleen in juridisch en zakelijk opzicht. Het recht mag zich immers niet laten leiden door een gevoel van empathie of emotie. Terugkijkend op de besproken casussen blijft een gevoel van morele tekortkoming bij de oorlogskopers, waaronder de gemeente Hoorn. Men heeft hoe dan ook het onderste uit

de kan proberen te krijgen, waardoor het rechtsherstel in deze gevallen onnodig lang heeft geduurd.

4.3.6 Het bezit van Heiman Cohen en zijn dochters en de Stichting BAON

Nog een laatste casus tot slot.

In de zomer van 2020 verscheen een uitgebreid artikel in het *Dagblad van West-Friesland*¹²⁰ van Cees Beemster, waarin hij verslag deed van de zoektocht van Ton van Schoten naar het onroerend goed van de broer van zijn grootvader Heiman Meijer Cohen en zijn vier dochters. Heiman vertrok in 1925 om gezondheidsredenen naar Antwerpen, waar zijn broer Valentijn al langer verbleef. Hun oudere broer Meijer nam *Magazijn De Gunst* in de Kerksteeg over en Heiman bleef eigenaar van de panden die hij in Hoorn had verworven. Na vier jaar keerde het gezin van Heiman naar Amsterdam terug.¹²¹ De header van het artikel was enigszins suggestief: 'Enkele van deze panden kwamen begin jaren vijftig in handen van de gemeente Hoorn. Nazaat Ton van Schoten uit deze Joodse familie vindt dat Hoorn wel iets heeft recht te zetten.' 'Het gaat niet om geld', zei hij, 'maar het zou mooi zijn als Hoorn een gebaar zou maken.' Omdat dat artikel licht tot misverstanden kan leiden, gaan we wat dieper op deze casus in.

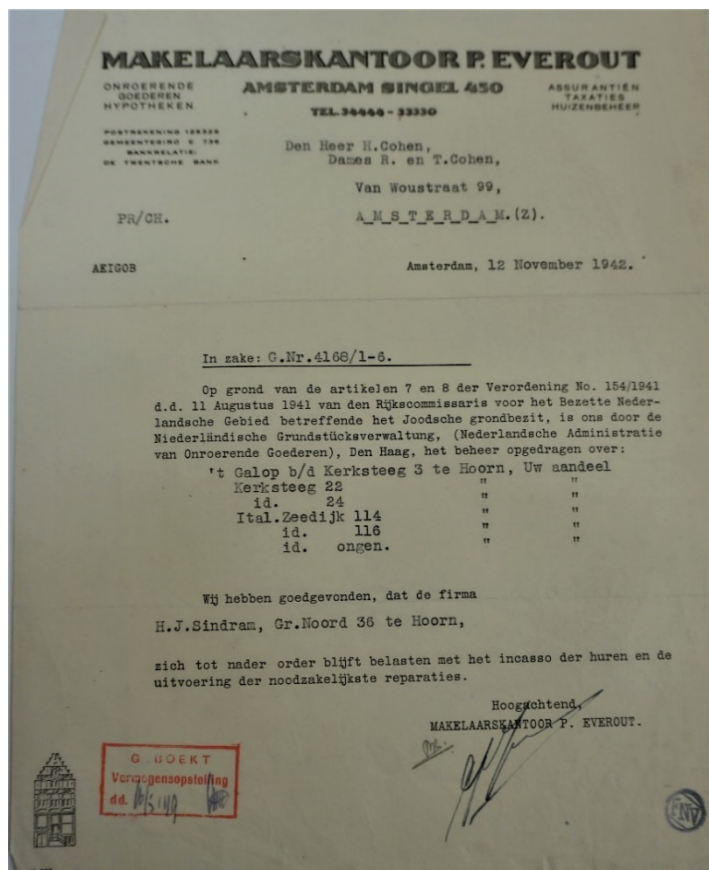
Op 12 november 1942 stuurde *Makelaarskantoor P. Everout* een zakelijke brief aan de heer H. Cohen en de dames R. en T. Cohen op hun adres in de Van Woustraat in Amsterdam over het beheer van Heiman's panden in Hoorn. De inhoud kwam in het kort hierop neer: H.J. Sindram mocht zich met het incasso der huren blijven belasten en de meest noodzakelijke onderhoudswerkzaamheden laten uitvoeren.... Hoogachtend, P. Everout...

Zoals we eerder zagen liet Sindram geen gras groeien over zijn rol met betrekking tot de Joodse panden in Hoorn. Reeds voor het midden van 1943 had hij de onroerendgoedportefeuille van Heiman aan C.D. Wormsbecher gesleten: Kerksteeg 22-24 gingen op 25 maart 1943 van de hand, de overige panden op 26 juni van dat jaar. De totale koopsom bedroeg f 8100,-.

---

120 Dagblad van West-Friesland dd 11 juli 2020.

121 Ton van Schoten, De kinderen van Benjamin Cohen en Engeltje Polak, Kwartaalblad Oud Hoorn, 2019-1.

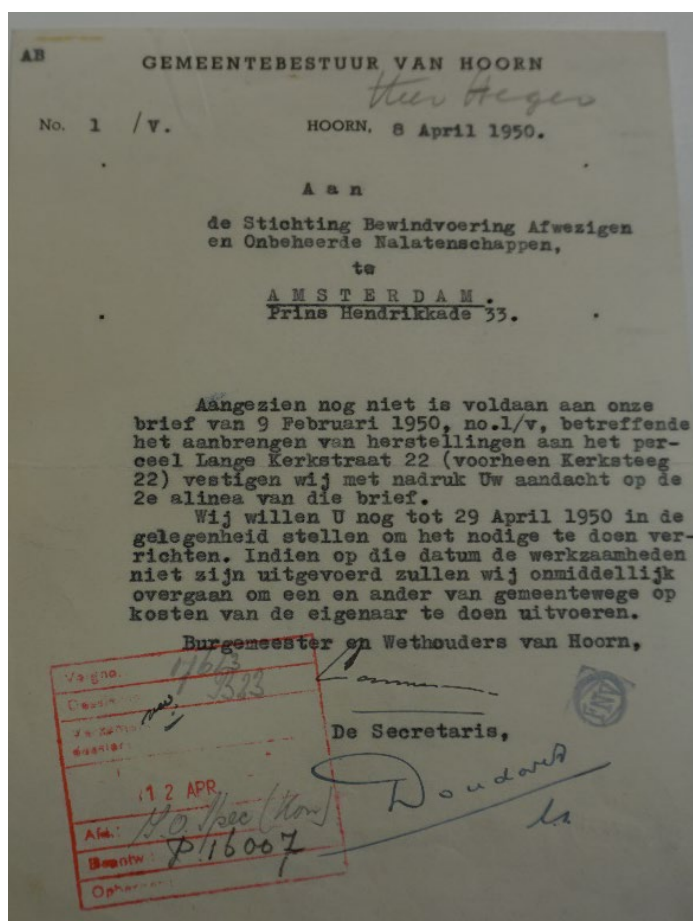
Al in 1948 vond formeel rechtsherstel plaats. De *Stichting Bewindvoering Afwezigen en Onbeheerde Nalatenschappen* te Amsterdam had zich over de nalatenschap van Heiman Cohen en zijn vier dochters, waarvan er twee gehuwd waren, ontfermd. Allen waren in de oorlog vermoord. *BAON* vertegenwoordigde de rechten van de erfgenamen zolang er geen uitsluitsel was over de vraag wie die erfgenamen waren. Dat was geen eenvoudige klus, zoals Van Schoten in het krantenartikel aangeeft. Hij twijfelt er zelfs aan of er ooit een betaling aan de vele erfgenamen, tot in de VS, heeft plaatsgevonden. Maar daarin speelt de gemeente ons inziens geen rol.

Stichting Bewindvoering Afwezigen en Onbeheerde Nalatenschappen

Ook de gemeente Hoorn kreeg te maken met de stichting *BAON*, die optrad als beheerder van uit Joods eigendom afkomstig onroerend goed in de gemeente. In Hoorn was de stichting verantwoordelijk voor het beheer van de panden die eigendom waren geweest van Heiman Cohen en mevrouw Polak-Levie.

Waarom was deze stichting betrokken bij het Hoornse rechtsherstel en wat was de functie van deze rechtspersoon? Het rechtsherstel ging uit van het principe dat de gedeposedeerde (de ontrechte partij) het initiatief moest nemen en het rechtsherstel diende aan te vragen. Al snel na de bevrijding bleek dat er voor Joods vermogen vaak niemand was om actie te ondernemen. Er was een rechtspersoon nodig om op te treden namens de erfgenamen. Met dit doel voor ogen werd de *BAON* op 20 juni 1945 als particuliere stichting opgericht.¹²²

¹²² De oprichtingsakte van de stichting *BAON* werd gepasseerd door de Amsterdamse notaris mr. A.M. Blaisse op 20 juni 1945. Nationaal Archief 2.09.49, inv. nr. 668. Het bestuur bestond in 1945 uit voorzitter mr. A.J. d'Ailly (1902-1967), hij werd burgemeester van Amsterdam; uit bestuurslid prof. mr. M.H. Bregstein

De voorzitter, mr. Arnold d'Ailly, was een bestuurlijk zwaargewicht, die in 1946 burgemeester van Amsterdam werd. Hij werd geadviseerd door de Joodse jurist prof. mr. Marcel H. Bregstein, die de oorlog had overleefd als gemengd gehuwde. Voor de overheid nam belastinginspecteur Prakken deel aan het bestuur, dat in de jaren daarna nog van samenstelling veranderde. Het *Nederlands Beheersinstituut* benoemde de *Stichting BAON* tot bewindvoerder van de afwezigen die voorkwamen in de administratie van LVVS, het voormalige *Lippmann, Rosenthal & Co (Liro)*. Vanaf eind 1947 beheerde de stichting de vermogens van 'afwezigen', totdat duidelijk was vastgesteld wie de rechthebbenden waren, wat de vermogensbestanddelen waren en wat het saldo van de nalatenschap was. Daarna werd de afhandeling aan een notaris overgedragen. Het beheer kon zich over vele jaren uitstrekken als er een groot aantal erfgenamen was, hetgeen tot begrijpelijke ergernis bij de nabestaanden leidde. Vanaf 1949 is het *BAON* overgegaan in het *Beheersinstituut*. De correspondentie is bewaard gebleven in het beheersdossier van het *NBI*.¹²³

(1900-1957), hoogleraar rechtsgeleerdheid aan de Gemeente Universiteit van Amsterdam, en uit bestuurslid A.B. Prakken (1890-1977), hoofdinspecteur der Rijksbelastingen.

123 Onderzoeksgids oorlogsgetroffenen BAON www.oorlogsgetroffenen.nl/archiefvormer/BAON. Zoals vrijwel alle dossiers uit deze tijd maken de dossiers een chaotische indruk, waarbij ook het papiertekort een rol zal hebben gespeeld. Veel aantekeningen zijn gemaakt op kleine papiertjes, soms zelfs snippers. Tegelijkertijd wordt de indruk gewekt dat de werkwijze van het NBI en BAON compleet werd gedocumenteerd. Uit de correspondentie en de interne stukken kan goed worden gereconstrueerd welke beslissingen er zijn genomen en welke handelingen er in het kader van het beheer zijn verricht.

De stichting *BAON* was verantwoordelijk voor het betalen van de gemeentelijke belastingen en heffingen. Als beheerder was ze verantwoordelijk voor de staat van de panden en die was in een aantal gevallen slecht. Zo schreef de taxateur van het *BAON* over het pand 't Glop 3: 'Dit perceel is een zeer mooi beleggingsobject. Het is n.l. een pakhuis vol met ratten en voor $\frac{3}{4}$ vergaan. (...). Het enige wat met dit perceel te bereiken is, is het te slopen.'¹²⁴ Er was grote huurachterstand toen het pand in 1950 werd gesloopt. Het innen van de huren was vaak problematisch, de al dan niet betaalde huur over de bezettingsperiode was vaak onderwerp van meningsverschillen: was er nu wel of niet betaald en aan wie? Erfgenamen, zoals E. de Jong, meenden dat de beheerder veel kosten uit de huuropbrengsten had kunnen betalen. Het was voor hen zuur dat er bedragen van de verkoopopbrengst werden afgetrokken, om rekeningen te voldoen.¹²⁵ Zo verminderde de waarde van het vermogen door de jaren heen. Als beheerder werd de stichting *BAON* door de gemeente op de staat van onderhoud van de beheerde panden aangesproken. Op de staat van inkomsten en uitgaven, behorende bij het dossier van Heiman Cohen, staat vermeld dat aan de gemeenteontvanger te Hoorn op 15 maart 1947 een bedrag van f 539,04 aan reparatiekosten was overgemaakt.¹²⁶ Dit betrof diverse reparaties aan het onroerend goed die op last van de gemeente ten behoeve van de huurders werden verricht: de gemeente handelde vanuit het algemeen belang.

B.23/8 3243
Heiman Cohen.

Staat van Inkomsten en Uitgaven.

1946			1946		
28/11	Uittreksel kadaster f.	9,35	14/75	Hoorafr. Hoornsche Cred. Bnk.	f. 50,76
	Griffiekosten	26,--		id.	" 11,40
	Reiskosten	3,20	24/6	"	" 34,15
31/12	Advert. Parool	5,--	12/8	"	" 13,30
			20/9	"	" 25,--
1947			24/12	"	
14/3	Reiskosten	2,70			
15/3	Gem. Ontv. Hoorn, rep. kosten	539,04	1947		
1/5	Telefoonkosten	-,90	6/2	Voorschot L.V.V.S.	" 186,76
4/7	Decl. Not. v. d. Bergh	14,50	15/4	Huurafr. Hoornsche Gr. Bank	" 501,64
11/8	Recherchekosten	15,--		"	" 349,41
8/10	Uittreksel kadaster	2,80	20/10	"	"
10/10	Taxatie en verzek.	53,--	1948		
28/11	Decl. sr. Drilling	3,70	9/4	"	" 117,82
4/12	Brandverzekeringen	44,42	1/10	"	" 270,47
			30/12	"	" 62,75

Fragment van de staat van inkomsten en uitgaven met vermelding van reparatiekosten uit het beheersdossier van Heiman Cohen

Indien werd besloten tot verkoop van een pand, dan was toestemming van de erfgenamen nodig om tot verkoop over te gaan. Voordat werd overgegaan tot verkoop, moesten er drie onafhankelijke taxatierapporten aan de stichting *BAON* ter beschikking worden gesteld. Deze werkwijze werd bijvoorbeeld gehanteerd bij de transactie Italiaanse Zeedijk 114-116 aan de gemeente Hoorn.

Voordat de afhandeling van de nalatenschap werd overgedragen aan de notaris, werd door de *stichting BAON* en het *NBI* rekening en verantwoording afgelegd. In veel dossiers

¹²⁴ Rapport d.d. 11 mei 1948 opgesteld door de *BAON*, Nationaal Archief, 2.09.16.03, *NBI*-beheerdossier Heiman Cohen, dossier nummer 55.232

¹²⁵ Brief 9 oktober 1950 aan het *NB* van E. de Jong, beheersdossier Heiman Cohen, *ibidem*.

¹²⁶ Aanhangsel bij de brief van 26 maart 1952 van het *NBI* aan notaris Leclercq, *ibidem*.

komen we dan ook staten met activa en passiva tegen. In het beheersdossier van Heiman Cohen bevindt zich een overzicht van alle gemaakte kosten tijdens het beheer, de transacties met onroerend goed en de waarde van de bezittingen.¹²⁷

Het rechtsherstel was in Nederland een tijdrovende procedure. In de eerste plaats omdat er tussen de partijen tot een schikking moest worden gekomen. De onderhandelingen kostten veel tijd. In de tweede plaats was het uitzoeken van de vererving vaak een tijdrovende zaak die jaren kon duren. Ten derde, voor het beheer van onroerend goed was er sprake van complicerende factoren: de bouwkundige staat van de panden, de verhouding met de huurders en de rol van de gemeente op het gebied van de huisvesting van haar burgers. En dit alles nog afgezien van juridische complicaties in een nieuw rechtsgebied, waardoor alle betrokken partijen konden worden geconfronteerd met onverwachte situaties en juridische procedures.

Glop 3

Over een van de panden van Heiman Cohen, Glop 3, was een wat uitgebreider dossier te vinden. In mei 1948 bracht medewerker Droog van de *Stichting BAON* een cynisch rapport uit over het pakhuis met erf Glop 3, waar een buurvrouw van het Grote Noord haar oog op had laten vallen: een rattenhol en een bouwval, zoals eerder vermeld. Droog schatte de sloopwaarde op ca. f 250,-. Wormsbecher had er in 1943 f 300,- voor neergeteld. 'Mevrouw De Wit aan wiens tuin dit fraais grenst, wil gaarne dit perceel kopen en heeft er f 500 voor geboden.' Droog vertelde haar dat het pand voor f 1000,- van eigenaar kon wisselen, 'maar als mevrouw De Wit er f 750 voor wil neerleggen is dat een prachtbod', vond Droog. 'In dat geval direct verkopen', is zijn advies aan zijn stichting en het *NBI*. De *Hoornsche Credietbank*, die was ingeschakeld, bracht het aanbod van duizend gulden aan mevrouw De Wit over. Aanvankelijk wilde zij er niets van weten, maar na een paar dagen bedacht mevrouw De Wit zich en verhoogde haar bod tot f 700,-. In juli '48 mag het perceel met opstal van de *BAON* voor f 800,- weg. De stichting zat om geld verlegen, want de gemeente Hoorn overwoog aanschrijvingen te laten uitgaan voor enkele panden uit de nalatenschap van Heiman Cohen. Koper Wormsbecher was al in augustus 1945 overleden en zijn weduwe was in 1947 onder beheer gesteld van het *NBI*. Het *NBI* wendde zich medio oktober 1948 tot Meijer Cohen, de broer van Heiman, die in het *Centraal Israëlitisch Ziekenhuis* aan het Amsterdamse Weesperplein verbleef. Het *NBI* vroeg hem of hij ermee kon instemmen om enkele panden uit de nalatenschap van zijn broer te verkopen, zodat de kosten voor het meest noodzakelijke onderhoud in de andere panden van zijn broer uit de opbrengst konden worden voldaan? Meijer Cohen speelde de vraag door naar zijn schoonzoon A.J. van Schoten in Den Haag die het merendeel van de erfgenamen vertegenwoordigde. Buurvrouw De Wit van het Grote Noord had zich inmiddels tot notaris Wit uit Avenhorn gewend. Hij schreef het *BAON* dat hij voor zijn cliënte nu wel eens hom of kuit wilde hebben. Wanneer kon zij een antwoord op haar verzoek verwachten? De stichting antwoordde snel: Van Schoten uit Den Haag had zijn broer, deurwaarder in Hoorn, gevraagd om het perceel te taxeren. De taxatie kwam op f 1000,- uit, een fors bedrag voor wat Droog nog niet zoveel eerder een bouwval en een pakhuis vol ratten noemde. Maar, aldus Van Schoten: misschien accepteert zijn Hoornse broer een bod van f 900,- en mevrouw De Wit moest maar eens contact met hem opnemen.

---

127 Brief van het *NBI* aan Notaris W.L. Leclercq te Amsterdam met het verslag van overdracht, d.d. 26 maart 1952. Dossier Heiman Cohen, *ibidem*.

Bijna een jaar later vroeg mevr. Polak-de Jonge, een nicht van de Cohens en één van de mogelijke erfgenamen, de *Stichting BAON* naar de stand van zaken van de verkoop van de panden van Heiman Cohen. De stichting antwoordde dat zij contact had gehad met M.B. Cohen en V. Cohen. Heiman's broer Valentijn was akkoord met de verkoop van alle panden, maar schoonzoon A.J. van Schoten, die de zaken voor zijn schoonvader Meijer Cohen behartigde, was nog lang niet zo ver: hij had onderzoek gedaan naar de voorgestelde verkoop van de beide winkel/woonhuizen Lange Kerkstraat 22 en 24 en was, aldus de stichting, tegen de verkoop.

In het dossier van Heiman Cohen in het Haagse archief bevindt zich nog een briefje van juni 1951 van het *NBI* aan de heer A.J. van Schoten jr. te Den Haag. Het lijkt er op dat hij enigszins op de vingers werd getikt omdat hij de werkzaamheden van *BAON* en *NBI* doorkruiste. 'Zoals U bekend, hebt U notaris Leclercq verzocht een verklaring van erfrecht op te maken inzake de boedel Heiman Cohen.' *BAON* had dat al eerder aan Leclercq gevraagd. Voorts: 'Voor de goede orde maken wij U erop attent, dat de percelen in Hoorn voor de helft aan Heiman Cohen behoren en voor de andere helft aan zijn 4 dochters, waarvan 2 getrouwd waren. Zij staan ook bij ons onder bewind. Om de gehele nalatenschap te kunnen verdelen zal het derhalve noodzakelijk zijn een verklaring van erfrecht te verzorgen voor deze 4 dochters...'

Pas eind 1949 - begin 1950 kwam de gemeente in beeld. Er gingen inderdaad aanschrijvingen de deur uit voor Lange Kerkstraat 22 en Italiaanse Zeedijk 116. Toen er na enkele maanden geen reactie volgde, berichtte het college dat de werkzaamheden van gemeentewege uitgevoerd zouden worden op rekening van de eigenaren. In 1951 werd Glop 3 onbewoonbaar verklaard en plots leek er een versnelling in het proces van afdoening te komen. De panden Lange Kerkstraat 22 en 24 werden alsnog afzonderlijk verkocht: nummer 22 aan de dames Steeman, een markant stel in de Hoornse samenleving¹²⁸ en nummer 24¹²⁹ aan G. Groot. Beiden huurden de panden al voor de oorlog. Engeltje Polak-de Jonge, die bericht van de uitvoering van de werkzaamheden kreeg, was boos op de gemeente: hoe kon zij dat betalen? Misschien moest de gemeente de rekening maar bij Groot neerleggen: volgens haar had hij al die jaren geen huur betaald.

In 1952 werd Glop 3 door Hendrik de Wit, sigarenwinkelier te Hoorn, gekocht. In datzelfde jaar kocht de gemeente Hoorn het pakhuisje met erf Italiaanse Zeedijk 1 voor f 150,- van notaris W.L. Leclercq, die het beheer van de *Stichting BAON* had overgenomen. Wormsbecher had er in 1943 f 100,- voor betaald. Twee jaar later kocht de gemeente van notaris Leclercq de beide panden Italiaanse Zeedijk 114-116, die vervolgens onbewoonbaar werden verklaard en in 1959 gesloopt.¹³⁰

De gemeente was in dit dossier geen oorlogskoper: Glop 3 was niet door de gemeente gekocht. De aankoop door de gemeente van de panden Italiaanse Zeedijk 1, 114 en 116, vond volstrekt rechtmatig plaats. De *Stichting BAON* was een professionele instelling die goed op de hoogte was van de prijzen van onroerend goed. Als zij voor onbekende afwezigen panden verkocht, gebeurde dat meestal op basis van drie onafhankelijke taxaties tegen de gangbare prijs in het economische verkeer.

---

128 Wally Ooms, De dames Steeman, alias Snip en Snap, Kwartaalblad Oud Hoorn 2018-2.

129 Hier zat tot voor kort een herenmodezaak. Aan de deurpost hing tot sluiting een Joodse mezoëza.

130 Kennisbank Oud Hoorn.

5 Een analogie als opmaat naar de conclusies: Burgemeester Leemhorst en de Hoornse vrijmetselaarsloge

Hitler beschouwde de vrijmetselaarsloges, de *Rotaryclubs*, de *Odd Fellows* en het *Rozenkruisers Genootschap* als 'willige werktuigen' voor Joodse belangen. In opdracht van Seyss-Inquart werden deze organisaties en tal van andere kort na de bezetting opgeheven en hun bezit werd in beslag genomen. In Hoorn werd het logegebouw aan de Binnenluiendijk gevorderd. De Hoornse liquidateur van de *Loge West Friesland*, mogelijk J.H. Sindram, bood de gemeente het pand aan voor f 4500,-, maar dat vond het college te duur, liet burgemeester Leemhorst weten. Na wat heen en weer gepraat zakte de prijs naar f 2500,- waarop de deal kon worden afgemaakt, mits de gemeenteraad ermee zou instemmen. 'Een koopje', zei een verheugde burgemeester in de raadsvergadering, dat kon Hoorn niet laten lopen: het bedrag was veel te laag voor een dergelijk groot en monumentaal pand. Als de achterliggende reden voor aankoop was geweest: het pand uit ongewenste handen houden om, mocht het zover komen, het weer aan de vrijmetselaars terug te kunnen geven, dan was dat een nobele zaak geweest. Dat was echter allerm minst de bedoeling: zelfs nadat een raadslid nog gevraagd had naar de voornemens van het college met het pand, moest Leemhorst het antwoord schuldig blijven. Niettemin stemde de voltallige raad in met de aankoop. Tijdens de oorlog werd het pand door de bezetter voor diverse doeleinden gebruikt: in de zomer van '44 werd het zelfs nog ingericht als lazaret met veertig bedden.

Dat de burgemeester niet van zins was om het pand aan de Binnenluiendijk aan de vrijmetselaars terug te geven, mag blijken uit zijn reactie kort na de oorlog. Toen enkele logeleden het pand, met toestemming van het *Militair Gezag*, weer in gebruik wilden nemen, kregen zij het met Leemhorst aan de stok. Hij riep hen bij zich op het matje en beschuldigde hen ervan dat zij zich wederrechtelijk toegang tot het pand hadden verschaft. De gemeente, zo zei hij, was de rechtmatige eigenaar na de aankoop in 1940. Leemhorst, zelf jurist, betwistte zelfs de rechtspersoonlijkheid van de loge, de vrijmetselarij was immers opgeheven! Als bestuurder had hij echter kunnen weten dat die opheffing een vijandige en onrechtmatige daad was en geen vrije keuze van de vrijmetselaars. Na de oorlog werd de rechtspersoonlijkheid van de door de Duitsers verboden organisaties bij beschikking van het *Nederlands Beheersinstituut* van 26 september 1945 met terugwerkende kracht tot 1940 hersteld. Na veel gesteggel, waarbij twee onderhandelaars van de Hoornse loge op de recente besluiten van de regering in Den Haag wezen, kon de loge eind '45 haar eigendom voor f 3.200,- terugkopen. Dat was zevenhonderd gulden meer dan de gemeente had betaald, terwijl het niet ondenkbaar is dat de bezetter voor het gebruik had betaald, want in de regel werden dergelijke kosten door de Duitsers voldaan (weliswaar uit de geplunderde staatskas, waar Rost van Tonningen het beheer over had, maar daar hadden gemeenten en anderen geen boodschap aan). Wegens een gebrek aan middelen moest de loge eerst een paar leningen sluiten om de koopsom op tafel te kunnen leggen. Toen de vrede in Hoorn was getekend, bedankte de loge het gemeentebestuur vriendelijk dat het zolang op het pand had gepast!¹³¹

---

131 John Lamers, Binnenluiendijk 2 en haar gebruikers, Kwartaalblad 2004-2 en Egbert Ottens, Hier is alles gewoon, dat spreekt..., 2019.

6 Conclusies en aanbevelingen

6.1.1 Ter inleiding

Veel hoeft niet aan de casus van hoofdstuk 5 te worden toegevoegd: het schetst in grote lijnen een helder beeld hoe in ons land na de oorlog tot in de hoogste regionen nog over bepaalde zaken werd gedacht. De pragmatische houding van bestuurders leidde tijdens de oorlog tot grootschalige medewerking aan maatregelen zoals de vervreemding van Joods onroerend goed. De *Broederschap der Notarissen*, onder leiding van de Delftse notaris Libourel, adviseerde zijn leden om zich 'lijdelijk' op te stellen en mee te werken aan het passeren van dergelijke akten. De hoop was dat het notariaat zich zo een goede bestuurlijke plaats in de 'nieuwe orde' zou verwerven. Slechts een beperkt aantal principiële notarissen weigerde daaraan mee te werken. Na de oorlog bleef het bestuur van de *Broederschap der Notarissen* in functie en wist er een, voor de notarissen, gunstige regeling uit te slepen: alleen de NSB-leden werden uit het ambt gezet en vervolgd. Notarissen die hadden geprofiteerd van de transacties moesten een deel (60%) van hun verdiensten inleveren, in ruil waarvoor de vervolging van notarissen door de minister van Justitie werd gestaakt. De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat zelfs daar een aantal notarissen zich aan wist te onttrekken.

Die pragmatische bestuurlijke houding zien we breed terug in de naoorlogse aanpak van collaboratie. Of het nu ging om notarissen, advocaten, ondernemers, burgemeesters, ministers, hoge rijks- en andere ambtenaren: de wederopbouw stond voorop en de vervolging van collaboratie werd tot een minimum beperkt. Deze houding vormde ook het uitgangspunt van het rechtsherstel.

6.1.2 Het juridisch herstel

Het rechtsherstel in Hoorn is niet anders, sneller of trager verlopen dan elders in ons land. De rechtsherstelprocedures waren vaak zeer complex waarbij partijen soms lijnrecht tegenover elkaar kwamen te staan. Met name het principiële uitgangspunt van het rechtsherstel, dat eerst de koop ongedaan moest worden gemaakt, en dat de oorspronkelijke eigenaar of diens erfgenamen, in het genot van zijn/hun bezit moest worden gesteld, leidde vaak tot onbegrip en verwijten. Het kostte moeite om de oorlogskopende partij, vooral als die niet de eerste koper was, daarvan te overtuigen. Er bestond een zekere blindheid voor het uitgangsprincipe dat de regering bewust had gekozen, zowel bij de kleine, min of meer toevallige, koper van een enkel pand, als bij een instantie als de lokale overheid. De aard van het rechtsherstel, dat was gebaseerd op het bereiken van een minnelijke schikking tussen partijen, bood mogelijkheden om, als oorlogskoper, het onderste uit de kan te halen. Het leidde ook tot lange procedures, waarin uiteindelijk de *Afdeling Rechtspraak* een onafhankelijk oordeel vaststelde.

6.1.3 De morele dimensie

In de kop van Noord-Holland hield de Alkmaarse oud-notaris Roos hardnekkig vast aan het principe dat de oorlogskoop ongedaan moest worden gemaakt. Dat was tegen het zere been van veel kopers, zoals de gemeente Hoorn. Roos verweet de gemeente Hoorn 'blindheid' voor dat uitgangspunt, zoals in de zaak Slapershaven 2 en 3. Uiteraard botste dat eerste principe nog wel eens met het tweede principe: partijen moesten zoveel mogelijk gelijk worden behandeld, en geen van twee mocht ten opzichte van de ander een te groot voordeel uit het rechtsherstel behalen. Ook dat ervoer de gemeente, toen zij onbedoeld in een weinig verheffende juridische strijd verwikkeld raakte, nadat was besloten om Engeltje de Jong, geheel onverplicht, een vergoeding bij wijze van

schadeloosstelling uit te keren voor het verlopen erfpachtsrecht van de panden Italiaanse Zeedijk 27-29. Engeltje de Jong had in de optiek van notaris Roos al meer dan voldoende profijt gehad van het rechtsherstel: ze had haar bezit onbezwaard teruggekregen omdat Cornelis Daniël Wormsbecher bij zijn aankoop de hypotheek op de twee panden had afgelost.

6.1.4 Toets aan de onderzoeksoopdracht

Belangrijkste conclusie gegeven de onderzoeksoopdracht is dat de gemeente tijdens de bezetting in het totale proces van vervreemding van Joodse panden geen actieve of bijzondere rol heeft gespeeld. De gemeente trad in één geval wel als oorlogskoper op, 'te goeder trouw' volgens eigen inzicht, om de beide monumentale Slapershavenpanden voor verdere verwaarlozing te behoeden. Maar volgens notaris Roos 'te kwader trouw' omdat van een foute regeling onder een fout regime gebruik was gemaakt: het terugdraaien van dergelijke transacties was juist het belangrijkste uitgangspunt van het rechtsherstel. Zijn mening werd onderschreven door de jurisprudentie van de *Afdeling Rechtspraak*, waarin het beroep van (particuliere) oorlogskopers op 'te goeder trouw' zonder uitzondering werd afgewezen. Dat ook partijen als *Oud Hoorn* en de *Bond Heemschut* op aankoop hadden aangedrongen, maakte niets uit. Helaas kwam de gemeente na aankoop, deels om begrijpelijke redenen, niet toe aan restauratie of herstel en was het gemeentebestuur aanvankelijk niet van zins de beide panden zomaar aan de oorspronkelijke eigenaar, resp. diens erfgenamen, over te dragen. Uiteindelijk konden de panden Slapershaven 2 en 3, eigendom van de erfgenamen van de weduwe Polak-Levie, zelfs met haar medewerking en financiële steun worden gerestaureerd, met inbegrip van de bijzondere friezen op de voorgevels.

De gemeente heeft geen actieve rol gespeeld bij de doorverkoop van de overige Joodse panden, omdat alle verkopen transacties betroffen tussen de NGV, een niet-gemeentelijke instantie, en particuliere kopers. Voor zover dat nog uit archiefbescheiden viel te achterhalen, vroegen notarissen de gemeente vooraf of er betalingsachterstanden met betrekking tot de gemeentelijke lasten voor de te vervreemden panden waren die eerst verrekend moesten worden, en om opgave van de hoogte van de gemeentelijke lasten. Dat was overigens de gangbare procedure voor het opstellen van de verkoopaktes.

De beheerders, makelaars, notarissen, tussenpersonen en de *Rijks Belastingdienst* haalden financieel voordeel uit de transacties. Bij de oorlogsaankoop Slapershaven 2-3 had de gemeente wellicht een lager aankoopbedrag kunnen bedingen. Na de oorlog maakte de gemeentearchitect, op verzoek van burgemeester Canneman, een hernieuwde waardetaxatie voor de beide panden per 1940: deze kwam f 100,- tot f 200,- hoger uit dan de betaalde som in 1943 van f 1000,-. Dat verschil kan niet worden gezien als een onmatig voordeel, temeer daar de gemeente door de aankoop zich de verantwoordelijkheid voor de restauratie op de hals haalde en bereid was dat hogere bedrag alsnog uit te betalen.

Voor zover valt na te gaan hebben in Hoorn geen navorderingen van niet-betaalde erfpacht, straatbelasting of wisseltonnenstelsel op Joodse eigenaren plaats gehad. Wij vonden wel navorderingen van enkele nalatige oorlogskopers van Joodse panden, maar dat betrof bezit dat toen al niet meer op naam van de Joodse eigenaren/erfpachters stond. Als 't goed ging, werden de aanslagen voor de gemeentelijke lasten voldaan door de NGV of de ANBO, of door de aangestelde beheerders namens deze instanties en vervolgens door de nieuwe eigenaren. Bij rechtsherstel kon nog een eventuele

(belasting)schuld worden verrekend, maar ook daarvan hebben we in Hoorn geen voorbeelden gevonden.

Niet alleen het gehele proces van vervreemding van Joods onroerend goed in Hoorn is goeddeels langs de gemeente heen gegaan, ook de Hoornse gemeenschap heeft er weinig van gemerkt. Er waren slechts enkele Joodse inwoners als eigenaar bij betrokken: Van Kleef, David Trompetter (de schoonvader van Van Kleef en de broer van Van Kleefs echtgenote Eduard Trompetter) en De Jong. Bij de twee eerstgenoemden ging het met name om hun bedrijfspanden. Toen Van Kleef met zijn gezin onderdook, moest hij zijn woning aan de Vismarkt achterlaten en deze werd gekocht door Alkema. De woning van David Trompetter en zijn echtgenote Louise Trompetter-Bremer aan het Breed kwam leeg te staan toen hij in april 1942 naar Amsterdam was gegaan. Zijn zoon Eduard woonde aan de Koepoortsweg. Het resterende deel van het Joods onroerend goed in Hoorn was in handen van in Amsterdam woonachtige eigenaren, op de weduwe Augurkie na die eigenaar was van de woning van haar overleden echtgenoot. Dit bezit was verhuurd, wat inhield dat voor de ene eigenaar-verhuurder een ander in de plaats kwam, en dat hoogstwaarschijnlijk dezelfde personen de huren kwamen innen, zoals Sindram voor Heiman Cohen en De Bruin voor de weduwe Polak-Levie.

Bij het rechtsherstel is de gemeente Hoorn niet betrokken geweest, uitgezonderd de beide casussen die hiervoor zijn genoemd: Slapershaven 2-3 en indirect Italiaanse Zeedijk 27-29. Of het politieke spel rond het rechtsherstel van Slapershaven 2-3 politiek correct was, valt moeilijk achteraf te beoordelen. Het lijkt erop dat de gemeente de druk op de erfgenamen Polak-Levie heeft proberen op te voeren door regelmatig op de slechte onderhoudsstaat van andere panden van Heijman Polak, resp. zijn weduwe te wijzen. Anderzijds had de gemeente al kort na de bevrijding plannen opgevat voor de sanering van delen van het Havengebied. Daarbij werden aanschrijvingen tot verbetering en onbewoonbaarverklaring als instrumenten ingezet.

Van onrechtmatigheid bij de door Beemster en Van Schoten aangezwengelde discussie over de nalatenschap van Heiman Cohen is ons niets gebleken. Die zaak speelde zich op correcte wijze af tussen de notaris-beheerder Leclercq en de *BAON*, als vertegenwoordiger van de erfgenamen Cohen. Dat de gemeente belangstelling had voor enkele panden, en die kon aankopen, is niet onrechtmatig. Bovendien werden bij verkoop van onroerend goed drie onpartijdige taxaties opgevraagd. De verantwoordelijkheid voor de verdeling van de nalatenschap en de uitbetaling aan erfgenamen, valt buiten de verantwoordelijkheid van de gemeente.

6.2 Aanbevelingen

De nasleep van de oorlog, we schreven het eerder, met name de vervolging van de Nederlandse Joden, Sinti, Roma en andere vervolgd, is nog steeds een open zenuw in onze historie. Het Hoornse gemeentebestuur is zich bewust van de tragiek van de Jodenvervolging in zijn algemeenheid en in Hoorn. De gemeente participeert in projecten die daar aandacht aan besteden: het onderwijs en partijen als *Comité 40 - 45* en *Vereniging Oud Hoorn*. Voorts in projecten als de realisering van de *Stolpersteine* in Hoorn, *Open Joodse Huizen / Huizen van Verzet*, de 4- en 5-mei herdenkingen, het monument ter plaatse van de voormalige Joodse begraafplaats op de hoek van het Keern en de Weel, de plaquette in de gevel van de nieuwbouw op de plaats van de verdwenen synagoge en recent de plaquette aan de zijmuur van het stationsgebouw ter herinnering aan de Joden die hier zich op 20 april 1942 verzamelden om zich gedwongen in de

Jodenbuurten in Amsterdam te vestigen. Tot slot participeerde de gemeente in de totstandkoming van het *Nationaal Holocaustmonument* in Amsterdam: Hoorn adopteerde achttien namen.

6.2.1 'Blindheid voor de eigen tekortkomingen'

Dit oordeel van notaris Roos raakt de kern van de handelwijze van de gemeente Hoorn tijdens en na de oorlog en, zoals we eerder betoogden, van een groot deel van het bestuurlijk en economisch bestel. De kwestie van rechtsherstel, waarbij de gemeente als oorlogskopende instantie betrokken was, geeft een beeld van een bestuur dat blind was voor de morele dimensie van het eigen handelen. Dat is een gevaar dat niet beperkt blijft tot de hier onderzochte periode: het is een dreiging die in iedere organisatie op de loer ligt, toen en ook in het hier en nu. Recente voorbeelden zijn er te over, zoals de affaires bij de *Belastingdienst* en het *UWV*.

Omdat ons gevraagd werd aanbevelingen te doen op basis van ons onderzoek komen we onderstaand tot een aantal suggesties.

- Wij bevelen aan om de casuïstiek die in dit onderzoek aan de orde is gekomen te gebruiken als materiaal voor integriteitstrainingen van bestuurders en beleidsambtenaren. Te denken valt aan een de socratische methode die Marcel van Dam presenteerde in zijn programma *De achterkant van het Gelijk*, een methode die eerder dit jaar door Alexander Pechtold weer werd afgestoofd. Indien er al een integriteitstraject loopt, kan deze casuïstiek in dat kader worden behandeld. Het materiaal biedt genoeg mogelijkheden voor reflectie op de houding van bestuurders, functionarissen en burgers. Vragen die daarin aan de orde kunnen komen zijn: Hoe zorgen we dat in een organisatie genoeg moreel besef voorhanden is om de menselijke maat niet uit het oog te verliezen? Hoe zorgen we dat de waarden van de rechtsstaat in de bestuurlijke processen van de gemeente worden gewaarborgd? Hoe voorkomen we dat we blind zijn voor onze eigen tekortkomingen?
- Daar waar wij in de huidige samenleving een gevaarlijke ontwikkeling constateren van oplevend antisemitisme en racisme, van groeiend onbegrip over en gebrek aan kennis aangaande de Holocaust, van discriminatie en afzonderen van medeburgers op grond van hun afkomst, geslacht, aard, enzovoort, zou de gemeente de bereidheid moeten uitspreken blijvend aandacht te schenken aan projecten met betrekking tot oorlog en vrede, de oorlog in Hoorn en 4 en 5 mei. Deze projecten zou de gemeente waar nodig, indien mogelijk zowel materieel als financieel, moeten steunen. Een vast budget over een bepaalde periode biedt zekerheid voor een wat langere periode zodat niet telkens subsidie hoeft te worden gevraagd. Uiteraard blijft er de verplichting van een jaarlijkse verantwoording.
- Onder meer *Comité 40 - 45* speelt een belangrijke rol bij het schoolbezoek en de organisatie van wandelingen voor leerlingen van groepen 7 en 8 van het basisonderwijs langs plaatsen waar in onze stad aan de oorlog wordt herinnerd.
- Wij pleiten voor het stimuleren, faciliteren, organiseren en financieel steunen van bezoeken van scholen uit het voortgezet onderwijs aan herinneringscentra. Te

denken valt aan: *HC Kamp Westerbork*, *HC Kamp Amersfoort*, het *Nationaal Monument Oranjestad* in Den Haag en het *Nationaal Holocaust Museum* en het *Verzetsmuseum* te Amsterdam.

- Een jaarlijkse lezing voor breed publiek waarin een thema uit de bezettingstijd wordt vertaald naar de huidige context en waar vertegenwoordigers van verschillende levensbeschouwingen aan deelnemen.

6.3 Epiloog

Wellicht al het Joods onroerend goed is weer in handen gekomen van de eigenaren of hun nabestaanden, maar daartoe moesten zij zelf actie ondernemen. Het is zinloos napraten dat aangestelde beheerders van oorlogskopers die actie hadden moeten ondernemen. Het proces is gegaan zoals het is gegaan en vaak hadden de Joodse eigenaren of hun erven andere zorgen aan hun hoofd: familie, bezittingen, huis en huisraad was men vaak kwijt, kil was de ontvangst, als men probeerde de eigen huurwoning, waar de eigen meubelen soms nog stonden, terug te krijgen werd men soms beschouwd als indringer. Er was groot onbegrip: soms kreeg men te horen dat de hongerwinter ook niet alles was geweest. In Hoorn zal men, voor zover ons bekend, niet vaak met deze voorbeelden zijn geconfronteerd.

De rechtsherstelprocedure gaf dader en slachtoffer in de procedure een gelijkwaardige positie. Maar het was moeilijk om dat als slachtoffer zo te zien. We hebben de term morele schade(loosstelling) eerder genoemd, maar daar was geen sprake van: het was een begrip dat in die tijd nauwelijks een rol speelde.

Van Kleef handelde zelf: hij had de oorlog overleefd en wachtte niet op het formele rechtsherstel, vandaar dat hij in Hoorn als eerste het rechtsherstel voor zijn woning voor elkaar had. En hij had tijdig zijn meubels en andere waardevolle spullen bij betrouwbare vrienden en kennissen ondergebracht. Ook de kinderen van de weduwe Polak-Levie waren voldoende geëquipeerd om rechtszaken aan te spannen en konden zich in een enkel geval 'dure' juristen permitteren, hoewel de *Raad voor het Rechtsherstel* daar wel paal en perk aan stelde. Meijer Cohen, zijn vrouw, zijn dochters en voor zover zij getrouwd waren, kwamen allen om. De gehuwde dochters waren kinderloos en daarom kwam het bezit bij de *Stichting Bewindvoering Afwezigen en Onbeheerde Nalatenschappen* terecht, die zich, voor zover bekend, gewetensvol van die taak kweet en een notaris-beheerder aanstelde zodra dat kon.

Toch blijft het bijvoorbeeld wringen dat Joden voor hun identiteitspapieren, die slechts bedoeld waren om het 'ontjoden' van ons land en het ontmenselijken van medeburgers te faciliteren, moesten betalen. Of zoals Salo Muller recentelijk aantoonde dat instellingen als de *Nederlandsche Spoorwegen* profiteerden van de deportaties die de Joden zelf moesten bekostigen. De *NS* begreep dat er een ereschuld lag. Het Rijk daarentegen schoof nog steeds de verantwoordelijkheid van zich af. De *Commissie Kordes* had in haar onderzoek niets met betrekking tot het Joods onroerend goed gevonden omdat men niet had gezocht. Wat wringt is dat er zakelijk en juridisch geredeneerd rechten zijn hersteld, al kon dat soms vreselijk lang duren. Maar het besef dat het morele rechtsherstel stukje bij beetje bevochten moest worden en nog steeds bevochten moet worden, dat wringt nog steeds.

Bijlage 1 De voor Hoorn in de Verkaufsbücher van de Niederländische Grundstücksverwaltung opgenomen verkochte Joodse panden en percelen

nr	Adres onroerend goed	eigenaar	koper	datum koop	koop- som in guldens	notaris	Jaar Rechts- herstel
01	Achterom 87-89	Polak-Levie, Amsterdam	Loos. Spanbroek	07-02-43	1700	Wit	1950
02	Bottersteeg ongenummerd	B. de Jong, Hoorn	Alkema, Hoorn	01-09-43	75	onbekend	1948
03	Bottersteeg ongenummerd	Polak-Levie, Amsterdam	Alkema, Hoorn	01-09-43	500	Kerkhoven	1951
04	Bottersteeg 16-18	Polak-Levie, Amsterdam	Alkema, Hoorn	01-09-43	125	Kerkhoven	1951
05	Breed 10	Trompetter, Hoorn	Sindram, Hoorn	27-10-42	6200	Noot	1952
06	Gedempte Turfhaven 46	Polak-Levie, Amsterdam	Lange, Hoorn	22-04-43	3850	Klaassen	1951
07	Gerritsland 25	Polak-Levie, Amsterdam	Zeilmaker, Hoorn	19-01-43	1500	onbekend	1950
08	Glop 3	Cohen e.a., Amsterdam	Wormsbecher Hoorn	26-06-43	300	Noot	1951
09	Gravenstraat 46	Polak-Levie, Amsterdam	Kalter, Hoorn	29-12-43	1600	Noot	1950
10	Grote Havensteeg 4	Polak-Levie, Amsterdam	W. Wormsbecher	03-12-43	275	Kerkhoven	1951
11	Grote Havensteeg 5-7-9	Polak-Levie, Amsterdam	Appelman, Hem	30-12-43	4250	Noot	1951
12	Grote Havensteeg 10-12-14	Polak-Levie, Amsterdam	Schoenmaker, Abbekerk	12-02-44	4550	Noot	1950
13	Grote Havensteeg 11-13	Polak-Levie, Amsterdam	Leeuwrik, Enkhuizen	30-12-43	5800	Noot	1951
14	Grote Havensteeg 15-17	Polak-Levie, Amsterdam	De Bruin, Hoorn	24-02-43	1100	Spaander	1951
15	Grote Havensteeg 18	Polak-Levie, Amsterdam	Huesmann, Hem	27-04-43	1500	Noot	1951
16	Grote Oost 2 + Rode Steen 7	Polak-Levie, Amsterdam	Gravendijk e.a., Hoorn	22-02-43	7000	Kerkhoven	1951
17	Grote Oost 37	Polak-Levie, Amsterdam	Wormsbecher, Hoorn	26-06-43	1800	Noot	1952
18	It. Zeedijk 1	Cohen e.a., Amsterdam	Wormsbecher, Hoorn	26-06-43	100	Noot	1948
19	It. Zeedijk 23-71-73	Polak-Levie, Amsterdam	Brevé, Hoorn	29-01-43	1500	Noot	1950

20	It. Zeedijk 27-29	E. de Jong (Erven B. de Jong) Hoorn	Wormsbecher, Hoorn	29-01-43	2800	Noot	1953
21	It. Zeedijk 46	D. Polak, Amsterdam	Wormsbecher, Hoorn	26-06-43	2200	Noot	1950
22	It. Zeedijk 110	Polak-Levie, Amsterdam	Wormsbecher, Hoorn	26-06-43	1100	Kerkhoven	1950
23	It. Zeedijk 114-116	Cohen e.a., Amsterdam	Wormsbecher, Hoorn	14-02-44	2000	Noot	1950
24	Kerkplein 34	E. de Jong, Hoorn	Wormsbecher, Hoorn	26-06-43	2500	Noot	1950
25	Kerksteeg 22-24	Cohen e.a., Amsterdam	Wormsbecher, Hoorn	25-03-43	5700	Noot	1948
26	Kleine Havensteeg 4	Polak-Levie, Amsterdam	Appelman, Hem	30-12-43	250	Noot	1955
27	Kleine Noord 20	Polak-Levie, Amsterdam	Briefffies, Hoorn	20-04-43	2000	Noot	1956
28	Kuil 22-24 ¹	Polak-Levie, Amsterdam	Koopen, Enkhuizen	24-06-44	1500	Noot	1951
29	Kuil 28-30	Polak-Levie, Amsterdam	Koopen, Enkhuizen	24-06-44	800	Noot	1951
30	Nieuwendam 13	Augurkie-Snijders, Grijpskerk	Wormsbecher, Hoorn	08-05-43	3700	Noot	1951
31	Nieuwendam 33-34-35-36	Polak-Levie, Amsterdam	Bakker, Zaandam	21-01-43	12000	Van Craanenburgh	1951
32	Nieuwsteeg 13	Davidson, Amsterdam	Sindram, Hoorn	03-07-43	4000	Noot	1950
33	Nieuwsteeg 16	Polak-Levie, Amsterdam	Sindram, Hoorn	03-07-43	4900	Noot	1950
34	Pelmolenpad 2d-4	Bosman-Polak	Zeilmaker, Hoorn	19-01-43	1000	onbekend	1952
35	Peperstraat 7-9	Polak-Levie, Amsterdam	Zeilmaker, Hoorn	14-02-44	1100	Kerkhoven	1950
36	Pompsteeg 11-14	D. Polak, Amsterdam	Audiffred, Hoorn	19-12-42	1500	Wit	? ²
37	Rode Steen 6	Polak-Levie, Amsterdam	Westhoven, Hoorn	14-05-43	6300	Klaassen	1951
38	Slapershaven 2-3	Polak-Levie, Amsterdam	Gemeente Hoorn	09-04-43	1000	Kerkhoven	1953
39	Varkensmarkt 30-36	Wijnberg, Trompetter	De Ruiter, Veenendaal	27-06-44	27000	Roodenberg	1952
40	Venenlaan	Polak-Levie, Amsterdam	Mak, Hoorn	15-12-43	100	Luijckx	1950
41	Vijzelstraat 15	Polak-Levie, Amsterdam	Huesmann, Hem	30-12-43	1400	Noot	1951
42	Vijzelstraat 18	Van Kleef, Hoorn	Alkema, Hoorn	30-12-42	1900	Noot	1949

43	Vijzelstraat 25 + Wijdesteeg	Polak-Levie, Amsterdam	Huesmann, Hem	30-12-43	2850	Noot	1951
44	Vismarkt 5	Van Kleef, Hoorn	Alkema, Hoorn	30-12-43	3600	Noot	1947
45	Visserseiland 14-16-18	Polak-Levie, Amsterdam	Schoenmaker, Abbekerk	15-01-44	1500	Noot	1950
46	Westerdijk 16- 18	Trompetter, Hoorn	Van der Pol, Hoorn	27-10-42	4000	Noot	1952
47	Westerdijk 63- 65	Polak-Levie, Amsterdam	Waterman, Hoorn	29-12-42	2200	Kerkhoven	1950
48	Wijdebrugsteeg 2	Polak-Levie, Amsterdam	Van Veen, Hoorn	24-04-44	240	Luijckx	1950
49	Wijdesteeg 3	Polak-Levie, Amsterdam	De Bruin, Hoorn	24-02-43	300	Spaander	1952
50	Wijdesteeg 6-8- 10—13-15	Van Kleef, Hoorn	Alkema, Hoorn	31-10-42	2000	Noot	1949

---

1 Bij het rechtsherstel werd in deze koop ook Kuil 16 genoemd. Dat verklaart het verschil tussen de koopbedragen voor de beide gekochte eigendoms- en erfpachtsrechten.

2 In het Kadaster wordt geen jaar van rechtsherstel genoemd. De panden zijn in 1960 verkocht. Het rechtsherstel moet hebben plaatsgehad, anders had niet verkocht kunnen worden.

Bijlage 2 – Geraadpleegde literatuur en andere bronnen

Literatuur

- Aalders, Gerard, Berooid. *De beroofde Nederlandse joden en het Nederlandse restitutiebeleid sinds 1945* (Amsterdam, Boom: 2001).
- Aalders, Gerard, *Roof, de ontvreemding van joods bezit tijdens de Tweede Wereldoorlog*, SdU Uitgevers, 1999.
- Blaauw, Maili, *Verschil maken? - Gemeente, belastingen en rechtsherstel in naoorlogs Utrecht*, 2020.
- Jong, dr. L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, 1939-1945*, m.n. deel 5, 7 en 12, RIOD, Nijhoff, 1969.
- Kerkmeijer-de Regt, Christina, *Hoorn in de Verdrukking* (Hoorn, De Kerkmeijer-de Regt Stichting: 2016).
- Lamers, John, Binnenluiendijk 2 en haar gebruikers, *Kwartaalblad Oud Hoorn*, 2004-2
- Lansdaal Herman (1930-2003) en Jan Osinga sr., *Bezet & Bevrijd* (Hoorn, Foto Osinga: 1995).
- Ottens, Egbert, *Hier is alles gewoon, dat spreekt... Hoorn in de Tweede Wereldoorlog* (Hoorn, Publicatie Stichting Bas Baltus: 2019).
- Ottens, Egbert, De oorlog van twee Hoornse kolenboeren, Louis van Kleef en Siebren Alkema; *Kwartaalblad Oud Hoorn*, 2021-2.
- Piersma, Hinke en Marleen van den Berg, *Ontrechting en rechtsherstel (Rotterdam)*, *niod.nl*.
- Presser, dr. Jacques, *Ondergang: De vervolging en verdelging van het Nederlandse Jodendom 1940-1945*, 1^e druk (Den Haag, Staatsuitgeverij: 1965).
- Saaltink, Henk, Joden in Hoorn, *Kwartaalblad Oud Hoorn*, 1979-2.
- Schoten, Ton van, De kinderen van Benjamin Cohen en Engeltje Polak, *Kwartaalblad Oud Hoorn*, 2019-1.
- Schütz, Raymund, Achter gesloten deuren. Het Nederlands notariaat, de Jodenvervolging en de naoorlogse zuivering, *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 2010, jrg. 123, nr. 1, 62-77.
- Schütz, Raymund, Het Joods onroerend goed in Hoorn tijdens de bezetting, *Kwartaalblad Oud Hoorn*, 2020-2.
- Schütz, Raymund, *Kille mist. Het Nederlandse notariaat en de erfenis van de oorlog*, (Amsterdam, Boom: 2015).
- Slot, Eric, Crimineel vastgoedcircuit verdiende grof geld aan Jodenvervolging, *Historisch Nieuwsblad* 9/2008.
- Veraart, Wouter, *Ontrechting en rechtsherstel in Nederland en Frankrijk in de jaren van bezetting en wederopbouw*, Kluwer, 2005.
- Vos, Maarten-Jan en Serge ter Braake, *Rechtsherstel na de Tweede Wereldoorlog van geroofd Joods onroerend goed; Inzicht in een administratief proces*, Boom, 2013.

Websites

- Follow the Money: Fout zonder consequenties: notarissen stopten hun oorlogsgedrag in de doofpot, www.ftm.nl.
- Gemeente Amsterdam: www.amsterdam.nl/bestuur-organisatie
- KRO-NCRV, De 'verdwenen' Joodse huizen, www.kro-ncrv.nl.
- KRO-NCRV, Hier staan van Joden onteigende panden bij jou in de buurt, www.kro-ncrv.nl.
- <https://www.kadaster.nl>
- <https://www.oorlogsgetroffenen.nl/archiefvormer/BAON>

<https://www.binnenlandsbestuur.nl/bestuur-en-organisatie/nieuws/onderzoek-behandeling-joodse-huiseigenaren-na.14714954.lynkx>
https://www.nationaalarchief.nl/sites/default/files/field-file/Verkaufsbucher_NBI%20Archief-mei-2019.zip
www.arolsen-archives.org: Joodse Raadcartotheek
www.joodsmonument.nl
<https://www.bremermisjopge.nl>
<https://www.oudhoorn.nl/kennisbank/>

naslagwerken

Handelingen Tweede Kamer, vergaderjaar 2020-2021, nr. 2677.
Biografieën van Nederlandse ondernemers (iisg.nl).

Kranten en pers

Beemster, Cees, Bijna honderd Joodse huizen in West-Friesland afgepakt en doorverkocht tijdens oorlog, *Noordhollands Dagblad*, 13 juni 2020.
Beemster, Cees, Hoorn kocht Joodse panden, *Noordhollands Dagblad*, juli 2020.
Beemster, Cees, Onderzoek naar joods vastgoed, *Noordhollands Dagblad*, juni 2021.
NH Nieuws, Regionaal Archief Alkmaar publiceert lijst met gejat Joods vastgoed, 30-6-2020.
Nieuw Noord-Hollands Dagblad, d.d. 16 oktober 1945.

Geraadpleegde archieven

Nationaal Archief, Den Haag:
2.09.16, Nederlandse Beheersinstituut (NBI): beheersdossiers; Verkaufsbücher:
2.09.09, Ministerie van Justitie: Centraal Archief van de Bijzondere Rechtspleging (CABR), 1945-1952 (1983): strafdossiers;
2.08.101, Archiefbescheiden van het Kadaster: registratie van beschikkingen van het Nederlands Beheersinstituut, (1921) 1940-1959 (1979);
2.09.48.02, Raad voor het Rechtsherstel: Afdeling Rechtspraak, geschillendossiers/uitspraken;
2.09.91, Directie Organisatie Rechtspleging en Rechtshulp van het ministerie van Justitie, 1842-2007;
NIOD, Amsterdam
194a Adviescommissie voor de Zuivering van Notarissen in de provincie Noord-Holland
West-Fries Archief;
0349 Gemeentebestuur Hoorn 1816-1949;
0351 Gemeentebestuur Hoorn 1950-1978;
0000 div. niet geïnventariseerde archiefbestanden uit de jaren 1940-1950, met name die van de gemeenteontvanger.